

KILDEGJENNOMGANG

Middelalderske kirkesteder i Nordland fylke

Bodin kirke. Foto Kjersti Ellewssen, Riksantikvaren

INNHOOLD

INNLEDNING	4
BODØ KOMMUNE	5
BODIN (hovedkirke) (Bodin sogn).....	5
KJERRINGØY (Kjerringøy sogn).....	7
SKJERSTAD [gamle] (Skjerstad sogn).....	9
KVALVÅG (Bodin sogn) Nedlagt kirkested.....	11
MISVÆR (Skjærstad sogn).....	12
BINDAL KOMMUNE	13
VASSÅS (Vassås sogn).....	13
SOLSTAD (Solstad sogn). Sannsynlig middelaldersk kirkested.....	15
SØMNA KOMMUNE	17
VIK (SØMNA) (Vik sogn). Nedlagt kirkested.....	17
SUND (Vik sogn). Nedlagt kirkested.....	19
BRØNNØY KOMMUNE	21
BRØNNØY (hovedkirke) (Brønnøy sogn).....	21
NAUSTVIK (VELFJORD) ST. OLAV (?) (Velfjord sogn).....	23
ST. KNUT I HARME (TILREM) (Brønnøy sogn). Nedlagt kirkested.....	25
VEGA KOMMUNE	27
GLADSTAD (VEGA), (Vega sogn).....	27
HERØY KOMMUNE	29
HERØY (Herøy sogn).....	29
ALSTAHAUG KOMMUNE	31
HAUG (ALSTAHAUG, hovedkirke) (Alstahaug sogn).....	31
SANDNES (Stammes sogn).....	33
TJØTTA (Tjøtta sogn).....	35
LEIRFJORD KOMMUNE	37
STA. MARGARETA KIRKE (ukj. sogn). Nedlagt kirkested.....	37
VEFSN KOMMUNE	39
DOLSTAD ST. MIKAEL (Vefsn sogn).....	39
DØNNA KOMMUNE	41
DØNNES (Dønnes sogn).....	41
NESNA KOMMUNE	43
NESNA (Nesna sogn).....	43
HEMNES KOMMUNE	45
HEMNES (Hemnes sogn).....	45

LURØY KOMMUNE	47
LURØY (Lurøy sogn)	47
TRÆNA KOMMUNE	49
TRÆNA (Træna sogn)	49
RØDØY KOMMUNE	51
RØDØY [gamle] (hovedkirke), (Rødøy sogn).....	51
MELØY KOMMUNE	53
MELØY (Meløy sogn)	53
GILDESKÅL KOMMUNE	55
GILDESKÅL ST. THOMAS (?) (hovedkirke), (Gildeskål sogn)	55
SALTDAL KOMMUNE	57
SALTNES (SALTDAL), (Saltdal sogn)	57
SØRFOLD KOMMUNE	59
RØRSTAD (Sørfold sogn)	59
STEIGEN KOMMUNE	61
STEIGEN (hovedkirke), (Steigen sogn)	61
LEINES [Leiranger], (Leines sogn)	63
HAMARØY KOMMUNE	65
EID (PRESTEID/HAMARØY), (Hamarøy sogn)	65
LØDINGEN KOMMUNE	67
LØDINGEN (hovedkirke), (Lødingen sogn)	67
TJELDSUND KOMMUNE	69
HOL (TJELDSUND), (Hol sogn)	69
EVENES KOMMUNE	71
EVENES (OFOTEN), (Evenes sogn)	71
RØST KOMMUNE	73
RØST, (Røst sogn). Nedlagt kirkested	73
VÆRØY KOMMUNE	75
VÆRØY [gamle] (hovedkirke), (Værøy sogn).....	75
FLAKSTAD KOMMUNE	77
FLAKSTAD, (Flakstad sogn)	77
VESTVÅGØY KOMMUNE	79
BUKSNES (LOFOTEN, hovedkirke), (Buksnes sogn)	79
HOL, (Hol sogn)	81
BORGE, (Borge sogn)	83

VÅGAN KOMMUNE	85
KJERKVÅGEN (VÅGAN), (Vågan sogn).....	85
SKROVA, (Vågan sogn). Nedlagt kirkested.....	88
VINJE (GIMSØYA), (Gimsøy sogn).....	90
HADSEL KOMMUNE	92
HADSEL ST. STEFAN (hovedkirke), (Hadsel sogn).	92
MELBU (Hadsel sogn). Middelaldersk kirkested nedlagt.	94
SAND, (Hadsel sogn). Nedlagt kirkested.	96
HAUG, (Hadsel sogn). Nedlagt kirkested.....	98
BØ KOMMUNE	100
BØ, (Bø sogn)	100
MALNES, (Malnes sogn). Nedlagt kirkested.	102
VÅGEN (VÆRØY/GAUKVÆRØY), (Bø sogn). Nedlagt kirkested.....	104
ØKSNES KOMMUNE	106
LANGENES, (Langenes sogn).	106
ØKSNES, (Øksnes sogn).	108
TINDEN, (Øksnes sogn). Nedlagt kirkested.....	110
FINNVÅGEN, (Øksnes sogn). Nedlagt kirkested.	112
SORTLAND KOMMUNE	114
SORTLAND ST. MIKAEL OG ST. DIONYSIUS, (Sortland sogn). Nedlagt kirkested. .	114
ANDØY KOMMUNE	116
DVERBERG (hovedkirke), (Dverberg sogn). Nedlagt kirkested.	116
BJØRNSKINN, (Bjørnskinn sogn). Nedlagt kirkested.....	118
ANDENES, (Andenes sogn).	120
STAVE, (Dverberg sogn). Nedlagt kirkested.	122
MOSKENES KOMMUNE	124
MOSKENES, (Moskenes sogn).....	124
FORKORTELSER	126

INNLEDNING

Kildegjennomgangen er en oversikt over middelalderske kirkesteder. Den dekker både kirkesteder som er i bruk i dag og noen av de som er nedlagt.

Gjennomgangen er ordnet etter kommunenummer, mens rekkefølgen på kirkestedene er tilfeldig.

ID er henvisning til id.nr. i Riksantikvarens database over kulturminner, Askeladden, www.asketadden.ra.no .

Kildene som er benyttet, er både arkiver, bygdebøker og eldre skriftlig materiale. Oversikt over forkortelsene for disse kildene, fins på siste side.

Kildegjennomgang for registrering av middelalderske kirkesteder er utført av NIKU ved Jan Brendalsmo på oppdrag av Riksantikvaren.

Forberedelse av kildetekstene for publisering og kopling til ID-nummer i Askeladden er gjort av Jan-Erik G. Eriksson, Riksantikvaren.

Registreringen av middelalderkirkegårdene i Nordland fylke er utført av NIKU i 2012, 2013 og 2014.

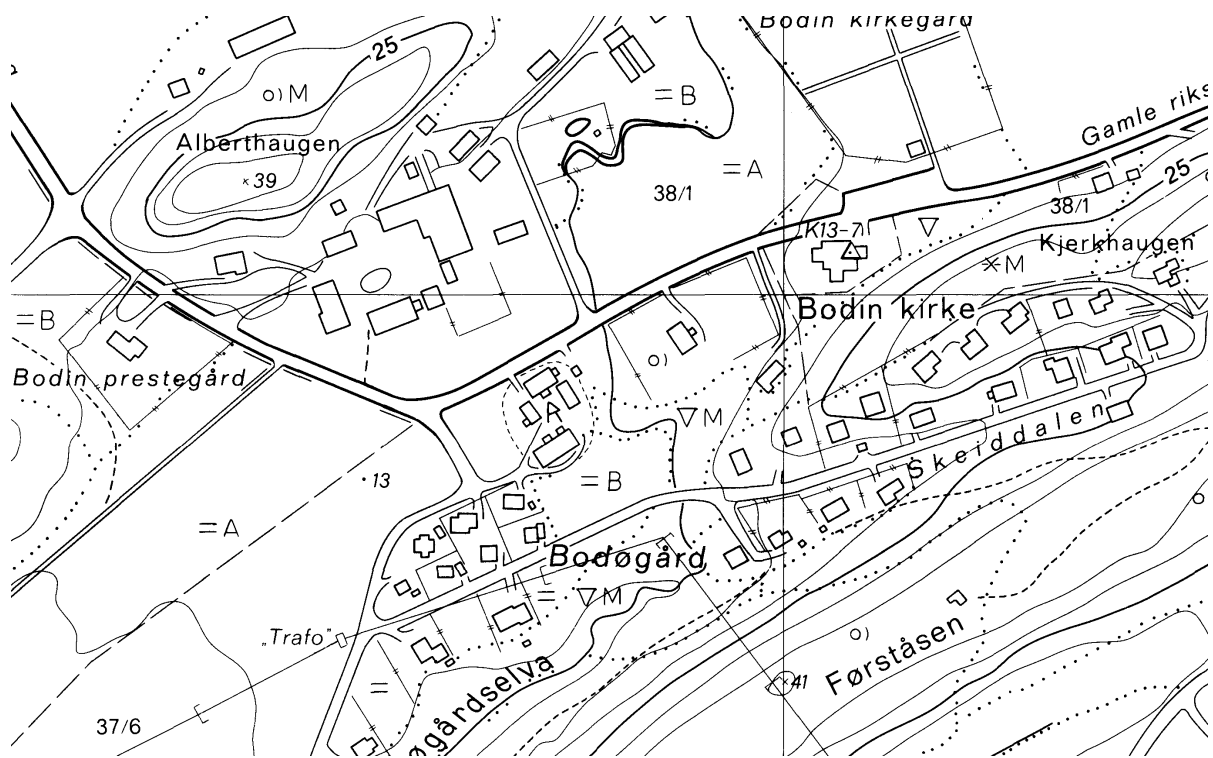

BODØ KOMMUNE

BODIN (hovedkirke), gnr. 38 Bodin prestegård (Bodin sogn).

ID 83917

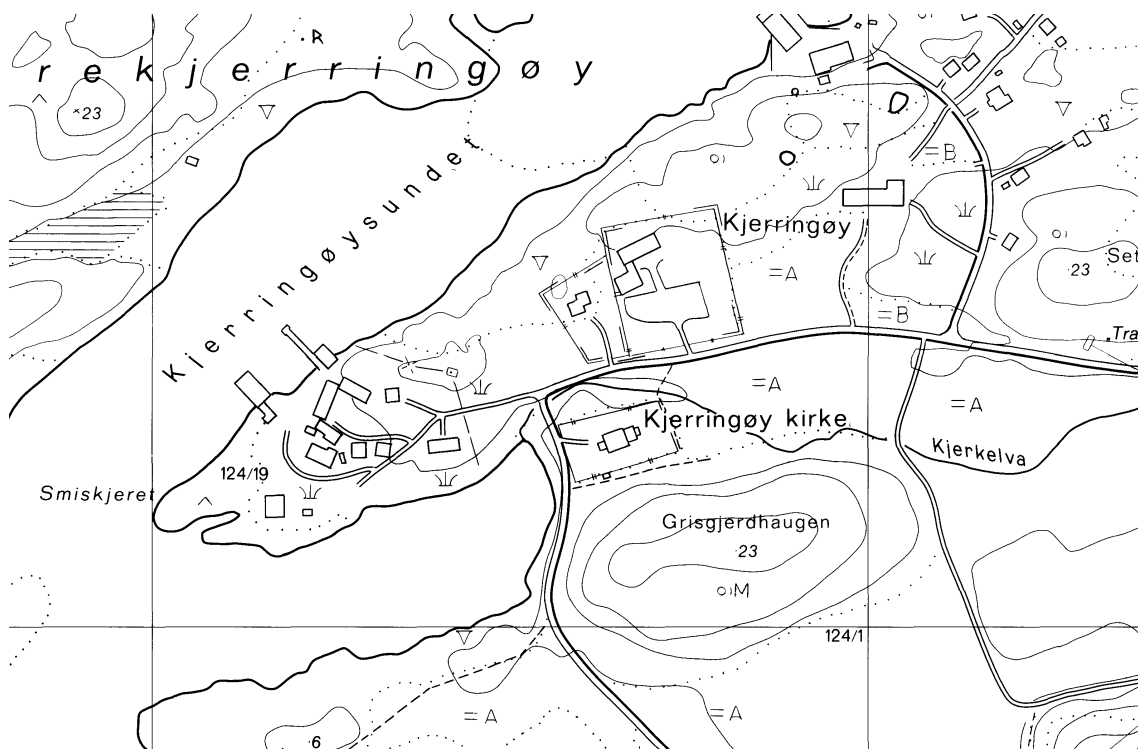
Eldste omtale av sognet og den middelalderske steinkirken på (gnr. 38) Bodin prestegård er i 1417 (*Budina kirkiu sokn a Halogha lande*, DN XIV:33). Før dette nevnes en prest ved kirken i 1321 (*sira Erlender a Bodhin*, DN II:144, AB 115f). Et da allerede eksisterende prestebol nevnes i 1589 (*prestegaarden*, Thr.R. 82). Den seinromanske steinkirken hadde rektangulært skip med smalere og lavere, tilnærmet kvadratisk kor der lengden var større enn bredden. Veggåpninger og utvendige hjørner var i kleberkvader. Koret hadde portal mot sør, skipet mot vest og nord [samt mest trolig også mot sør]. Fragmenter av to tidligere utvendige lett spissbuede blindbuefriser er remontert på alteret i nyere tid. Buen i korbueåpningen var lett spissbuet. Langs skipets sørvegg innvendig er det registrert et parallelt murløp, muligens fra en eldre bygning. På 1780-tallet er det blitt bygd til en korsarm på skipets sørside. På slutten av 1800-tallet ble større partier av kirken tatt ned og erstattet med nye murer (Liepe 2001:17, Nicolaysen 1903). Ved utgraving i kirken i 1963 ble det funnet 3 braketeater fra tida 1217-63 (Bratrein 1970:note 63). Liepe (op.cit.) vil datere kirken til første halvdel av 1200-tallet, men Håkon Christie antyder en tidfesting til 1100-tallet generelt (Bratrein 1970:48 m/ref.). I 1750 var ”Kirkegaarden med Stoke indhegnet, hvilke her og der fates; uden Port. Blev aftalt at den skulde med Steen indlukes” (Wolff 1942:46). Første kirkegårdsutvidelse skjedde i 1841, mot vest, og deretter er den blitt utvidet ved flere anledninger (Eilertsen 1990:66). Salten var ved reformasjonstiden et av de 20 kannikgjeld i Nidaros bispedømme (Dybdahl 1989:190f). I 1589 var Bodin hovedkirke med Skjerstad, Rørstad og Kjerringøy som anneks. De to første skulle betjenes af sognepresten (samt en *domestico sacellano*), mens de to siste skulle betjenes av en res.kap. bosatt på Rørstad (Thr.R. 82). I 1743 hadde den ingen anneks men residerende kapellanier på Skjerstad, Rørstad/Folden, Kjerringøy og Saltdal (Mordt 2008:177f). 15. juni 1432 var biskop Aslak Bolt på visitas i Bodin (DN V:617). Prestegården bør ha hørt sammen med (37) Bodøgård, som var lensherreresidens i 1614 (NG 204). Den siste og betydeligste av lensherrene var Preben von Ahnen (1643-69) (Bugge 1932:42). På (37) Bodøgård, drøye 100 m vestsørvest for kirken, ligger en gårdshaug med dimensjonene 65x45 m. Ut fra gjenstandsfunn er den datert til middelalder (Gabrielsen 1998:29). Drøye 100 m øst for kirken heter det Kjerkhaugen (tidligere kalt Tinghåjen). (kartreferanse: DW 216-5-3).

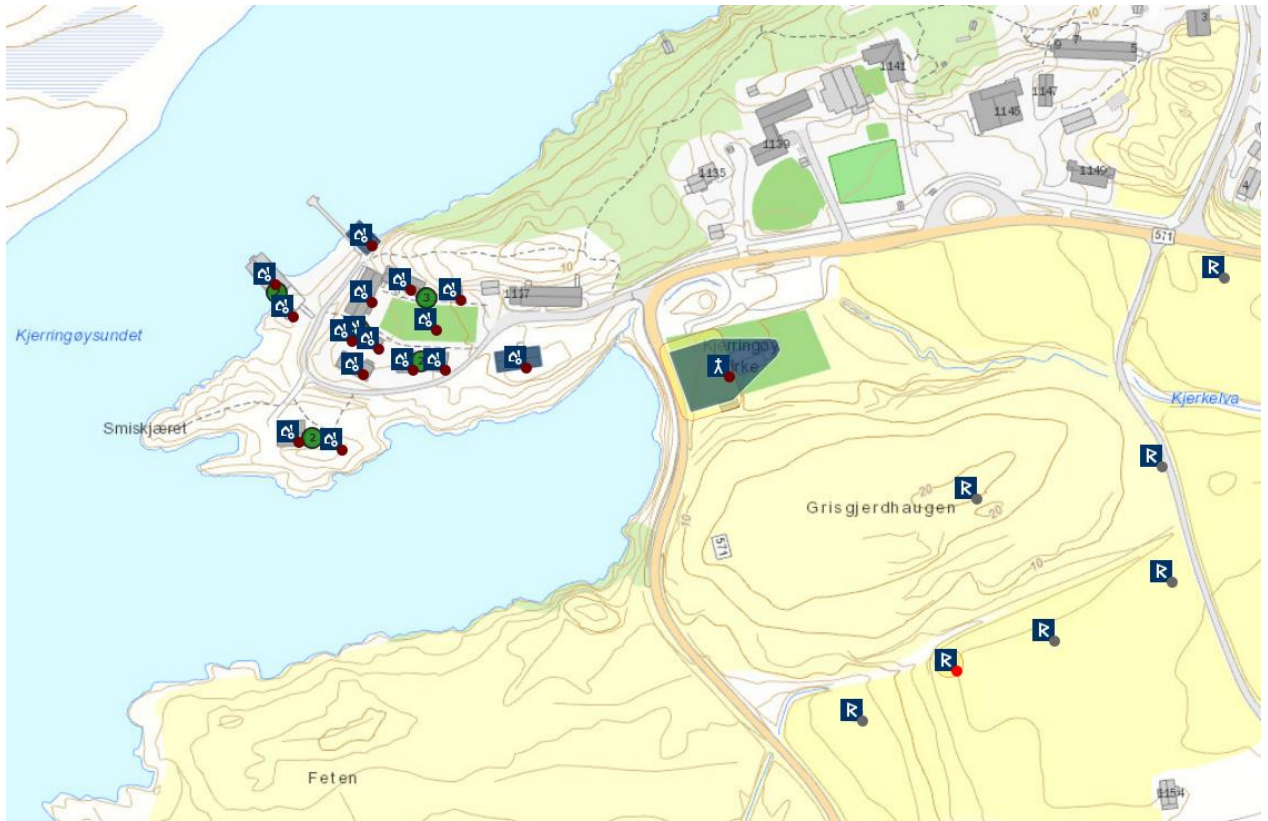

KJERRINGØY, gnr. 49 (=124) Kjerringøy (Kjerringøy sogn). Bodø kommune.

ID 84783

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 124) Kjerringøy er i 1589 (*Kierlingøens korshusz*, Thr.R. 82). I 1763 ble en gammel kirke på stedet revet, og det het da i besiktigelsesrapporten at kirken var blitt bygd av allmuen for ”uminnelig tid siden”. I kirken fantes da ei klokke med innskriften ”Til Kjerringøens Kaarshus er jeg støbt Ao 1669, og haver Ingeborg Svendsdatter tilforæret 12 Rd”. Noe materiale fra gammelkirken ble gjenanvendt i den nye, hvilket vel betyr at den ble reist på gammel tuft. Slik denne kirken framstår på et foto fra ca. 1860 var den en langkirke i tømmer med smalere, lavere kor og sakristi inntil koret i øst. Over skipet, helt i vest, var en liten takrytter. Skipet skal ha vært ca. 11x6 m. Kirkegården var da nylig blitt utvidet mot øst – et nytt gjerde ses rett inntil sakristiet – og det var på utvidelsen at nykirken, en nåværende, ble bygd i 1883. I 1892 ble kirkegården utvidet med 800 m² mot nord, og nok en gang i samme retning i 1919. I 1938 ble det etablert en ny kirkegård annensteds i sognet (Wiig & Storli 1983). I 1432 lå Kjerringøy j *Bodina sokn* (AB 93), dvs. prestegjeld. I 1589 lå Kjerringøy som anneks til Bodø hovedkirke (Thr.R. 82), i 1743 ble kirken betjent av den residerende kapellan på Rørstad/Folden (Mordt 2008:177f). I 1886 ble Kjerringøy skilt ut fra Folden som eget sognekall (NG 246), men ble på 1960-tallet ble det nedlagt og innlemmet i Bodø prestegjeld. Bnr. 2 av Kjerringøy heter Prestegården. En bekk som renner ned forbi kirken heter Kjerkbekken. Nordspissen av Store Kjerringøy rett ut for kirkestedsgården heter Galgodden. (kartreferanse: DY 222-5-3).

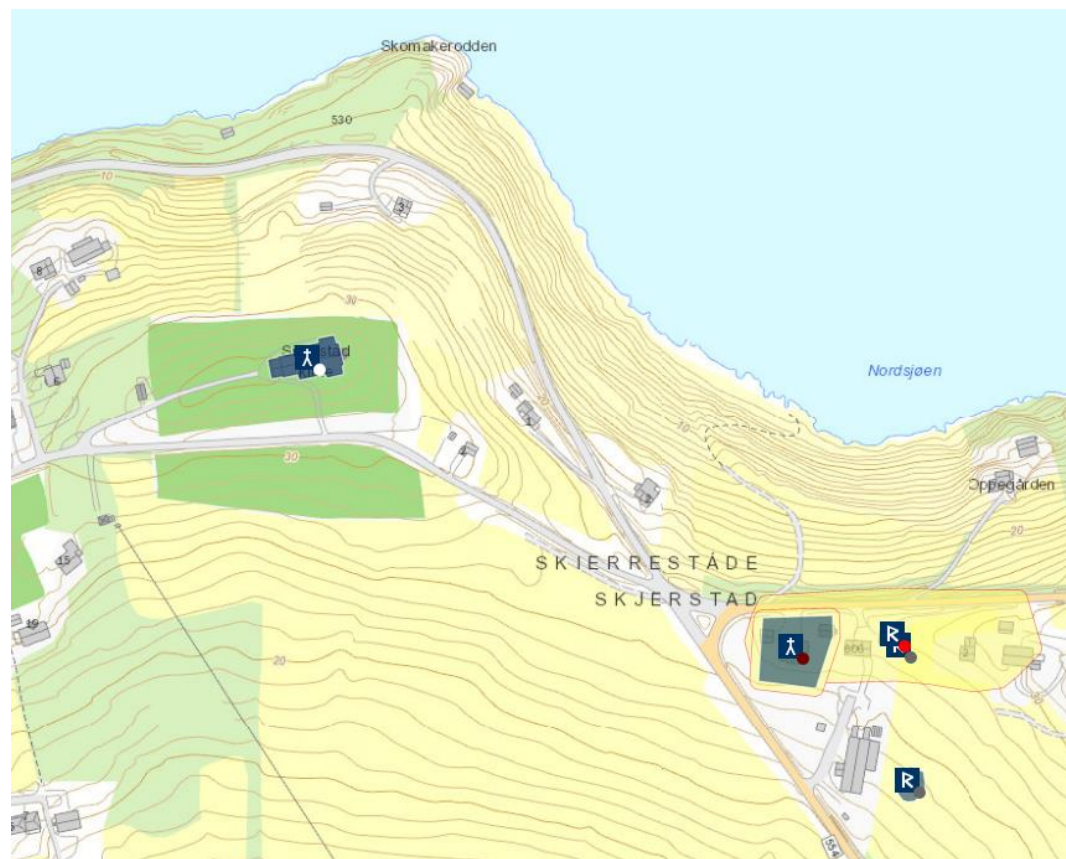
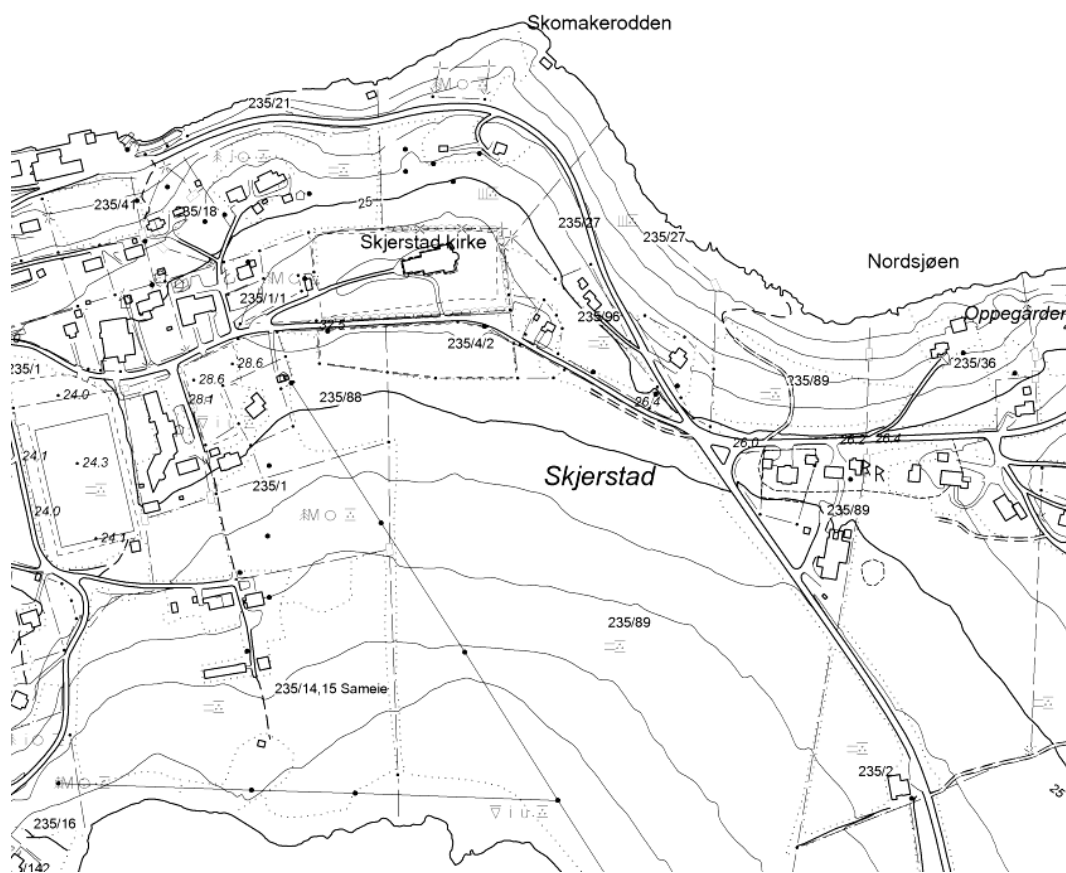

SKJERSTAD [gamle], gnr. 35 (etter 2005 Bodø kommune 235/4), Skjerstad (Skjerstad sogn). Bodø kommune.

ID 156738

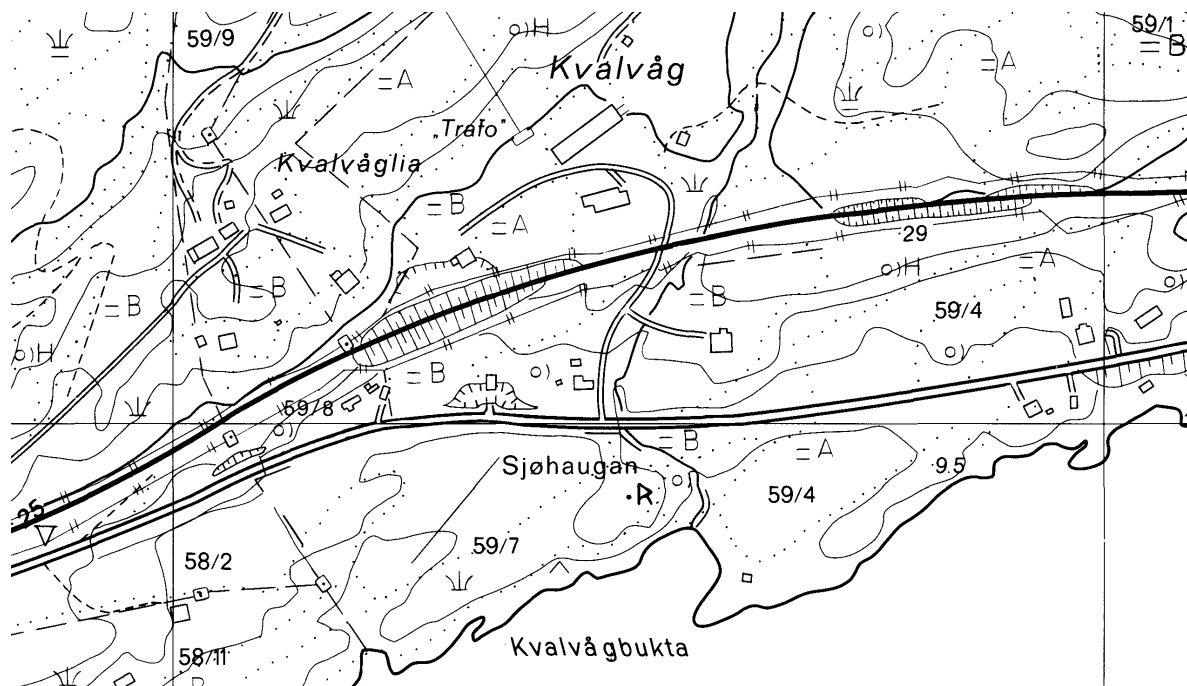
Eldste omtale av en kirke på (gnr. 35) Skjerstad er i 1589 (*Skierstad kircke*, Thr.R. 82), men sognet er nevnt allerede i 1390 (*Skirasta sokn j Salte*, DN VI:331). I 1633 skal en ny tømmerkirke med korsformet grunnplan være ”bygd opp utenpå den gamle”. Denne nye kirken ble revet i 1759 etter å ha blitt reparert gjentatte ganger. De eldste kirkene sto på Skjerstad ”på samme sted som våningshuset i dag står, slik at koret var under vestenden av nåværende hus. Under koret var en kjeller med mange barnegraver i små bulkister. Lenger vest, under selve kirken, var det enkeltgraver i mengdevis. Utenfor var det kirkegård, og man har ved gravninger her funnet skjeletter og kister”. Kirken bygd 1759 ble innviet same året. Den var blitt reist 3-400 m vest for der den gamle som sto ved prestegårdstunet. Den var en korsformet tømmerbygning med sakristi inntil koret i øst, våpenhus i vest og et lite tårn over korsskjæringen. I 1848 ble det bygd ny kirke på samme sted, men denne brant i 1873. Nåværende kirke, en langkirke i tømmer, sto ferdig på branntomta i 1877 (Berg 1975:105ff, Hagemann 1889:5ff). På den gamle kirkegården er det ved forskjellige jordarbeider funnet tre romanske gravplater med kors i høyt relieff samt ytterligere to forsenkede kors på den ene. I tillegg er det funnet en alterplate i stein og den nedre del av et hjulkors i stein – alt fra 1200-tallet (Simonsen 1991:44f). I 1750 beskrev biskop Nannestad kirkegården som ”ganske forfalden uden Indhægning” (Wolff 1942:4). Gravplatene er mellom 1,2 og 0,6 m lange, og fra 0,46 til 0,52 m brede. Gårdshaugen sørøst for den gamle kirkegården er ut fra løsfunn datert til middelalder, og den måler ca. 135x40 m, høyde 1,2 m (Gabrielsen 1998:32f). I 1589 lå Skjerstad som anneks til Bodø hovedkirke (Thr.R. 82), i 1743 var Skjerstad kirke (*af træ*) residerende kapellani under Bodø (Mordt 2008:177). Skjerstad bli i 1770 skilt ut som eget prestegjeld (NG 215). (kartereferanse: DÆ 215-5-1).

KVALVÅG, gnr. 59 Kvalvåg (Bodin sogn). Bodø kommune. Nedlagt kirkested.

IKKE REGISTRERT I ASKELADDEN – lokalisering jf. ID 48621

Eneste omtale av en kirkebygning på Kvalvåg er i 1432, der det nevnes et korshus (*af Hualuagar span, attunger eignar, aut, stender a krosshus*, AB 92). Gårdshaugen på Kvalvåg ligger i nordkanten av tunet. Den har en uklar avgrensning, og ut fra løsfunn er den datert til middelalder (Gabrielsen 1998:31). Drøye 100 m sørvest for gårdshaugen, nede ved sjøen ligger ei gravrøys. (kartreferanse: DX 216-5-2).

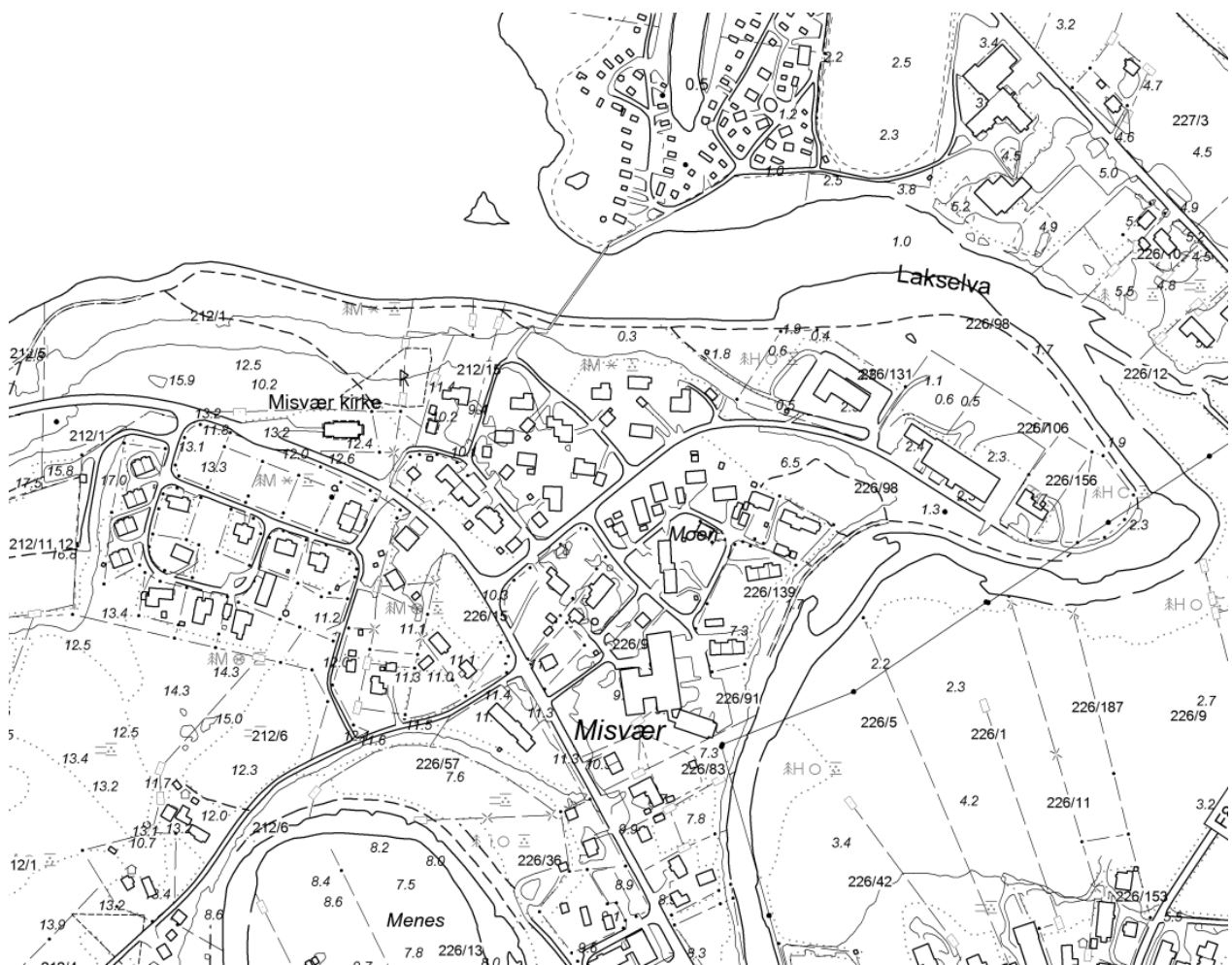

MISVÆR, gnr. 26.27 Misvær (Skjærstad sogn). Bodø kommune.

ID 84949 – uavklart lokalisering av middelaldersk korshus

Kirkested nedlagt ca. 1720

”Ifølge Skjærstads kallsbok fra 1760-årene skal det i bunnen av Misvær fjorden straks nedenfor Misvær gård fra gammelt av ha stått et korshus, eller lite kapell, og stedet ’etterlader sig endnu en Tomt som sees’. Huset var – etter det pastoren uttaler – bygd i firkant og besto mot slutten bare av fire tomme vegger. Det ble ikke benyttet til annet enn å sette lik i og lese evangeliet i når isen om vinteren hindret folk fra Misvær fjorden i å komme til kirken på Skjærstad. Kapellet ble nedrevet i 1720-årene av presten Kjeld Stub fordi det etter sigende skulle ha knyttet seg katolsk tro – eller en slags overtro – til stedet. Det heter videre i kallsboken at korshuset var prydet med mange helgenbilder. Alle var imidlertid bortkommet, unntatt to som ennå på Hagerups tid (1760-årene) fantes bevart i Skjærstad kirke [sammen med toppstykket fra en stolvange fra rundt 1450]”. På (gnr. 12) Mohus i Misvær står fortsatt et gammelt stabbur, og dette skal ifølge lokal tradisjon tidligere ha stått på Korshusmyra ved Øvre Misvær (Oppegård). ”Sagnet vil imidlertid ha det til at huset [= det tidligere korshuset] ble kastet på elva, men da vinden sto inn fjorden, drev tømmeret i land på Mohusstranda, og der ble det berget og satt opp på Mohus”. Det eldste tømmeret i bygningen er ovalt teljet, med koniske laftehoder (Berg 1975:137f). (kartreferanse: DÆ 212-5-1).

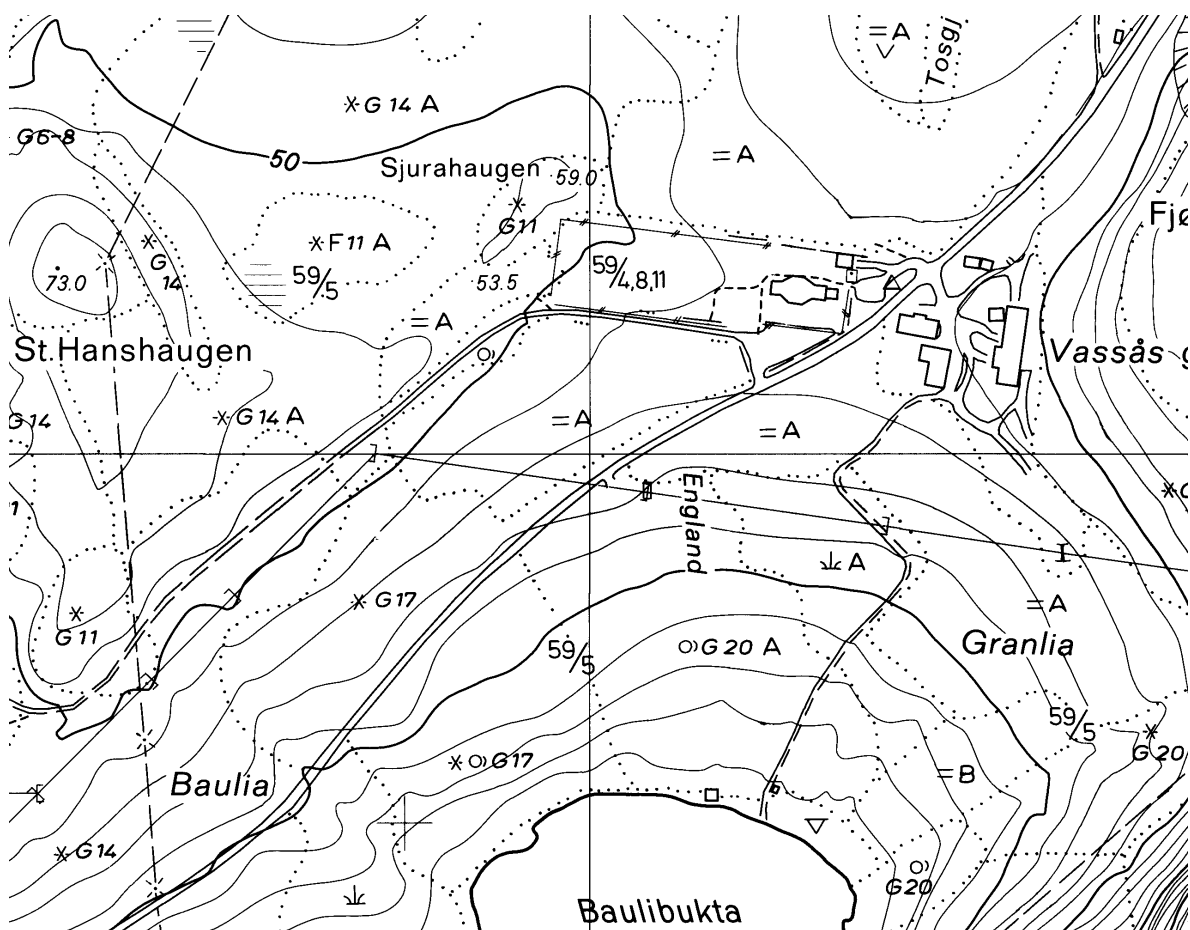

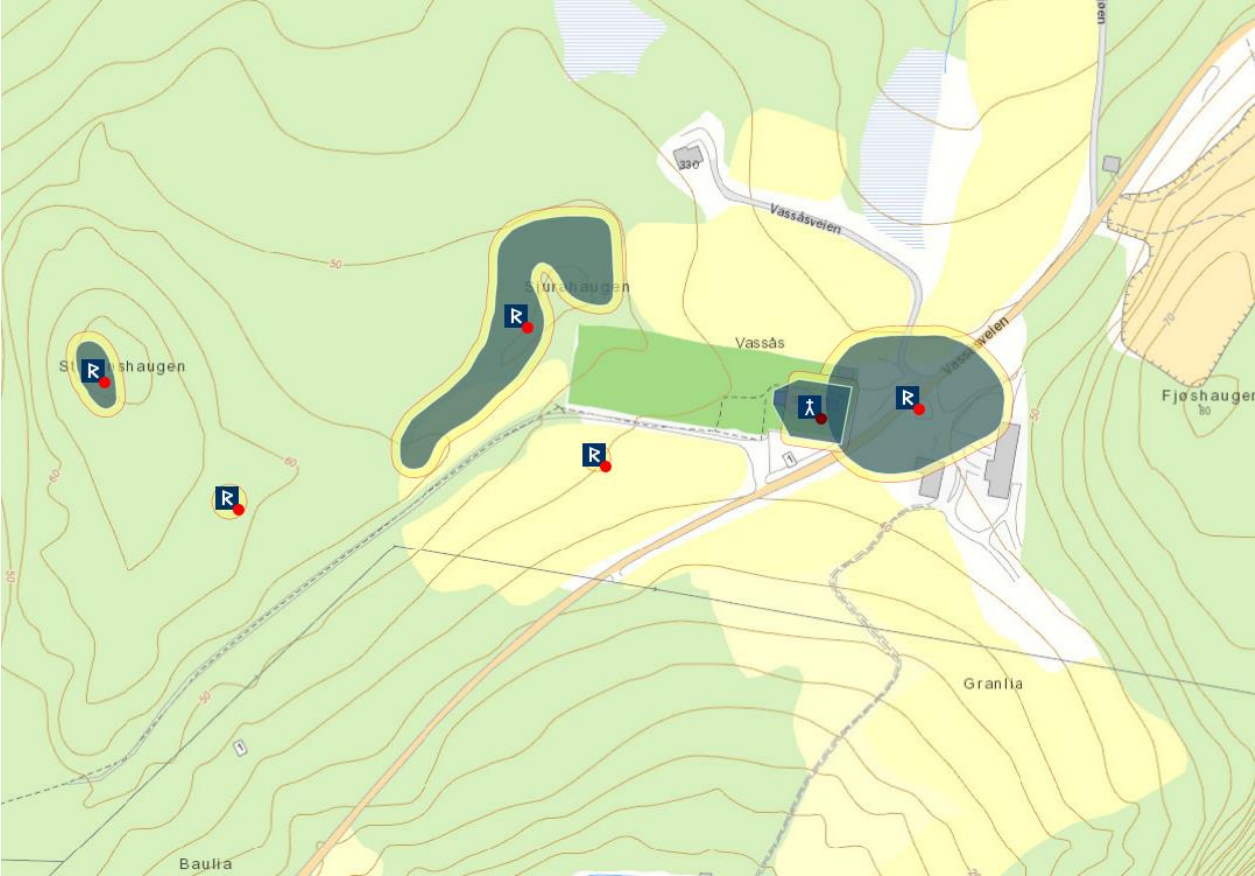
BINDAL KOMMUNE

VASSÅS, gnr. 59 Vassås (Vassås sogn). Bindal kommune.

ID 85780

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 59) Vassås er indirekte ved omtale av presten der i 1432 (*sira Ifuar a Vatzase*, AB 85, 89). Deretter nevnes den ikke før i 1589 da den lå som anneks til Brønnøy hovedkirke (*Wadsaas kircke udi Bindalen*, Thr.R. 77). Også i 1743 var den anneks under Brønnøy (Mordt 2008:172). Nåværende kirke står tett ved og vest for tunet på Vassås gård. I 1733 ble det reist en ny kirke på stedet, en tømmerbygning med åttekantet grunnplan og forlengelser av skipet mot vest og koret mot øst. I 1912 ble denne demontert, ny grunnmur ble støpt og den gamle kirken gjenreist. Vassås og Solstad ble i 1816 utskilt fra Brønnøy og opprettet som eget prestegjeld (Hansen & al 1976:8). Før dette finnes det noe usikre opplysninger om bygningshistorikken (Grindland & al. 1983; usikre fordi forfatterne ikke oppgir kilder eller refererer fra disse): En eldre kirke skal i 1615 ha fått et tilbygg, og dette ble da kirkens skip. I 1655 skal det så ha blitt reist nok et tilbygg, i tømmer, og de to eldre bygningsledd ble kor. Det nyeste tilbygget skal ha vært 6 ¼ m langt og 10 m bredt [Dette siste tilbygget virker således som en forlengelse av et eldre skip]. I tillegg skal det i 1655 være reist et "Beenhuus" (*ossuarium*) hvor en ivaretok oppgravde skjelettdeler. Kirken fra 1733 ble bygd etter at den eldre kirken var revet året før (Grindland & al. 1976:9), og således trolig på samme tuftsted. Kirken har en Kristusfigur fra 1200-årene (Bugge 1932:11). "Til Vadsås kirke er det finnerne af Bindalsfieldene om sommeren samle sig in medio julii og kan man herfra opreise indad Sverrig" (Jacob Herslebs beskrivelse av Brønnøy prestegjeld 1723, Høvdning 1958:63). (kartreferanse: DH 165-5-1).

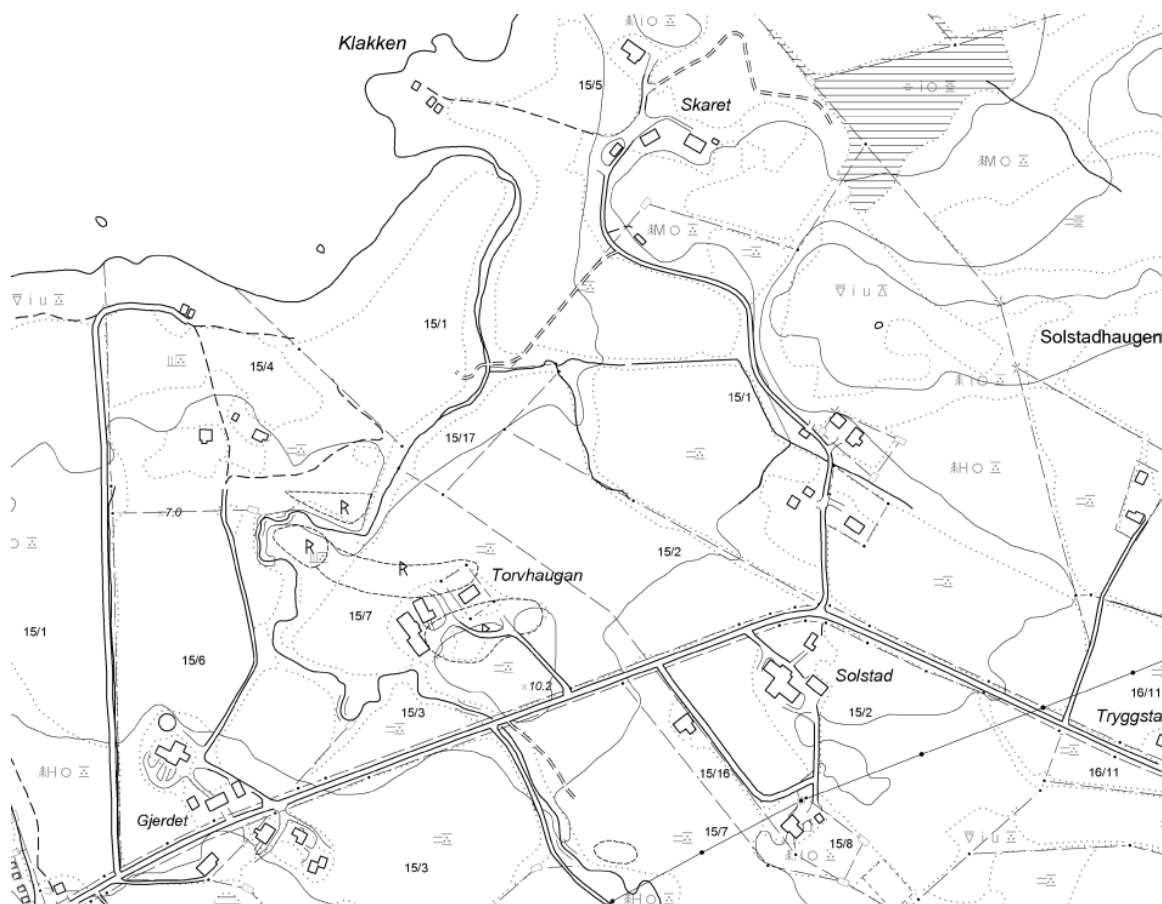

SOLSTAD, gnr. 15 Solstad (Solstad sogn). Bindal kommune. Sannsynlig middelaldersk kirkested.

ID 6519

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 15) Solstad er i 1641. Da het det i lensregnskapene at ”Frans Nielsen udi Lyngvær er Solstad kirke skyldig bleven udi slutningen 1641, der han var kirkeverge 125 rdr.”. Fra 1643 viser de samme regnskaper at det må være skjedd store reparasjonsarbeider eller nybygging av kirken – mest trolig det siste. Kirken framsto i 1652 med rektangulært skip og smalere, rektangulært kor, med et tverrskip til nord eller sør samt våpenhus for hovedinngangen. Fem år etter fikk den utvendig bordkledning (Brodahl 1917:4 m/ref.). En overføring av inntekter til Solstad kirke fra lensherre Knud Stensøn (1638-46), basert på en bevilgning fra sognepresten ved Brønnøy hovedkirke i 1584, blir av Brodahl oppfattet å bety at lensherren i 1643 overførte en eldre inntekt – som tidligere lå til Sund kirke – til den i 1643 nybygde kirken på Solstad, og således at kirken på Sund ved dette tidspunkt nylig var nedlagt. Brodahl finner det mindre sannsynlig at det sto et korshus på Solstad allerede i 1584, i og med at et slikt ikke er nevnt i Reformatsen 1589 (op.cit.). Dette er selvsagt en sannsynlig tolkning. Likevel bør det holdes åpent at det kan ha stått en kirkebygning på Solstad allerede i seinmiddelalderen, da det er en rekke fiskeværskirker i Viknaskjærgården som ikke nevnes i 1589 men som omtales i Namdalsbeskrivelsen 1597. I 1666 sto kirken mer eller mindre til forfalls, men ny kirke ble ikke reist før i 1734 – på samme tuft. Denne var en langkirke i tømmer med våpenhus i vest og sakristi på korets nordside. Allerede i 1760-årene ble det utført flere reparasjoner på bygningen. I 1888 ble det bygd ny kirke noen kilometer mot vest på nabogården (14) Holm (DE 167-5-2), og gamlekirken på Solstad ble tillatt gjenoppført som kapellkirke på (75) Lande i Tosen (Brodahl op.cit. s. 8ff). Den gamle kirkegården på Solstad inngår i dag i en kulturminneløype i dette området. Ut fra foto hos Egerdal (1996) kan det se ut til at kirketufta og kirkegården (inngjerdet som kulturminne) befinner seg på to forskjellige steder. (kartreferanse: DF 168-5-3/167-5-1).

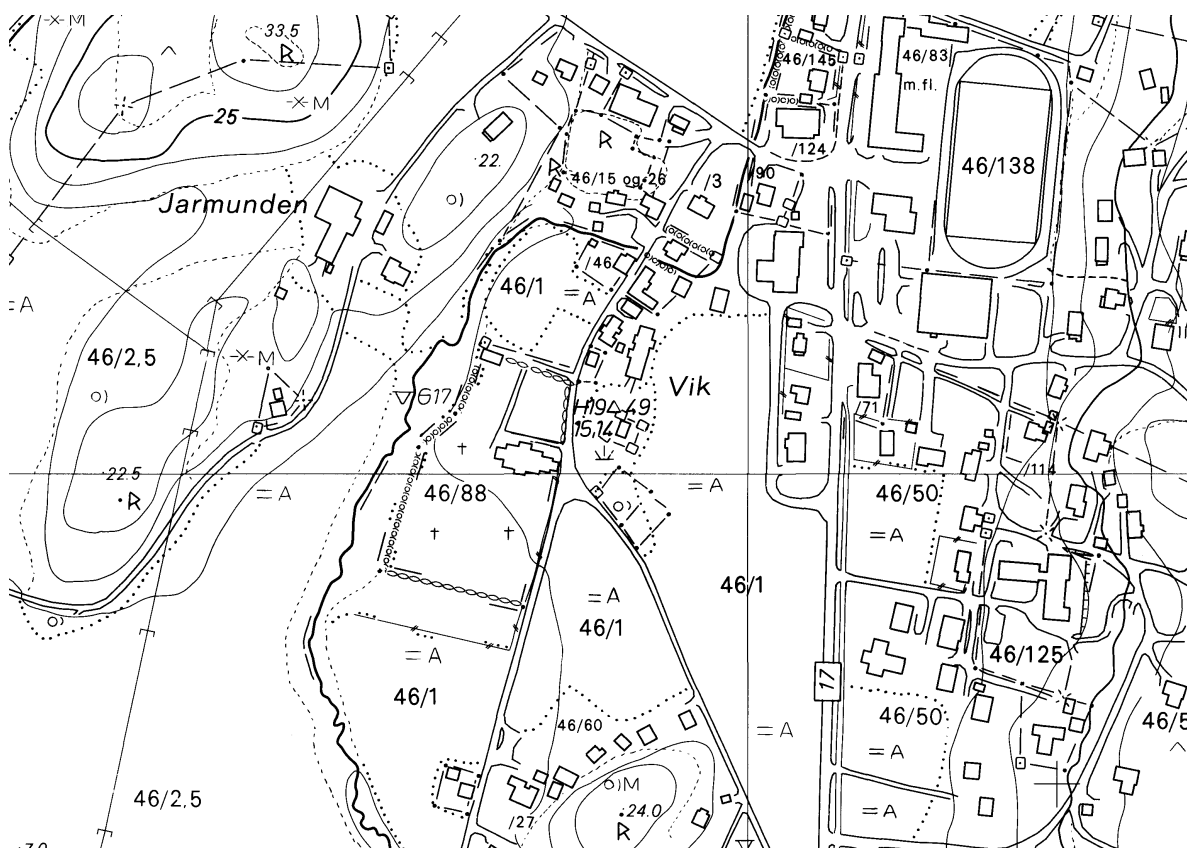

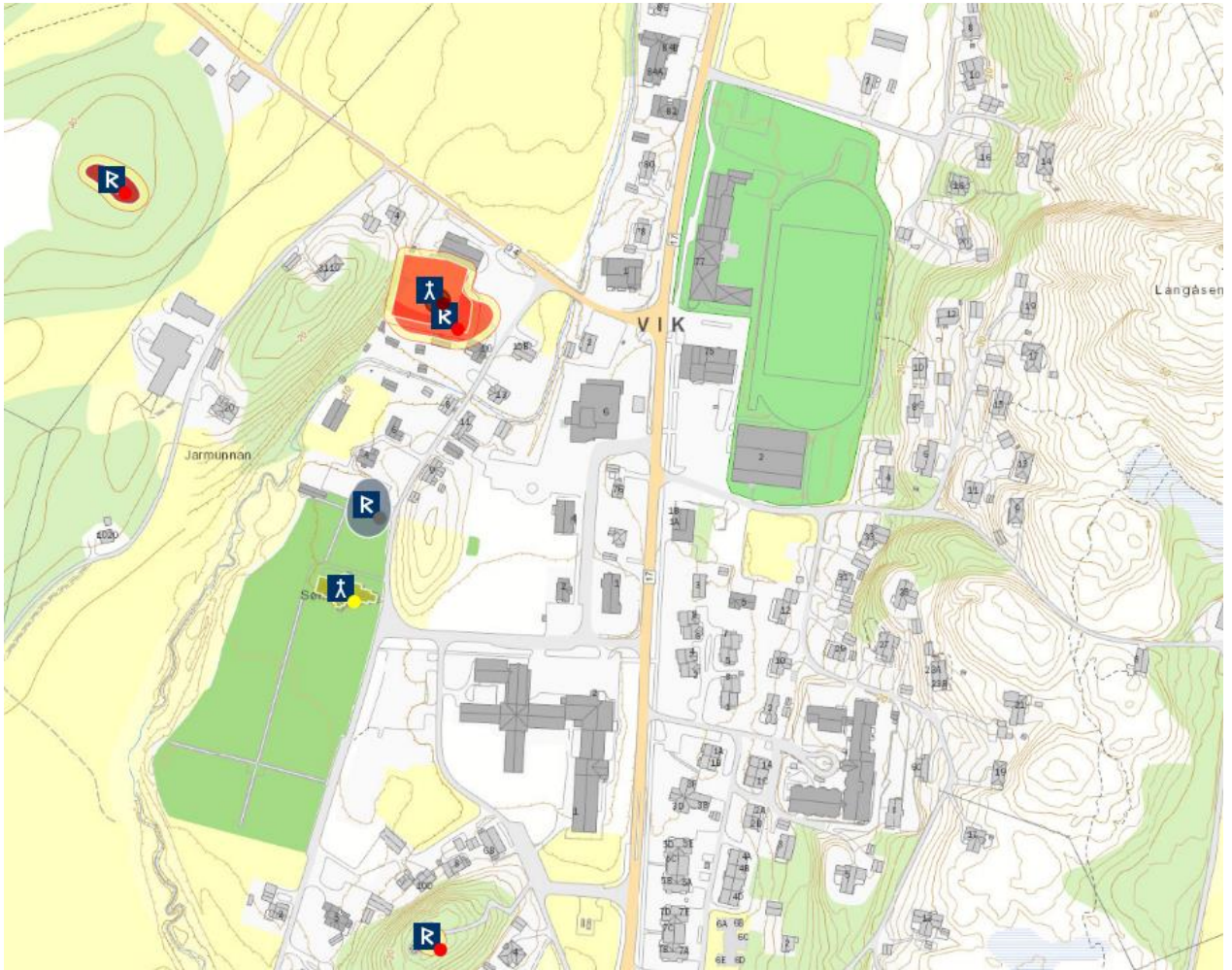
SØMNA KOMMUNE

VIK (SØMNA), gnr. 46 Vik (Vik sogn). Sømna kommune. Nedlagt kirkested.

ID 35289

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 46) Vik er i 1589 (*Wigens kircke*, Thr.R. 77, 101), av sognet i 1432 (*Vika sokn*, AB 89). Nåværende kirke på Vik står inntil gårdstunet på bnr. 1 i sør, utskilt som bnr. 88. Både i 1589 (Thr.R. 77, 101) og i 1743 (Mordt 2008:172) lå Vik som anneks under Brønnøy hovedkirke. Den ble ved sistnevnte anledning beskrevet som en ”træbygning”. Ved besiktigelse av kirken i 1646 ser det ut til at denne hadde et rektangulært skip med smalere og lavere rektangulært kor, takrytter over skipet, og der var trolig bygd i tømmer. I 1846 var kirken en tømmerbygning med korsformet grunnplan og et kvadratisk kortilbygg i øst. Etter en periode der kirken var i privat eie ble den i 1865 solgt til Brønnøy kommune. I 1873 ble det bestemt å bygge ny og større kirke, og ny tomt ble kjøpt hos Einar Ingebrigtsen Vik. Denne den nåværende kirke sto ferdig to år seinere. Materialene fra gammelkirken ble solgt på auksjon i bygda. Kirkegården rundt den gamle kirken, om lag 2.100 m² inklusive kirkens areal, ble benyttet til 1980 da den nye ble tatt i bruk. Den gamle ble så utjevnet og parkmessig behandlet. Enkelte graver, og i tørt vær også kirketufta, var i 1976 fortsatt synlige (Hansen & al 1976:11ff). Det er noe uvisst hvor den eldre tufta kan være; muligens kort vei nord for nåværende kirke. Vik var en av de gamle storgårdene på Hålogaland: ”[Frå Vågan] segla dei sør til Vikar [Vik på Sømna], og der tok dei Vilhjalm Skinnare, som var lendmannen til kong Sigurd, og Toralde Kjeft, og drap begge to” (Soga om Haraldssønene kap. 7). I om lag 100 m avstand fra nåværende kirke mot både nordvest og sørøst er det merket av gravfelt på ØK. (kartreferanse: DF 170-5-1).

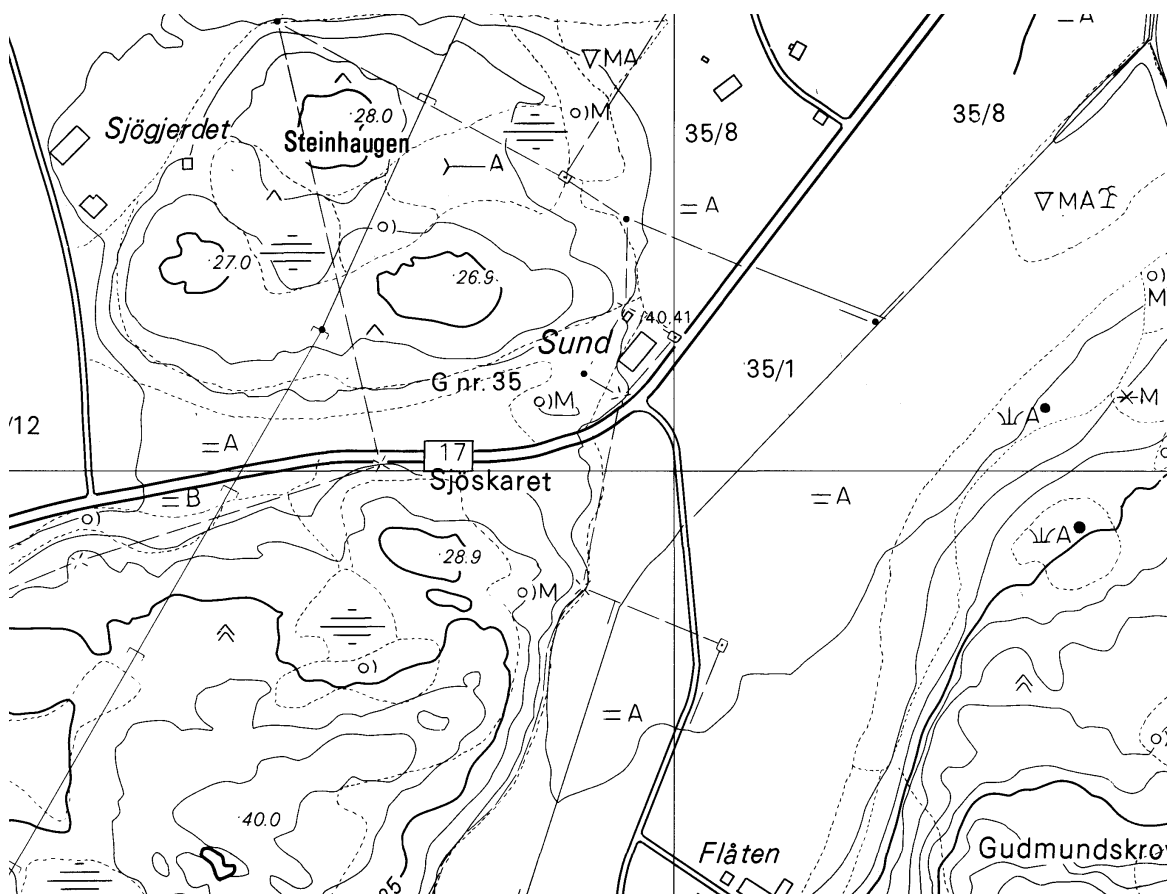

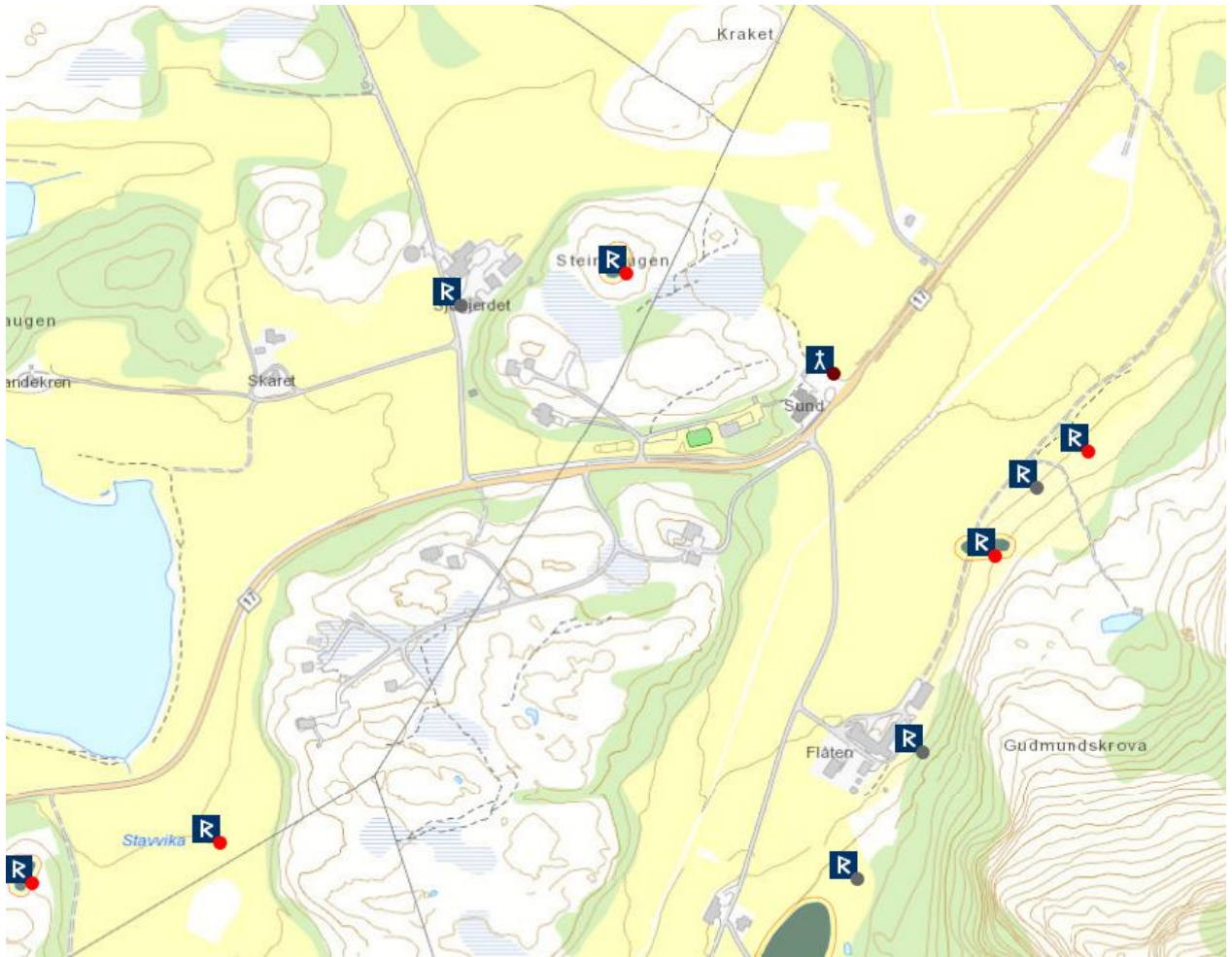

SUND, gnr. 35 Sund (Vik sogn). Sømna kommune. Nedlagt kirkested.

ID 84998

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 35) Sund er i 1533 (*Sunss kyrke*, OE 13), men sognet nevnes allerede i 1432 (*Sundz sokn*, AB 89). I 1589 beskrives den som korshus (*Sundz korszhusz*, Thr.R. 77, 101), og sammen med Vik og Vassås kirker ble den da betjent av en kapellan residerende ved Brønnøy hovedkirke. Sund korshus fikk da messe kun seks ganger i året. Nedleggingen av kirken på Sund må være skjedd før 1641, for nykirken på (15) Solstad i nåværende Solstad sogn er nevnt i dette året. I 1743 hadde "Solstads capell, af træ" overtatt rollen som anneks (Mordt 2008:172). De gårder som lå til Sund sogn var kun åtte: Vestenberg, Dyngeset, Holland, Skåren, ytre Kvalø, Hjelmset, Kjøsvik og Sund (Brodahl 1917:3 m/ref.). I området ved det nåværende tunet på bnr. 1 av (gnr. 35) Vik er det ingen antydninger på ØK til hvor kirken skal ha stått. Tuften skal likevel ha vært påvist, da det ved jordarbeider er funnet menneskebein (Brodahl op.cit.). Et flyttingssagn forbinder kirkene på Sund og Solstad: "Det var allerede bestemt at kirken skulle oppføres på Sund og syllstokkene var knyttet og på plass, men en natt kom de bort og ble gjenfunnet på tomten til det gamle Solstad kapell. Og etter dette var det ingen lenger som våget å protestere [og kirken ble deretter bygd på Solstad]". Gården Sund var i seinmiddelalderen den beste i bygda og svarte 8 våger i landskyld, mens Indre Torget og Sømnes hver svarte 6 våger (Hansen & al 1976:8ff). (kartreferanse: DE 169-5-4).

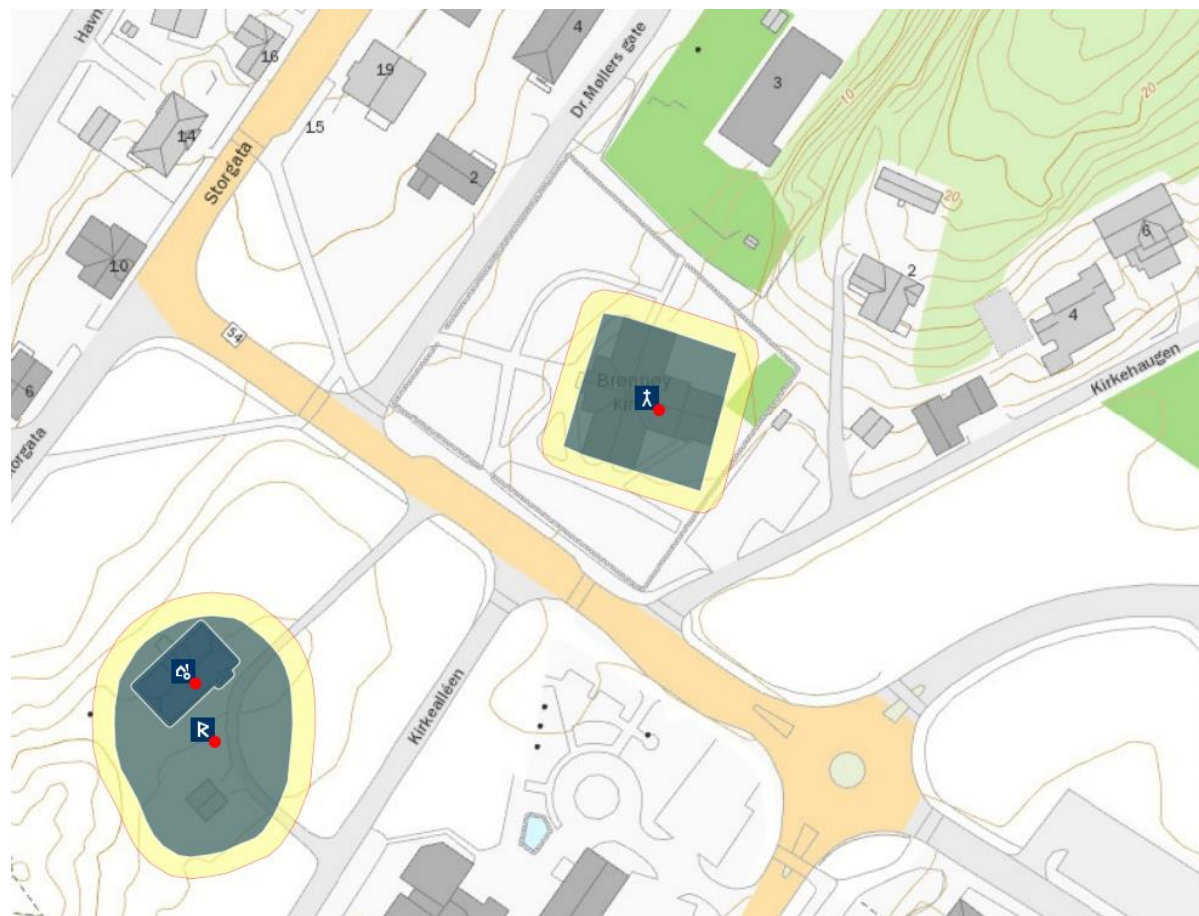
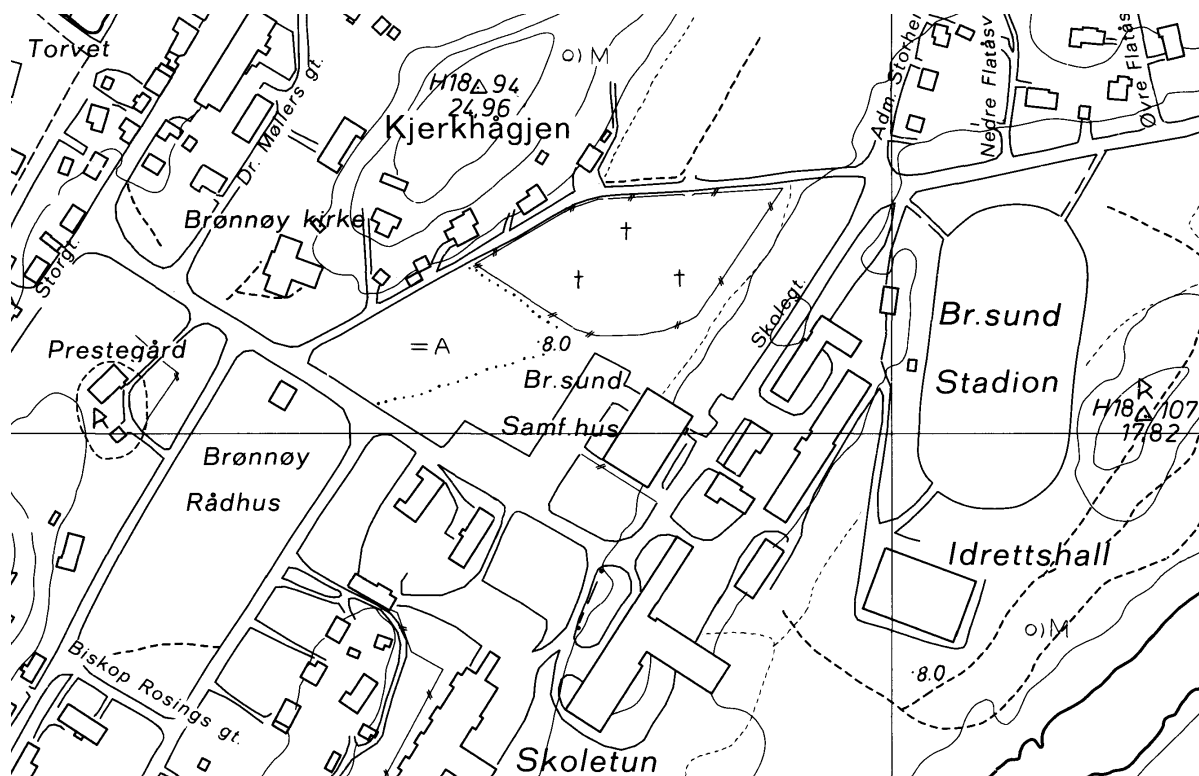

BRØNNØY KOMMUNE

BRØNNØY (hovedkirke), gnr. 104 Brønnøy (Brønnøy sogn). Brønnøy kommune.

ID 83965

Eldste omtale av kirken og sognet er i 1386 (*Brunneyier kirkiu sookn*, DN I:497), men prest på stedet omtales i 1334 (*sira Jon i Brunnoey*, DN II:208). Prestebol nevnes i 1432 (*prestgarden ner Brunøy kirkiu*, DN V:613). Ut fra sammenhengen i Håkon Håkonssons saga (kap. 203) må Brønnøy ha vært et sentralsted på Helgelandskysten på linje Tilrem, Tjøtta, Bjørøy, Torget og Bjarkøy – samtlige steder der hertug Skule var innom og plyndret under konflikten med kong Håkon i 1239. Den middelalderske steinkirken på (gnr. 104) Brønnøy brant etter lynnedslag både i 1772 og 1866, og etter siste brann ble den fullstendig nybygd. Middelalderkirken hadde rektangulært skip og lavere, smalere og tilnærmet kvadratisk kor. Et bevart parti av korets utvendige østvegg er i kleberkvader (Liepe 2001:20ff m/ref.). Ut fra korets grunnplan og i relasjon til dateringen av de øvrige steinkirker i området er det rimelig å tidfeste kirken til slutten av 1100-tallet/tidlig 1200-tallet. Brønnøy var ved reformasjonstiden et av de 20 kannikgjeld i Nidaros bispedømme, og i etterreformatorisk tid lå det en periode til erkediakon ved domkirken (Dybdahl 1989:190f). Ifølge lokal tradisjon skal stein fra Knutskirken på Tilrem være benyttet ved gjenoppbyggingen av Brønnøy kirke etter lynnedslaget i 1866 – og trolig også etter en tilsvarende hendelse i 1772 (Brodahl 1917). Brønnøy var i 1589 hovedkirke med annekser på Naustvik, Vik, Sund, Vassås og Gladstad. De to første skulle betjenes fra Brønnøy, de tre neste fra en *domestico sacellano* på Brønnøy, og Gladstad ved en res.kap. (Thr.R. 77f). I 1743 var anneksene Nautsvik, Vik, Vassås, Gladstad (Vega) og Solstad kapell (Mordt 2008:172). Etter brannen i 1772 ble murene reparert og et sideskip oppført mot nord. Rundt 1800 fikk kirken et nytt sideskip – mot sør – og grunnplanen ble dermed korsformet. I forbindelse med reparasjoner i 1909 ble massene under kirken gravd ut og benyttet til planering av kirkegården (Hansen & al 1976). Brønnøy prestegård ligger drøye 50 m sørsørvest for kirken, i et område merket med rune-R, trolig en gårdshaug. Nordover fra kirken ligger det nåværende tettstedet Brønnøysund. Nordhuus skrev i 1848 (s. 59): ”Tillige siger et gammelt Sagn, at der i den catolske Tidsalder har været et Kloster, hvilket formodentlig er en Feiltagelse; Kloster har det aldrig været, men et Slags Bedehus, hvortil Almuen paa visse Tider har søgt, dog er det mærkeligt at østenfor den saakaldte Kirkehaug er et Stykke Jord, ’gamle Kirkegaarden’ kaldet, men paa hva Tid den har været afbenyttet til saadant Brug, lader sig ikke med Vished sige”. Klostertradisjonen dreier seg mest sannsynlig om et herberge/selehus (s.k. ”kloster”) på nabogården Salhus. Den ’gamle Kirkegaarden’ kan muligens være en gammel hjelpekirkegård, da det vel hele tiden har vært gravplass rundt middelalderkirken. Da kirken brant i 1772 smeltet de to klokkene i tårnet (Wolff 1942:61), og av det middelalderske inventaret ble kun et krusifiks fra tidlig 1500-tallet reddet ut (Bugge 1932:34). Hos biskop Nannestad 1750 (Wolff 1942:3) het det at ”Kirkegaarden er med Stene smug tindhegnet”, hvilket også vises på fyrdirektør Diriks akvarell ”Brönnöysund 1862”. Nannestad skrev i 1750: ”Hva Kirkegaarden angaar, er det omgjærdet af Steen, og blev omtrent for 40 Aar siden repareret. Paa Kirkens nordre og nordøstlige Kanter kan ingen Liig begraves, da der langt fra er den vedbørlige Dybde, derimod paa de andre Kanter kan der rigtignok graves; men naar man kommer ned til Muren vil der gjerne være vaadt, dog er der nogenlunde taaleligt; da der blev taget 2 Grøfter under Muren, for at aflede Vandet; der var forhen 3 Porte, men den Østre er for kort Tid siden tilmuret”. Rett nordnordøst for kirken ligger en ås kalt Kjerkhågjen (Kirkehaug). En holme mellom Brønnøya og Hestøya vest for kirken heter Biskopholmen, og en holme i Trælvikstraumen i øst heter Prestholmen. Et sund inn langs østsida av Hestøya heter Kjerkvalen. (kartreferanse: DF 174-5-4).

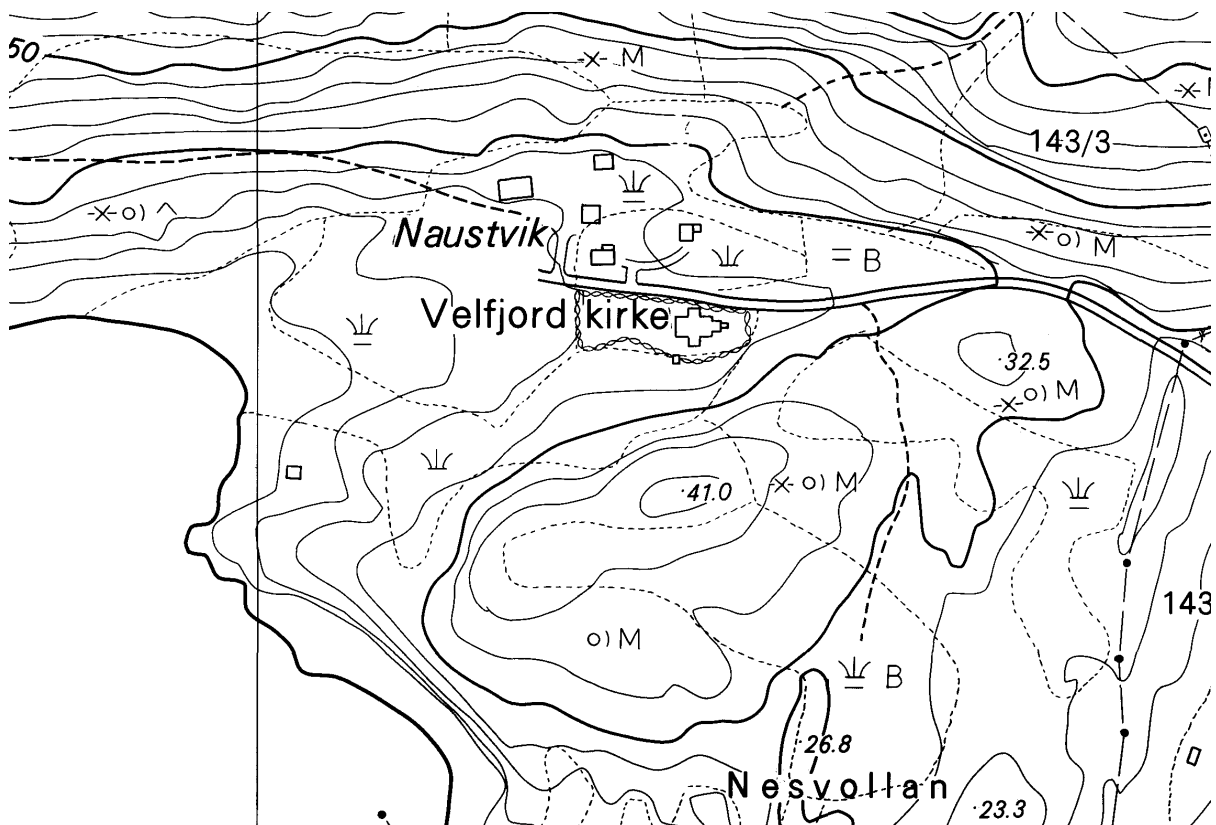

NAUSTVIK (VELFJORD) ST. OLAV (?), gnr. 30 (=143) Naustvik (Velfjord sogn).

Brønnøy kommune.

ID 85800

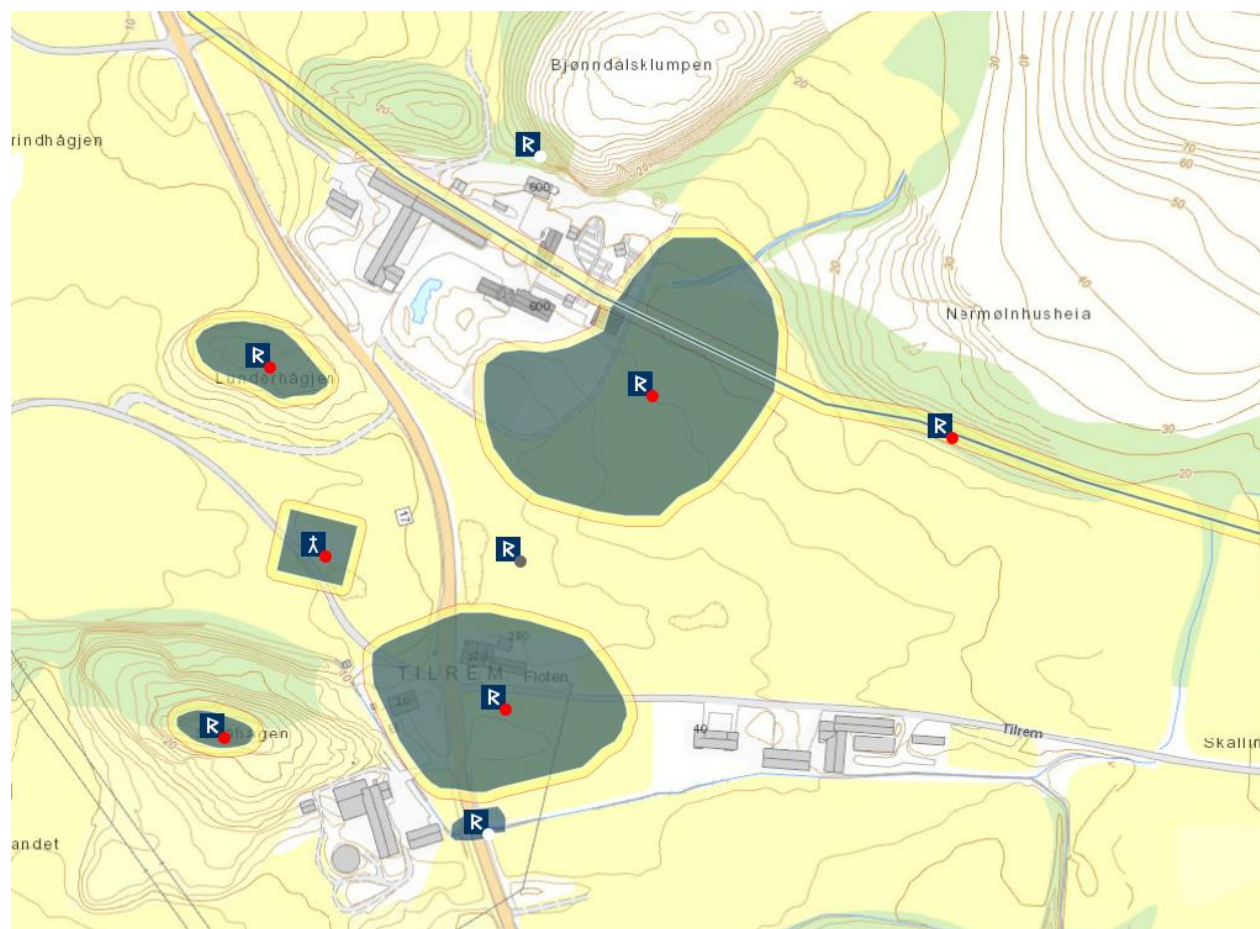
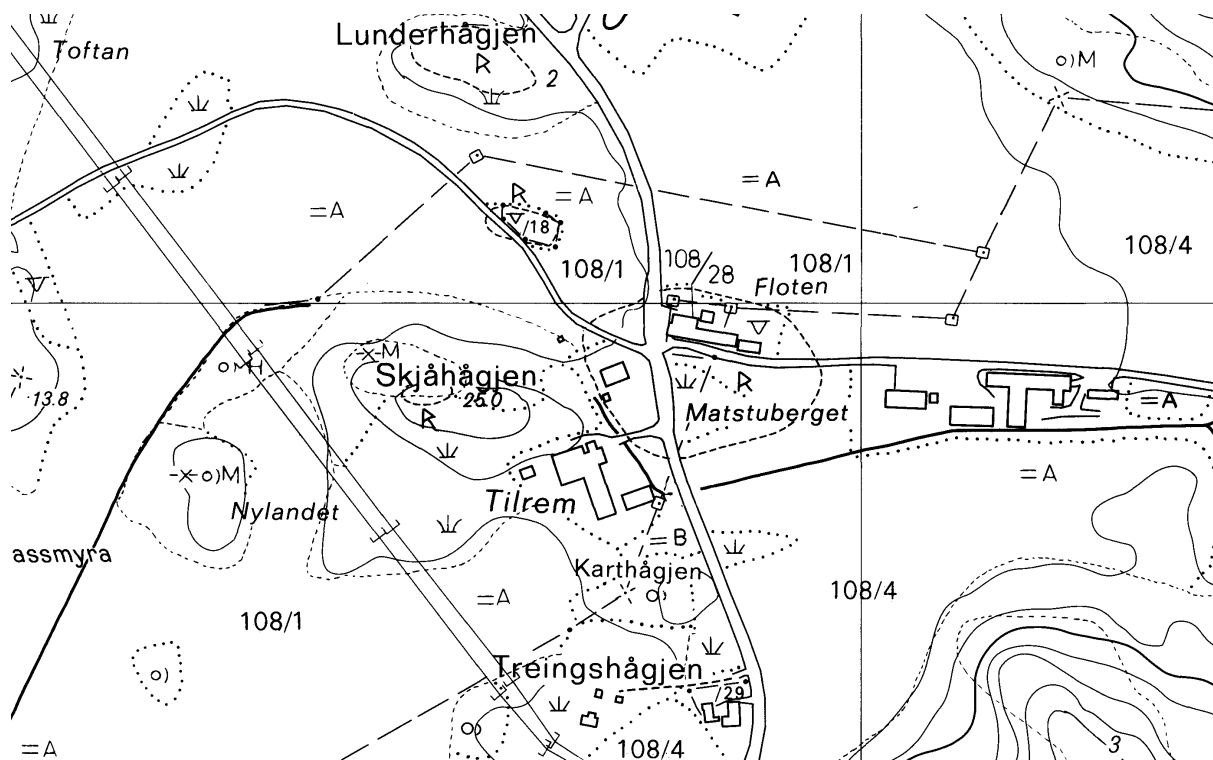
Eldste omtale av en kirke på (gnr. 143) Naustvik er i 1589 (*Nøstvigens korszhusz/kircke*, Thr. R. 77, 101). Nåværende kirke, en panelt tømmerkirke med korsformet grunnplan, lavere og smalere kor samt sakristi, bygd 1674, står på (gnr. 143) Naustvik. Den erstattet en stavkirke jf en besiktigelse av 1661 (Nicolaysen 1886:152, Bugge 1932:10), og stavkirken ble revet før nåværende kirke ble reist (Strøm 1971:47). Nåværende kirke er således etter all sannsynlighet reist på samme tuft som den eldre kirken. Velfjord ble skilt ut fra Brønnøy som eget prestegjeld i 1875 (NG 39). Både i 1589 (Thr.R. 77, 101) og i 1743 (Mordt 2008:172) lå Naustvik som anneks under Brønnøy hovedkirke. Den ble ved sistnevnte anledning beskrevet som en "træbygning". Brodahl (1917:20) nevner følgende om Naustvik kirke: "At denne kirke ogsaa skriver sig fra middelalderen, uagtet den ikke findes nævnt før i den trondhjemske reformats 1589, tror jeg nemlig jeg har faat et bevis for, idet jeg i sommer i kirken der fandt et katolsk relikviegemme, en korsmerket marmorplade i sterk, æskeformet ekeindfatning, i hvis bund gravfirkanten (tumulus) var uthulet. Det skrev sig øiensynlig fra en trækirke". Rimeligvis er dette et reisealter. Naustvik kirke lå fram til 1666 som del av det nordlandske krongods, da dette ble overdratt Joachim Irgens for gjeld, og i 1829 ble kirken solgt til bonde Jacob Bryneldsen Hilstad. I 1875 ble menigheten eier av kirken (Strøm 1971:61). Ifølge lokal tradisjon skal det før 1920 i reisealteret ha ligget en hårlokk, og det var den gang "alminnelig tru og tale at dette var en lokk av St. Olavs hår" (Strøm 1971:41ff) – en mulig antydning om kirkens dedikasjon. (kartreferanse: DH 172-5-2).

ST. KNUT I HARME (TILREM), gnr. 108 Tilrem (Brønnøy sogn). Nedlagt kirkested.
ID 85621

I 1934-35 ble ruinene av en middelaldersk steinkirke delvis utgravd på (gnr. 108) Tilrem i Brønnøy sogn. Tufta er merket på ØK med rune-R og ligger delvis under en vei mot vest ut fra gårdstunet på bnr. 1. Lokaliseringen skjedde på grunnlag av lokal tradisjon, og en støtte på korets sørmur allerede første dagen. Kirken hadde rektangulært skip med lavere, smalere og rektangulært kor. Den hadde kleberkvader utvendig i koret og innvendig i skipet, men bruddstein innvendig i koret og utvendig i skipet. På grunnlag av dekorerte elementer fra en rundbuet portal og et rundbuet vindu – begge muligens fra koret – samt sokkelprofil fra inne i skipet, kan kirken dateres til ca. 1150-1220. Antall og plassering av portaler i skipet er ukjent. Korbueåpningen var 1,4 m bred (Liepe 2001:36ff m/ref.). I Aslak Bolts jordebok (1432) nevnes noen skyldparter som tidligere hadde ligget til St. Knuts kirke ”j *Harme*” (*thessar jorder atte Knutzkirkia j Harme*, AB 90). *Harme* er et tapt navn, rimeligvis navnet på en opphavsgård med stor utstrekning, og den bør ha ligget et sted i Velfjorden i Brønnøy sogn, da *Harmr* synes å ha vært navnet på dette fjordområdet/bygda i middelalderen (NG 39). Knutskirken kan ikke være identisk med Brønnøy eller Nautsvik kirker, da Knutskirka i 1432 nevnes som nedlagt og de to andre fortsatt eksisterte i 1589 (jf NG 39, 49, Brodahl 1917:15ff). Av gårdene nevnt under Knutskirkens landskyld i jordeboka ligger kun én i Vefsen sogn (gnr. 104 *Dilstadom*) – de øvrige i Brønnøy sogn (55 *Brekko*, 94 *Nørdrå Husom*, *Mid Husom*, 12. 14 *Hognastadom*, 99 *Raudhello*). *Abølit j Harme* (AB 90) er rimeligvis del av hovedbølet på opphavsgården. Det er således stor sannsynlighet for at Knutskirken er identisk med den undersøkte ruinen på Tilrem, og i så fall har Tilrem (**Tjalgarheimr*) vært navnet på hovedbølet (se også Pedersen 1948 m/ref. for andre tolkninger av stedsnavnet *Harme* og beliggenheten for *Knutzkirkia j Harme*). Som de fleste av kirkestedsgårdene i Hålogaland var også Tilrem et høvdingsete på 1200-tallet. Da hertug Skules støttespillere rundt 1240 var på et raid i Hålogaland var de også innom Tilrem: ”Derifrå for dei til Brønnøy og tok ei anna skute, og derifrå til Tilrem. Der tok dei alt frå Jon Silke, som då var i Vega” (Soga om Håkon Håkonsson kap. 203). Jon ble likevel drept kort etter, sammen med Guttorm i Bjarkøy, til tross for at de hadde søkt tilflukt i kirken på Sandnes. Kirken er ikke nevnt i 1589, og den var trolig nedlagt før 1432 i og med at dens landskyld der omtales som fortid (*thessar jorder atte Knutzkirkia j Harme*, AB 90). Ifølge lokal tradisjon skal klebersteinen være hentet fra et brudd på Esøy i Tjøtta, og stein fra Knutskirken skal være benyttet ved gjenoppbyggingen av Brønnøy kirke etter lynnedslaget i 1866 – og trolig også etter en tilsvarende hendelse i 1772 (Brodahl op.cit.). Ifølge nyere geologiske undersøkelser ser dette ut til å stemme (Berghlund 2007:241). Et sagn fantes tidligere om en kvinne kalt *Groe* og som var gift med adelsmannen Axel Gyntelberg på gården indre Torget (gnr. 90, Brønnøy sogn). Under et besøk til Knutskirken skulle hun ha forulykket, sammen med sine syv døtre, da de kjørte ut i Tilrumsvannet. Brodahl (op.cit.) vil identifisere *Groe* med en svært mektig kvinne trolig hjemmehørende på Torget, nevnt i et diplom i 1334 (DN II s. 176), og han vil knytte hennes besøk på Tilrem til at så vel Torget som Tilrem var adelsgårder på 1300-tallet. Ifølge sogneprest Morten Sommer var Tilrem i 1765 ”et offentlig markestæd og holdes een gang om året når borgerne der samles på den sædvanliige markestid” (Høvding 1958:42). Nordhuus (1848:46) mener at Tilremsmartnan ble etablert rundt 1750 som følge av at martnan på Tjøtta ble opphevet i 1747. Et parti av fjellet inn/øst for tunet heter Alteret. Innenfor 100 m fra kirketufta ligger det flere gravhauger og gravfelt. (kartreferanse: DG 175-5-1).

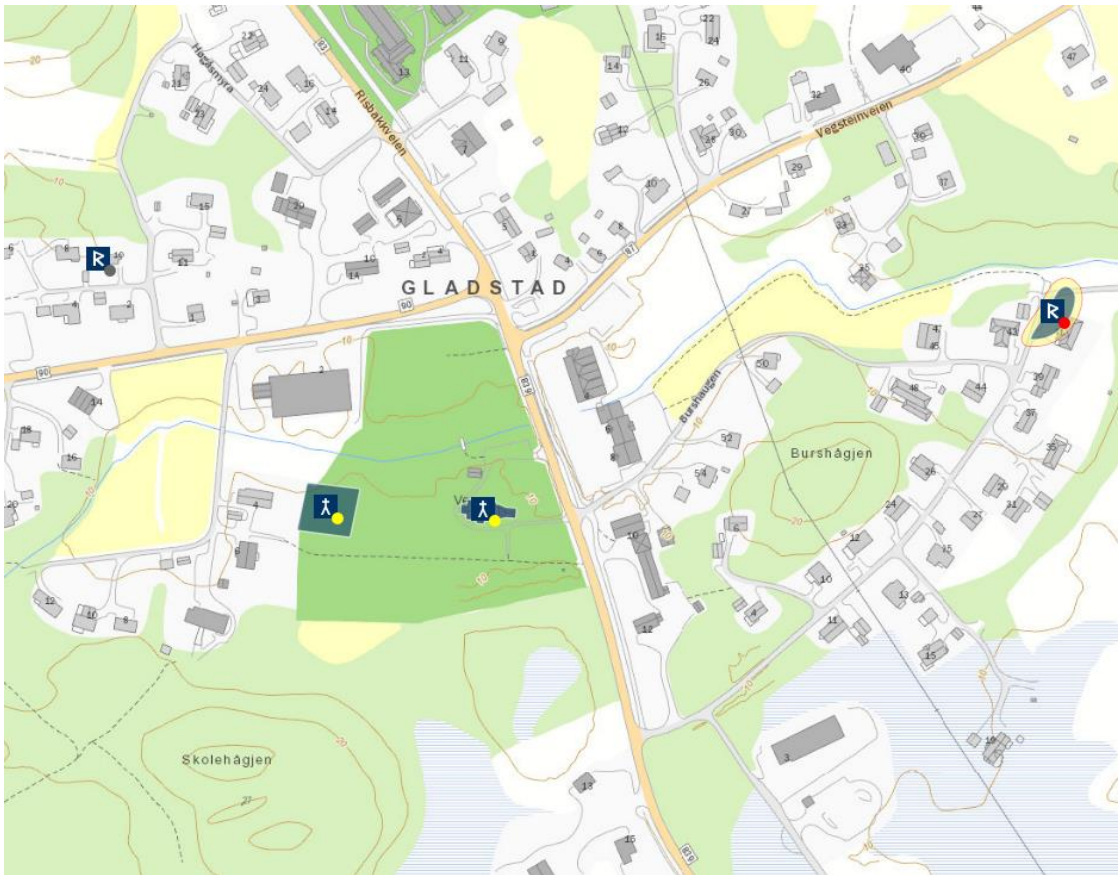

VEGA KOMMUNE

GLADSTAD (VEGA), gnr. 38 Gladstad (Vega sogn). Vega kommune.

ID 85788

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 38) Gladstad er i 1589 (*Gladstادتz kircke*, Thr.R. 78, 102), da en res.kap. på dette tidspunkt ble nevnt å skulle bosette seg på Vega. Den kirken var trolig en tømmerbygning, og ifølge en besiktigelse i 1666 besto den av skip, kor og våpenhus. På kirkens vestsida var et tilbygg 9 alen langt og 11 alen bredt. Dette var i høvelig bra stand, mens bygningen for øvrig sto til forfalls (Wika 1961:59ff). Ut fra formuleringene ser dette ut til å ha vært en forlengelse av skipet snarere enn et vesttårn. Ny kirke sto likevel ikke ferdig før i 1734. I 1750 ble den beskrevet som en trebygning i bra stand, med takrytter men uten eget skriftehuse. I 1750 var ”Kirkegaarden med Stoke slet og ret indhegnet” (Wolff 1942:52). 25 år seinere ”fordærver det store Taarn Kirkens bygning”. I 1824 kjøpte menigheten kirken for 250 Spd. (Wika op.cit.). I løpet av 1856-57 var ny kirke blitt reist og kun innredning og maling gjensto. I januar 1858 blåste kirken ned i en orkanaktig storm. Ifølge sogneprestens notat i 1859 hadde kirkene på Gladstad ”lige til 1864 staaet midt på den nuværende Kirkegaard”. I 1863 sto nåværende kirke ferdig, og den ble innviet året etter. Nåværende kirke ble satt opp noe nordøst for den eldre kirketuften: ”Det er i alt 3 gravplasser som er knyttet til Vega kirke. 1. Gammelkirkegården. 2. Stallflaten. 3. Ny-kirkegården. Gammelkirkegården er området rundt selve kirken. I øst grenser den til hovedvegen. I vest mot parkeringsplassen til presteboligen. I nord mot Gladstadelven og i sør mot den gamle innkjørselsveg til prestegården. Kirkegården er inngjerdet med en steinmur langs hele denne veg, samt mot vest og et lite stykke mot nord. Resten med stakitt. Den vestre del av muren er ’overmåte’ gammel. Den har en åpning midt på, inngangen til de tidligere kirker, som var reist på den vestre fjerdedel av kirkegården der hvor steingjerdet mot nord slutter”. Etter 1948 ble kirkegården utjevnet, eldre gravstøtter fjernet og hele arealet nytilsådd. Kirkegård nr 2 ble etablert i 1950-åra, inngjerdet med stakitt og på området ble det satt opp en bauta over forliste vegaværingar. Kirkegård nr 3 ligger sør for den gamle, strengt tatt en utvidelse av denne ned mot en bekk (Wika 1964:22f, 33ff).. At kirkeklokkene fra 1526 skulle indikere et nybygg av kirken på Gladstad (jf Wika 1961:61, Suul 2008:18ff), er påviselig feil. Ifølge Wikas gjengivelse av besiktigelsen 1666 var klokka gitt kirken av stiftsskriver Jon Robertsen. Han innehadde dette embedet rundt 1630, og kan således ikke ha skjenket kirken gaver i 1526. I 1589 lå Gladstad som anneks under Brønnøy hovedkirke (Thr.R. 78). I 1743 var Gladstad – en kirke ”af træ” – residerende kapellani, fortsatt med hovedpresten på Brønnøy (Mordt 2008:172). Vega ble i 1806 fraskilt Brønnøy som eget prestegjeld (Hansen & al 1976:8). Under kampene mellom kong Håkon og hertug Skule sendte hertugen menn nord til Hålogaland: ”(Frå Vågan) for dei til Brønnøy og tok ei anna skute, og derifrå til Tilrem. Der tok dei alt fra Jon Silke, som da var i Vega; men husfrua hans sende bod ut til han. Og straks han fekk vete dette, for han ut til Guttorm i Bjarkøy; han hadde då sørluten av Hålogaland i sysle på kongens vegner” (Soga om Håkon Håkonsson kap. 203). Som det framgår må Jon på Tilrem ha vært en lokal høvding, og han må ha hatt rettigheter i værene på Vega (jf Wika 1961:49). (kartreferanse: DD 179-5-4).

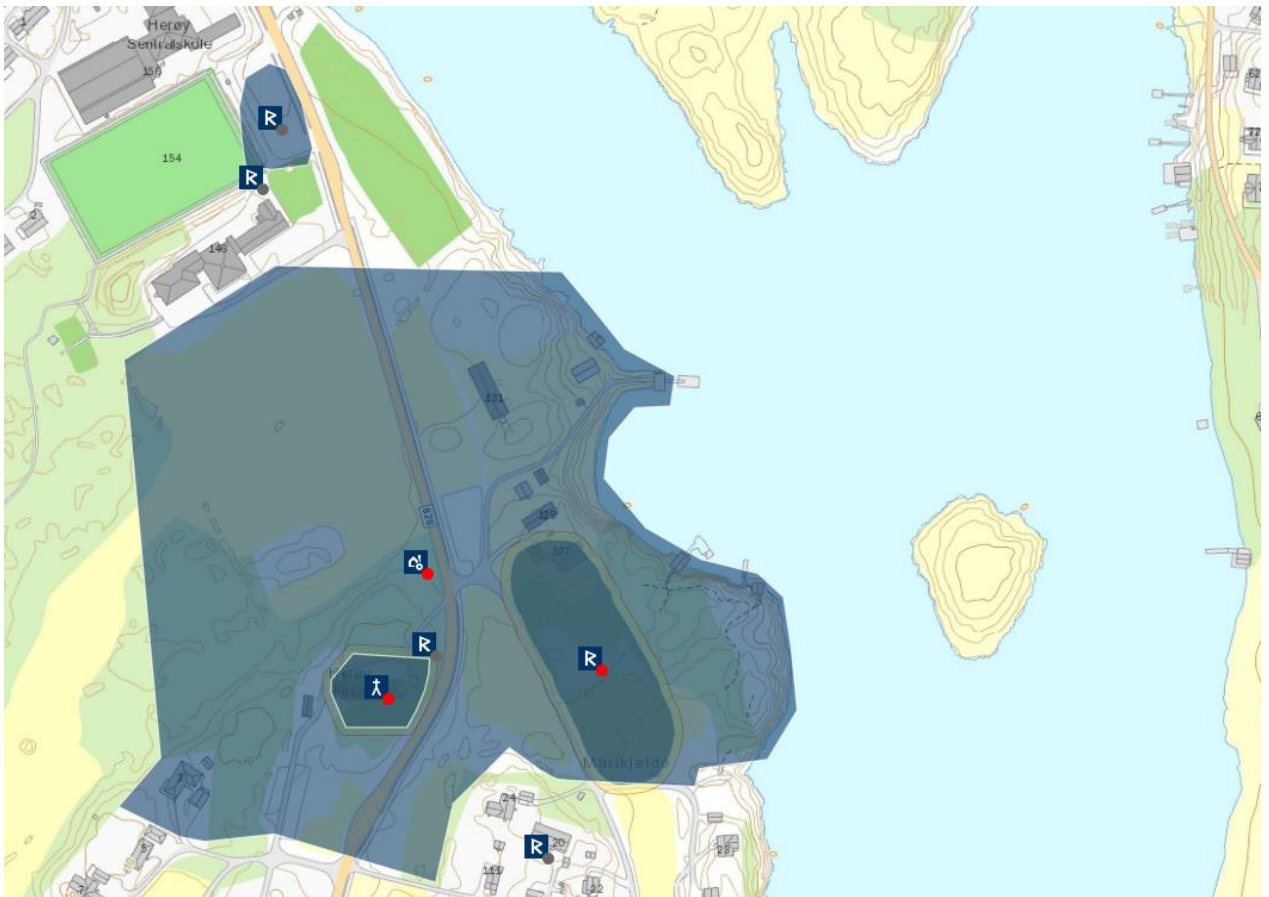
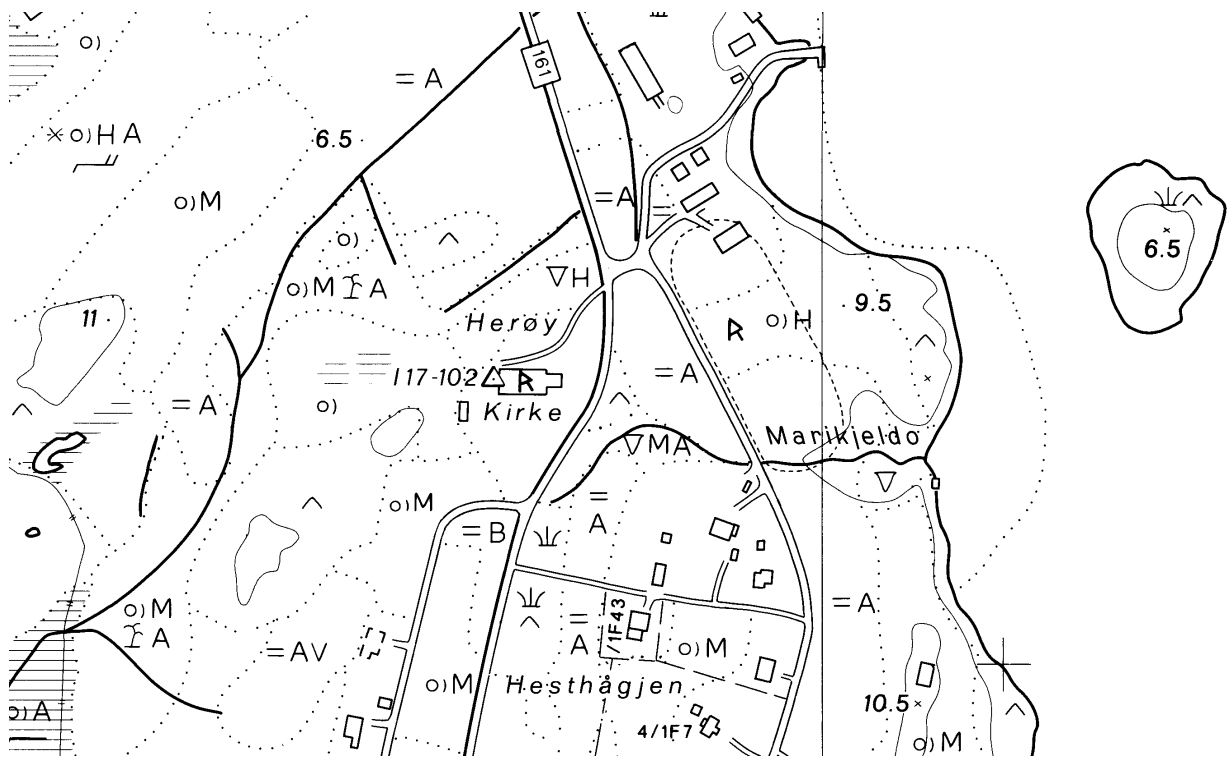

HERØY KOMMUNE

HERØY, gnr. 4. 5 Herøy (Herøy sogn). Herøy kommune.

ID 84564

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 4. 5) Herøy er i 1432 (*Herøy kirkiu*, AB 35, 51). Kirken må da ha vært i noe forfall, i og med at erkebiskop Aslak nylig hadde ilagt en lokal stormann bøter for så vel *hordøme* som for den helligbrøde han hadde begått da *han tok steinen af Herøy kirkiu oc bygdhæ sig ein ogn aff*. Den seinromanske steinkirken står på (4) Sørherøy. Det eldste bygningsleddet er det nær kvadratiske koret, og som ble reist som skip inntil en eldre, da stående trekirke. Etter at trekirken var revet ble et bredere og høyere, rektangulært skip bygd i vest og en apside tilføyet koret i øst. Golvet i apsiden er hevet fire trinn over golvnivået i koret, og her ble et steinalter bygd. Kirken hadde da portaler i koret mot nord og sør – den nordre nær østveggen, og i skipet mot nord, vest og sør. Den opprinnelige korbuen, som hadde en bredde på 2,9 m, ble revet i 1880. Den hadde tre halvsøyler i recess på hver side, og hver av søylene hadde uthogde menneskehoder på toppen. Den seinromanske kirken har klebervader inn- og utvendig og i veggåpningene. I skipets østvegg, inntil hjørnet sør for korbueåpningen, var det et sidealter. I korets østvegg, sør for bueåpningen inn til apsiden, er det en alternisje, og på nordsiden av bueåpningen er det et repositorium. Kirken er rikt utsmykket med sokkelprofiler og med dekorstein i koret. I seinmiddelalder, trolig rundt 1400, ble skipet forkortet ved at vestveggen og de vestligste 4 m av skipet ble revet og ny vestvegg reist. Vestportalen ble gjenanvendt. I sin opprinnelige form var Herøy den største av steinkirkene på Helgeland. I 1879-80 ble korbueveggen og skipets vestvegg revet, skipet ble forlenget mot vest med noe over 10 m, og mot den nye vestveggen ble det murt opp et tårn (Christie 1973, Liepe 2001:29ff m/ref.). Christie (op.cit.) mener kirken ble bygd i tiden 1150-1250, Liepe (op.cit.) ca. 1150-1220. Kleberstein til kirken er trolig hentet fra Haltøya i Vefsnfjorden (Berglund 2007:241). Ved restaureringen av kirken på 1960-tallet ble kleber hentet fra brudd i Bjørnådalen. Ved utgraving under koret i 1959 ble det funnet i alt 236 mynter og brakteater, de eldste fra slutten av 1100-tallet (Nilsen & Smørvik 1999:9, 26). I 1589 var Herøy anneks til hovedkirken på Alstahaug (Thr.R. 78), så også i 1743 (Mordt 2008:173). I 1861 ble Herøy skilt ut fra Alstahaug prestegjeld som eget sognekald (NG 100). De to øyene Nord- og Sør-Herøy er skilt ved et smalt sund. Ifølge Rygh (op.cit.) bør navnet herøy forstås som ”*herr* m., Folkemængde, Krigerskare”. Rett sør for kirken ligger Kjerksåsen, og rett ned/øst ligger Marikjeldo. Et større område drøye 50 m øst for kirken er merket med rune-R på ØK. (kartreferanse: DG 186-5-3).

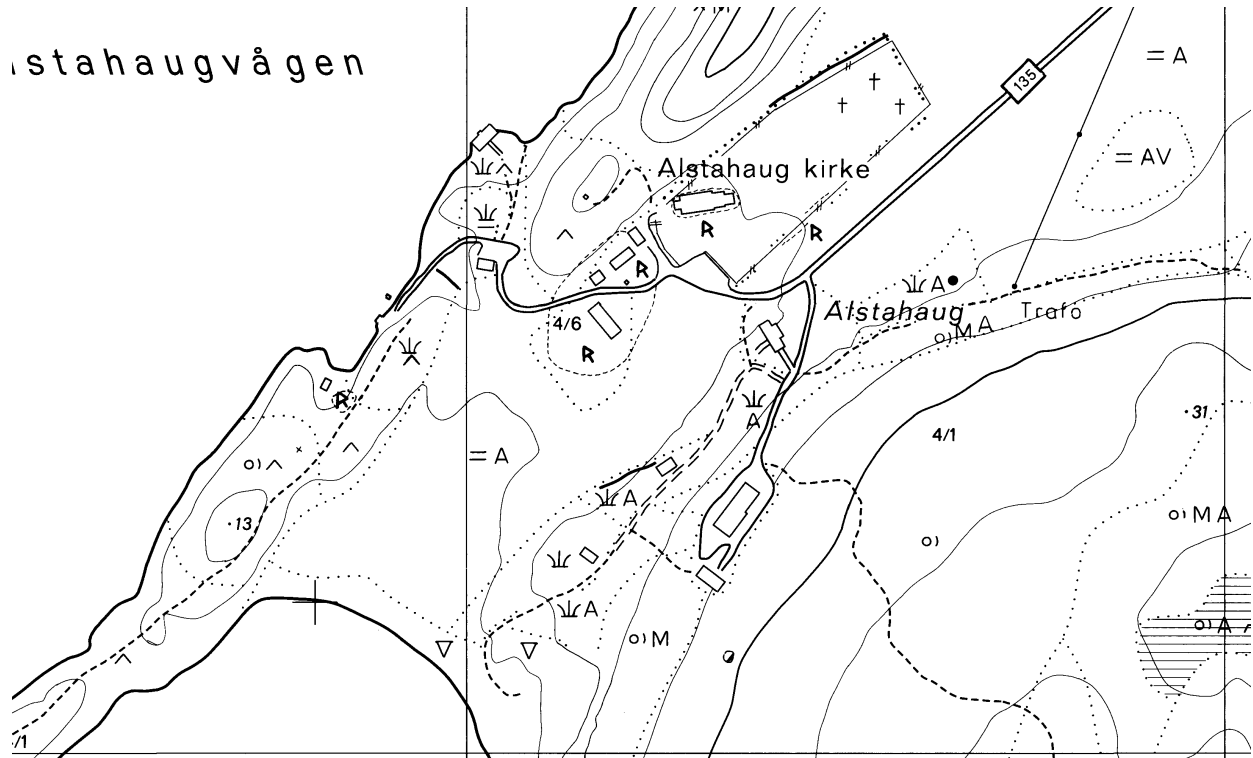

ALSTAHAUG KOMMUNE

HAUG (ALSTAHAUG, hovedkirke), gnr. 4 Alstahaug (Alstahaug sogn). Alstahaug kommune.

ID 83771

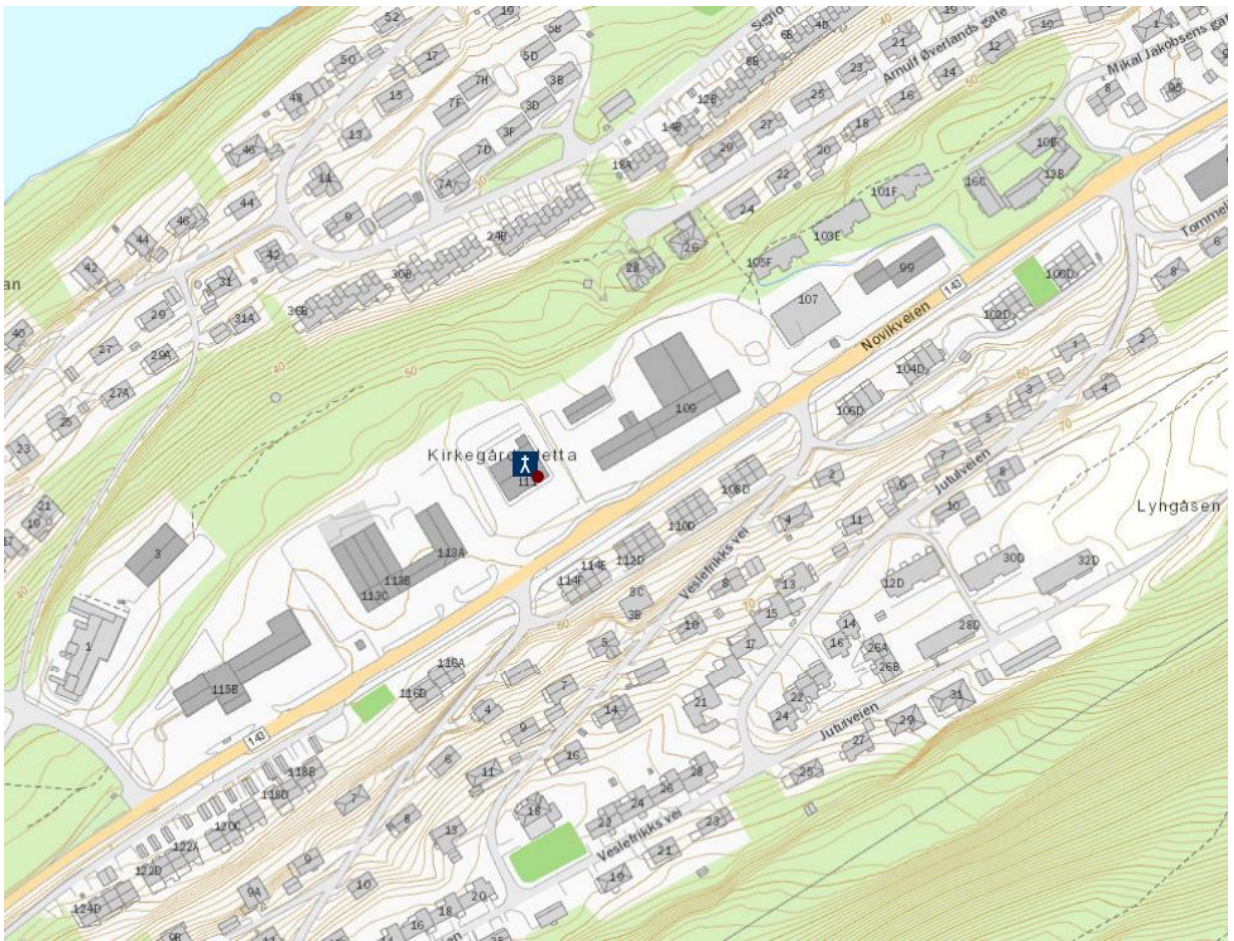
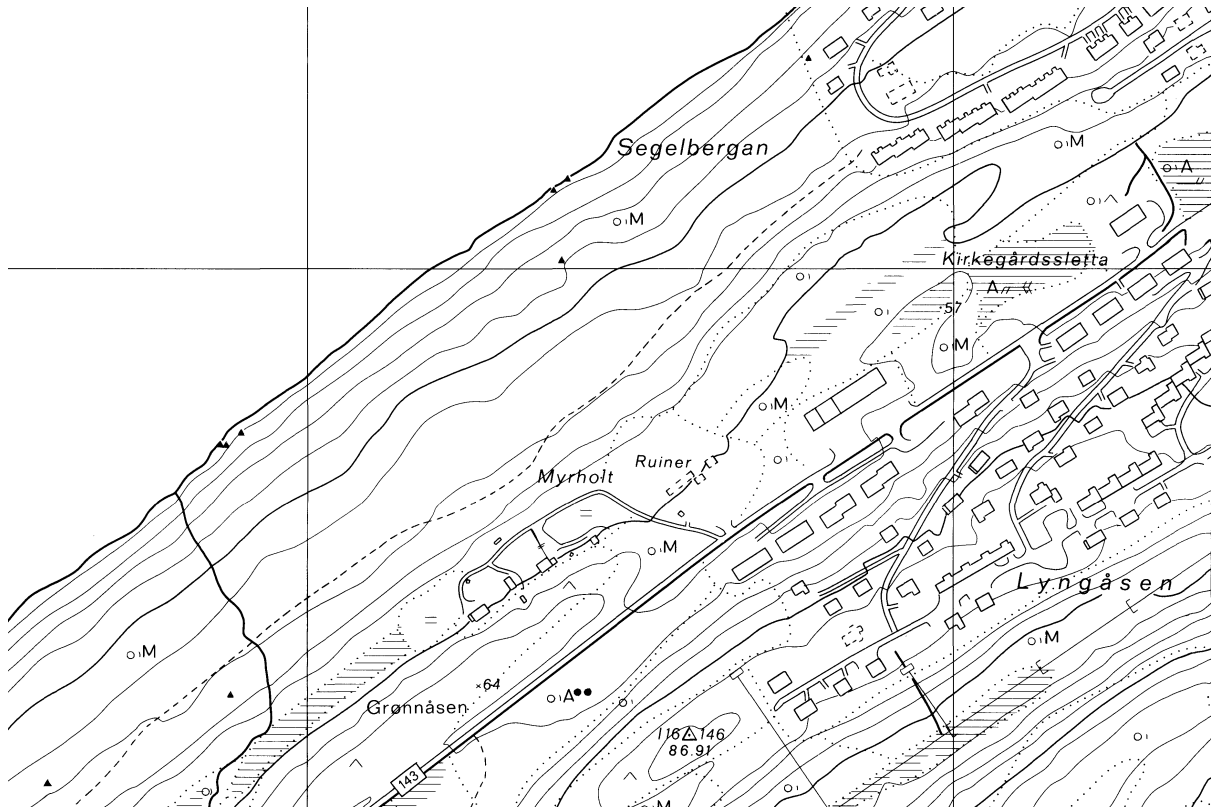
Den seinromanske steinkirken står på (gnr. 4) Alstahaug, hvis opprinnelige navn er Haug (*Haugx kirkio*, AB 88, jf. NG 89f). Kirken har rektangulært skip og smalere, tilnærmet kvadratisk kor der bredden er større enn lengden. I en første byggefase ble koret, triumfveggen og den første meter av skipets østre del reist. I neste fase ble skipet ferdigstilt. Koret har portal mot sør, skipet har hatt portaler mot nord, vest og sør. Koret har kleberkvader i ytter- og innervegger, samt i veggåpninger og i skipets utvendige hjørner; trolig har også de tre portalene i skipet hatt samme materiale. Skipets østvegg har en altenisje på nordsiden av den 1,3 m brede og opprinnelige korbueåpningen og et repositorium på sørsiden. Under Christies utgravninger ble det ikke funnet stolpehull eller annet som kunne antyde en eldre trekirke undr den stående steinkirken (Liepe 2001:12ff m/ref.). Kleberstein til kirkebygget er hentet fra Haltøya i Vefsnfjorden (Berglund 2007:241). I 1863-65 ble skipet vest for portalene revet og deretter gjenoppbygd men forlenget og noe bredere i den nye delen. Kirken beskrives som ”soignert bygget av veltilhugne kalkstenskvadre (...) gir inntrykk av å være opført av en fornem rikmann” (Bugge 1932:6). Bugge setter den stilmessig i sammenheng med Olavskirken i Trondheim samt Nærøy i Vikna, og vil tidfeste den til andre halvdel av 1000-tallet. Christie karakteriserer Alstahaug og Herøy som søsterkirker og tidfester dem begge til ca. 1150-1250 (Christie 1973). Liepe (op.cit.) tidfester bygningen til ca. 1150-1200. Ved utgraving i kirken i 1960-årene ble det funnet i alt ca. 500 mynter og brakteater, de eldste fra første halvdel av 1200-tallet (Bratrein 1970:note 63). Alstahaug var ved reformasjonstiden et av de 20 kannikgjeld i Nidaros bispedømme (Dybdahl 1989:190f). Kirken var i 1589 hovedkirke med annekser på Sandnes, Herøy, Tjøtta, Nesna, Hemnes, Dønnes og Dolstad. Sognepresten skulle betjene de to første, en *domestico sacellano* på Alstahaug de to neste, de tre deretter ble betjent av en res.kap. bosatt på Nesna, og også Dolstad skulle ha en res.kap. på gården (Thr.R. 78f). I 1743 var Alstahaug hovedkirke med annekser på Sandnes, Herøy, Tjøtta og Vefsen/Dolstad (Mordt 2008:173). 6. juli 1432 var erkebiskop Aslak på visitas a *Alestæhaughi j prestgardenum* (DN V:619), og dette er den eldste omtale av prestebol til kirken. Et område rett sørsørvest for kirken (merket med rune-R) er gårdshaugen der prestegårdstunet ligger, og dette er delundersøkt arkeologisk i nyere tid og viser bosettingsspor tilbake til 12-1300 tallet (Berglund 2007). I og med at Alstahaug var kannikkirke er det ikke usannsynlig at etableringen av gårdshaugen (prestebol) kan sammenfalle med etableringen av kannikdømmet. Kirken har en figurframstilling av St. Olav fra ca. 1410, og i 1750 var denne plassert over korbuen, i et skap med to dører (Bugge 1932:48 note 24; i 1750 ”Over Chors-Døren”, Wolff 1941:51). I 1750 registrerte biskop Nannestad at ”Kirkegaarden er slet hegnet med Steen, det som vender mod Præstegaarden er hegnet med Stoke” (Wolff op.cit.). I 1818-19 ble steingarden besørget satt i stand som pliktarbeid for bøndene. Før 1938 var kirkegården i løpet av de siste 40 år blitt utvidet to ganger, uvisst i hvilken retning (Gjelle 1938). Flere steder i nærheten av kirken finnes flere avmerkinger med rune-R på ØK, og som nok viser til gravhauger/-felt. Ytterst på Haugneset eller Alstenøya sør for kirken ligger ”Rundhaugen” eller ”Kongshaugen”, en storhaug med langde 28 m, bredde 18 m og høyde ca. 8 m (Brovoll 1999:15). (kartreferanse: DH 184-5-3).

SANDNES, gnr. 38 Sandnes (Stamnes sogn). Alstahaug kommune.

ID 85542

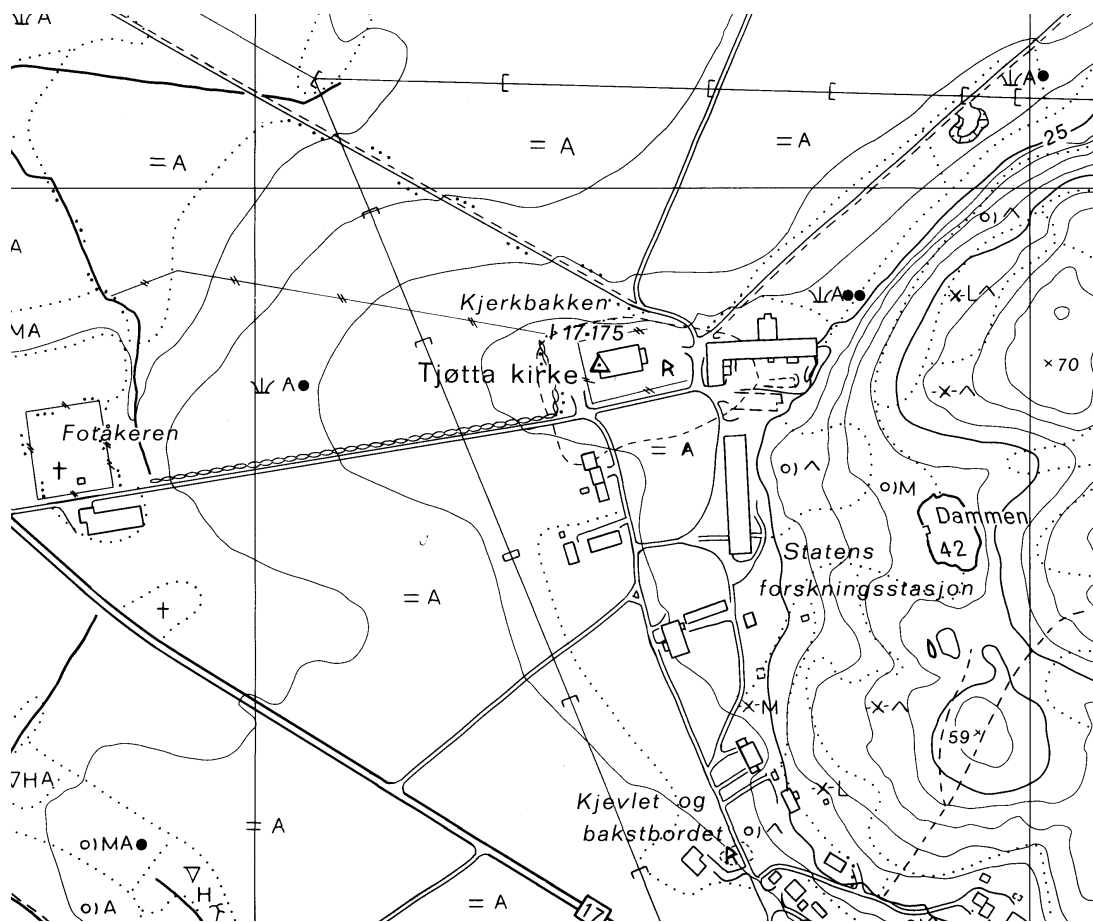
Eldste omtale av kirke på (gnr. 38) Sandnes er i Soga om Håkon Håkonsson ca. 1240 (*sidan gjekk dei til kyrkja*, kap. 203). Deretter nevnes den i reformatsen 1589 (*Sandnesz kircke*, Thr.R. 78). Ifølge Brodahl (1916:7ff) ble det sannsynligvis bygd ny kirke på Sandnes i 1644. I lensherrens kirkeregnskaper heter det for 1651-52 at ”Sandnes Capel er skyldig bleven 1644, som salig Knut Stenssøn til dets opbyggelse bevilget haver, som Iørgen Knudsen skyldig var 93 ½ rdlr”. Denne kirken var, ifølge en besiktigelse av 1666, en tømmerbygning med korsformet grunnplan, våpenhus i vest og kortilbygg i øst. I 1767 ble Leirfjordens almue lagt til Sandnes sogn, og samtidig ble det bestemt at ny kirke skulle bygges 2-3 km nordover på nabogården (37) Stamnes. Dette er i dag tettstedet Sandnessjøen (DJ 187-5-4). 1768 ble første gudstjeneste holdt, i en bygning med korsformet grunnplan. Denne ble i 1882 erstattet med ny kirke med samme utforming og med gjenbruk av materialene fra den gamle, på samme sted. Dette er den nåværende Stamnes kirke. Stedet der kirken på Sandnes sto er trolig en lokalitet kalt Kirkegårdssletta (ØK). Kirken på Stamnes brant så i 1774. I 1861 ble Stamnes hovedkirke i stedet for Alstahaug (NG 93f). Det er ikke gravplass rundt den nåværende kirken i Sandnessjøen, en trebygning med korsformet grunnplan. Gravplassen ligger 6-700 m mot sørøst, rett nord for Kjerkåsen. Brodahl (op.cit.) hevder at Sandnes kirke helt fram til nedleggelsen var høgendeskirke uten eget sogn og tiendeinntekter, og at den alltid ble benevnt kapell. Dette er ikke riktig, da den i 1589 ble omtalt som *kircke*. At det samtidig ble anført at ”*Bønder oc husmend der hosz liggendis er regnit till Alstehoug kircke*”, skyldes nok kun at både Alstahaug og Sandnes lå i kort avstand fra hverandre på samme øya og ble betjent av samme prest – Sandnes kirke dog kun hver syvende søn- eller helligdag. I 1589 var Sandnes anneks til hovedkirken på Alstahaug (Thr.R. 78), så også (*Sannæss capell, af træ*) i 1743 (Mordt 2008:173). ”Paa Sandnes gamle kirkegaard, der har staaet ubrugt i over 100 aar, sees paa flad mark en opreist meget hellende sten, kaldet Thorolfstenen, omtrent 1 ¼ alen høj, ¾ alen bred paa det bredeste og ¼ tyk, af grov stenart, rimeligvis den samme, som omtales af Kraft (N.F. 678), men dog muligens kun en gravsten fra senere tid; nogen gravhaug sees der ikke, og heller ikke træffes ellers paa Sandnes nogen haug, som med bestemthed kan antages for gravhaug” (Aarb. 1868:184). I sagaene gis det et klart inntrykk av Sandnes som høvdingsete allerede på Harald Hårfagres tid: ”Nord på Hålogaland er det ein fjord som heiter Vefsn. Der i fjorden ligg det ei øy som heiter Ålost [Alsten]; ho er både stor og god. På øya er det ein gård som heiter Sandnes; der budde ein mann som heitte Sigurd. Det var rikaste mannen der nord; han var lendmann og ein klok mann. Sigrid heitte dotter hans; ho galdt for å vera beste gifta på Hålogaland” (Egilssoga kap. 7). Under kampene mellom kong Håkon og hertug Skule rundt 1240 sendte hertugen menn nord til Hålogaland, og høvdingene Guttorm i Bjarkøy og Jon Silke fra Tilrem var da på ”garden Sandnes. Og medan dei sat i stova om kvelden, kom det inn ein speidar frå vårbelgene. Men dei fekk mistanke, og Guttorm gav han eit slag med ein øksehamar. Deretter kom han seg bort. Sidan gjekk dei til kyrkja og tenkte vere der om natta. Men i kveldinga kom vårbelgane. Dei kringsette straks kyrkja og baud dei gå ut” (Soga om Håkon Håkonsson kap. 203). Deretter gikk Guttorm ut kirkedøra, Jon ut prestedøra, men begge ble drept: ”Dei tok mykje gods der og ei trettensesse som Guttorm hadde ått”. Rett ut/nordvest for nåværende kirke heter det Klokkervika. (kartreferanse: DJ 186-5-1).

TJØTTA, gnr. 84 Tjøtta (Tjøtta sogn). Alstahaug kommune.

ID 85639

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 84) Tjøtta er i 1589 (*Tjøttens kircke*, Thr.R. 79). Den middelaldersteinkirken på Tjøtta ble nær nybygd etter branner som følge av lynnedslag i 1811 og 1843, og lite er kjent om middelalderbygningen (Liepe 2001:38 m/ref.). Ut fra opplysninger om portaler i ”vest- og sørveggene” kan det se ut til at kirken hadde rektanguært skip med smalere rektangulært eller kvadratisk kor. Kleberstein til kirken er trolig hentet fra Lauvøylandet, et sted innenfor det gamle Tjøtta-rikets område (Berglund 2007:242). På 1630-40 tallet ble det gjennomført større reparasjonsarbeider på kirken, så også i 1660-åra og i 1760. Menigheten kjøpte kirken i 1827. Nåværende kirke er betydelig større enn de to foregående: ”Muren til denne ble bygd utenpå restene av de gamle kirkemurer som det het var av ’anselig tykkelse og meget gamle’. Da den nåværende kirka ble bygd, fant de i undergrunnen svære lag av rundtømmer som viser at det har stått et stort trehus der” (Liland 1976:113). I 1589 var Tjøtta anneks til hovedkirken på Alstahaug (Thr.R. 78), så også i 1743 (Mordt 2008:173). I 1861 ble Tjøtta skilt ut som eget sogn med Vevelstad som anneks (NG 55). Nordhuus (1848:46) mener at Tilremsmartnan ble etablert rundt 1750 som følge av at martnan på Tjøtta ble opphevet i 1747. Gården ble høvdingsete på slutten av 900-tallet (Soga om Olav Tryggvason kap. 59, 75f), ved at Hårek, sønn av Øyvind Skaldespille, skal ha kjøpt øya Tjøtta og etablert seg der. Han ”var skyld til dei norske kongane, og derfor hadde hovdingane i landet æra han mykje (...) han var den mann på Hålogaland som var mest vørd, og han hadde i lang tid hatt finnehandelen og kongssysla i Finnmark” (Soga om Olav den heilage kap. 104f). Deretter ble han kongens lendmann, fram til at han valgte opposisjonens side i slaget på Stiklestad. Trolig ble gården etter dette konfiskert og lagt under kronen, og i første halvdel av 1300-tallet lå den til ridderen Erling Vidkunsson av Bjarkøyætta før den rundt 1350 ble overført erkesetet som betaling for gjeld (AB 88). Nordvest for kirken, nede ved fjorden, heter det Korsneshaugen. Kort vei vest for Prestegården finnes navnet Prestholmen. På Storrøssøya rett øst for Prestegården heter det Kjerkesteinen. Et større område rundt kirken med denne i sentrum er markert på ØK med rune-R, men det er ingen R-markeringer for gravfelt i kirkens umiddelbare nærhet – men på en rekke steder rundt om på sletta vest og sør for tunet på det som nå er Statens forskningsstasjon. Et par hundre meter vest for kirken er det etablert en ny gravplass, kalt Fotåkeren. Drøye 500 m sør for kirken ligger bnr. 2 Prestegården, og rett sør for dennes tun er det etablert en større gravplass der det inne på gravplassen er en markering med rune-R. (kartreferanse: DH 182-5-1).

LEIRFJORD KOMMUNE

STA. MARGARETA KIRKE, gnr. ukj. (ukj. sogn). Leirfjord kommune. Nedlagt kirkested.
IKKE REGISTRERT I ASKELADDEN – lokalisering: Nordnes, jf. ID 7115? eller Sund, Nersund, syd for ID 156833

Det er noe usikkert hvor denne kirken har stått. Den kan ikke være identisk med Alstahaug kirke, da Margaretakirken i 1587 omtales som nedbrutt og dens inntekter var vedtatt lagt til *Trondhjems Skole* for underhold av studenter (*St. Margaretæ Kirke udi Alstahaug prestegjeld paa Helgeland, som nu er øde*, NRR II:700, jf NG 99) – og den middelalderske steinkirken på Alstahaug sto fortsatt så vel i 1589 som den gjør i dag. Ekroll (1997:296) mener derimot at de to er identiske, men han forklarer ikke hvorfor. I kirkejubileumsheftet for Dolstad kirke 1935 (Jakobsen 1935:2) antydes at kirken sto ”der etsteds ude i Leirfjorden – på Sund eller Nordnes”, uten nærmere forklaring på hvorfor nettopp disse gårdene: (gnr. 60) Nordnes (DM 188-5-4) og (77) Sund (DL 187-5-4) i Alstahaug sogn. (kartreferanse: ukjent).

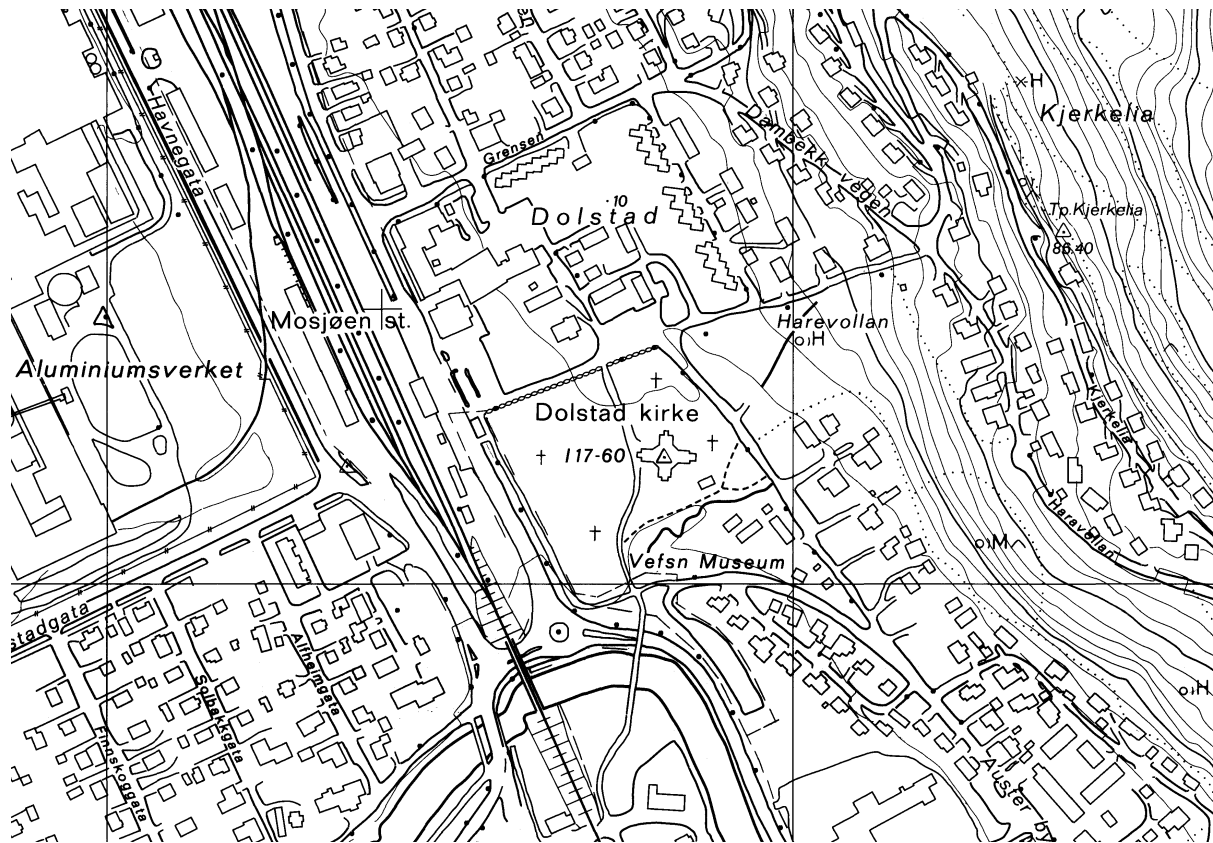

VEFSN KOMMUNE

DOLSTAD ST. MIKAEL, gnr. 104 Dolstad (Vefsn sogn). Vefsn kommune.

ID 84028 – se også uavklart gravplass ID 56450 under dagens kirke

Nåværende kirke, en tømmerbygning med korsformet grunnplan, står på (gnr. 104) Dolstad i det ytre sentrum av tettstedet Mosjøen mot sør, rett ved der Skjervo renner ut i Vefsnfjorden. Lite er kjent om kirken eller kirkestedet i middelalderen: eldste omtale av sognet er i 1544 (*Veffsne sokenn*, DN XIII:676, 677), kirken i 1589 (*Dolstad kircke wdi Wefftzen*, Thr.R. 79). Sistnevnte år ble en res.kap. under Alstahaug etablert ved Dolstad kirke, men prestegård som sådan er ikke nevnt før i 1723 (*Dolstad Præstegaard*, NG 74). I en inventarliste fra 1666 nevnes et gammelt alterklede med munkebokstaver, forslitt og ubrukelig. Regnskapene fra 1647 viser at kirken få år før dette var blitt totalrenovert eller nybygd, noe som harmonerer godt med at kirken fikk ny altertavle i 1644. Ved besiktigelsen 1661 framstår kirken som en laftet tømmerbygning med korsformet grunnplan, våpenhus i vest og et ”funthus” ved dettes side. I 1734 sto ny kirke ferdig, den nåværende, en åttekantet tømmerbygning med fire korsarmer og tårn over korsskjæringen. Den ble vigslet året etter. Før 1771 hadde kirken fått føyet et sakristi til koret. Dolstad, som Hemnes, var blant de meste velstående kirker på Helgeland på 1600-tallet. Ifølge biskop Nannestad 1750 het det seg da ”i Kirkestolen” at Dolstad kirke skulle være viet St. Mikael. Til samme tid het det at ”Kirkegaarden er meget vel med god Steen-Mur indlukt, uden 8 eller 10 Favner, som ingen vil hegne” (Brodahl 1918, Wolff 1944:50). Da nåværende kirke ble reist tidlig på 1730-tallet ble gammelkirken stående fram til den nye var ferdig: ”Nærmere bestemt tror jeg den [gamle kirken] har ligget mellom den nåværende kirka og prestegarden, kanskje helst ved det nordaustre hjørnet av kirkegarden, i det området som ikke vart innlemmet i kirkegarden før i 1899. En av grunnene til denne antakelsen er at det før var en åker på Dolstad som kaltes Gammelkjer-åkeren, og den lå visst om lag i dette området” (Jacobsen 1985:31). I 1589 var Dolstad anneks til hovedkirken på Alstahaug (Thr.R. 78), men i 1743 var Dolstad (*Vefsens, kalded Dolstad kirke, af træ*) residerende kapellani under Alstahaug (Mordt 2008:173). Dolstad prestegård er nevnt i 1723 (NG 74), altså før sognet ble skilt ut som eget prestegjeld i 1767 (NG 64). I 1432 lå en større skyldpart (5 spann) i *Dilstadom* til *Knutskirkia j Harne* (AB 90), men Knutskirken var da tydeligvis nedlagt og landskylden overført domkirken i Nidaros. Oppe i fjellsida øst for kirken heter det Kjerkelia. (kartreferanse: DN 183-5-4).

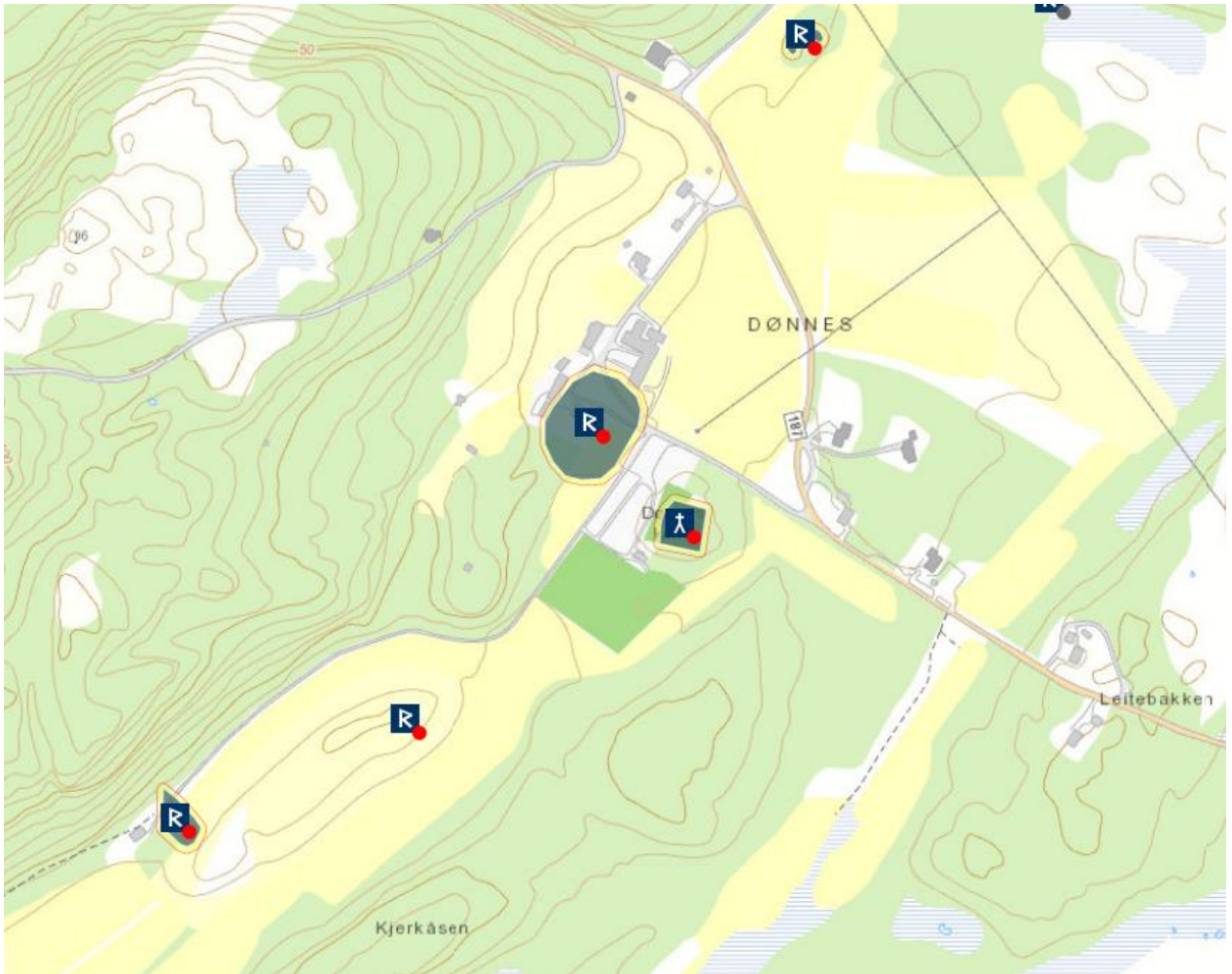
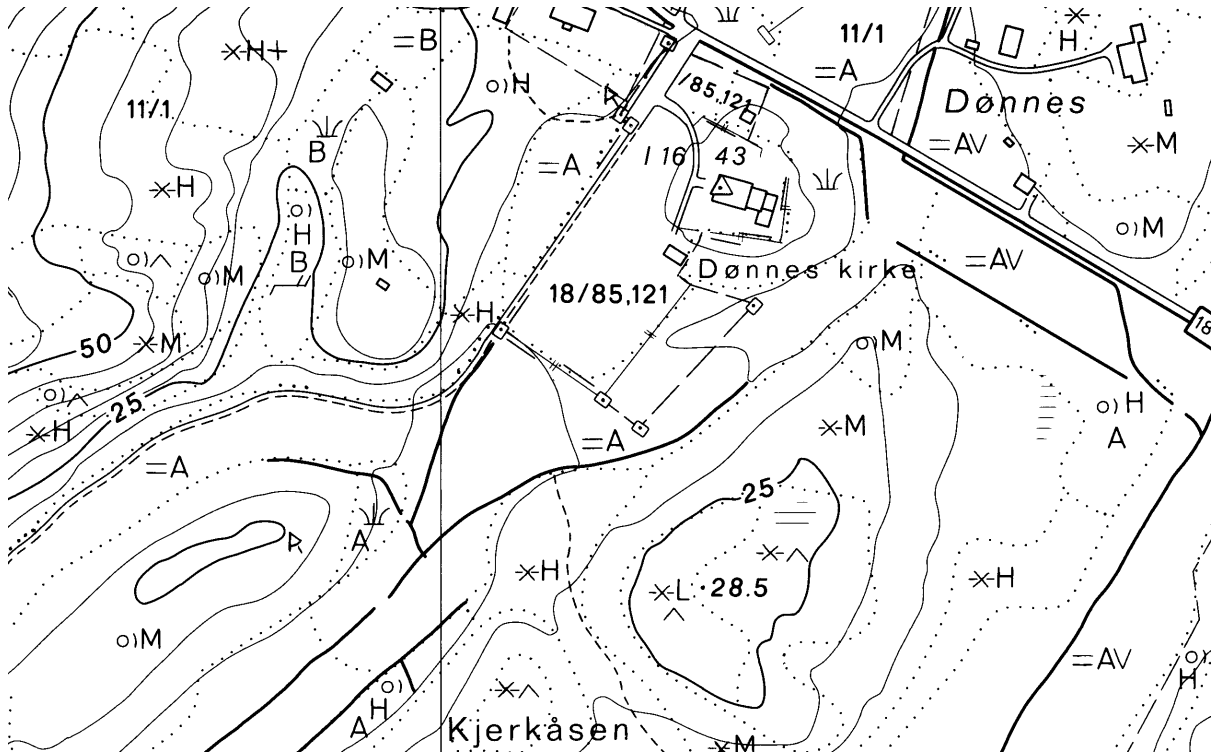

DØNNA KOMMUNE

DØNNES, gnr. 11 Dønnes (Dønnes sogn). Dønna kommune.

ID 84045

Eldste omtale av den seinromanske steinkirken på (gnr. 11) Dønnes er i 1308-9 (*Dynneszmesz kierce*, DN XV:1). Vestre del av skipet ble revet og gjenoppbygd i 1865-66, dog bredere og lengre enn det gamle, samtidig som korets østgavel ble senket noe. I 1974 ble et lengre restaureringsarbeid fullført. Middelalderkirken hadde rektangulært skip og smalere, lavere tilnærmet kvadratisk kor der bredden var større enn lengden. Koret har portal i sør, skipet hadde portaler i vest og sør. En trapp i vestmuren ledet opp til loftet over skipet, og en trapp i korets nordmur leder opp til et loft over koret – trolig et kapell. Den bevarte korbueåpningen er kun en drøy meter bred. På skipets østvegg er det alternisjer på hver side av korbueåpningen, og det er små vinduer inn til disse gjennom skipets vegger mot nord hhv. sør. Nisjene har kløverbladformede buer, for øvrig er portaler og vinduer rundbuede. I koret er det fem repositorier, mot nord, øst og sør, og ett i skipets nordøsthjørne mot nord. Over korbueåpningen var det en bred firkantet åpning, muligens for et lektorium. Det er brukt kleberkvader i veggåpningene og de utvendige hjørner. Under koret er det en gravkrypt, og ca. 1680 ble det bygd til et gravkammer i stein inntil korets sørside (Liepe 2001:22f m/ref.). Liepe daterer kirken til ca. 1200-1230. Kirken har flere likheter med Tingvoll kirke på Nord-Møre, og for så vidt den noe mindre Sola kirke ved Stavanger. Ved utgravningene på 1960-tallet ble det funnet 356 mynter og brakteater, de eldste fra første halvdel av 1200-tallet (Bratrein 1970:note 63), samt biter av farget vindusglass, en liten englefigur i metall og stykker av et relikvieskrin (Ekroll 1994:108, Coldevin 1974:22f). I 1584 het det at kirken var i så dårlig forfatning at preken helst ble holdt ute på kirkegården, og i 1651 ble kirken sammen med Dønnesgodset kjøpt av amtmann i Nordland Preben von Ahnen. Denne solgte videre til Peder Tønder i 1675, og dennes enke solgte i 1796 kirken til Misjonskollegiet, og i 1824 ble den solgt til ”Dønnes almue” (Coldevin 1974:9ff). I 1589 lå Dønnes som anneks til Alstahaug hovedkirke (Thr.R. 79), i 1743 som anneks til Nesna hovedkirke (Mordt 2008:173). Gården var sentralsted i middelalderen, og på 1230-tallet lå den til Pål Vågaskalm (Soga om Håkon Håkonsson kap. 173). Han var i kongens hird og ble i 1217 sysselmann for en del av Hålogaland (Alstahaug) og to år seinere lendmann, men befant seg likevel seinere i miljøet rundt hertug Skule. Gården ser likevel ikke ut til å ha blitt konfiskert under kronen, for begge sønnene til Pål var i kong Håkons tjeneste fra 1240-tallet av. I 1661 var Dønnes frigård (NG 109). Rett sør for kirken ligger Kjerksåsen. Vest for kirken og gårdstunet, nede ved sjøen, heter det Snekkevikja. (kartreferanse: DJ 191-5-4).

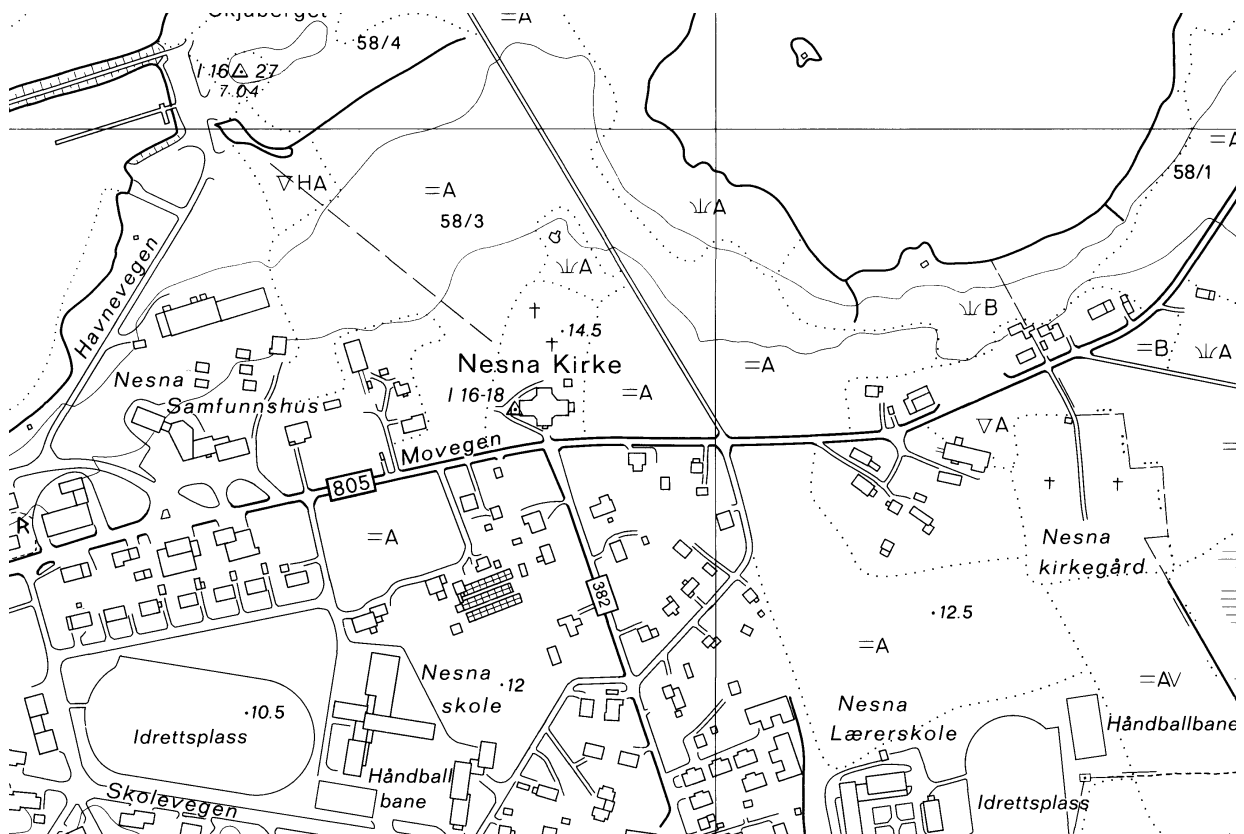

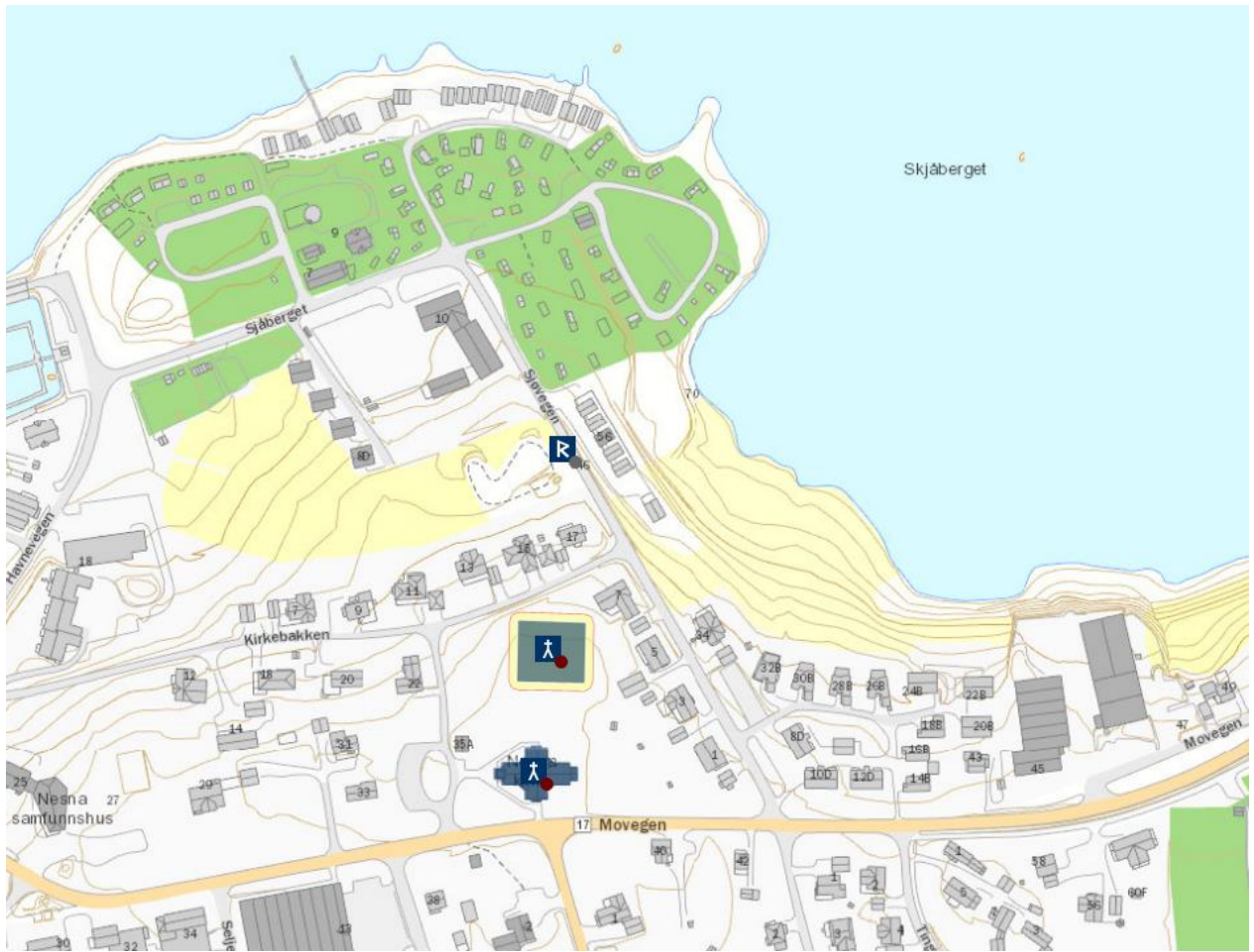
NESNA KOMMUNE

NESNA, gnr. 57. 58 Nesna (Nesna sogn). Nesna kommune.

ID 85122

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 57.58) Nesna er i 1589 (*Neszne kircke*, Thr.R. 79), men fra kirken er bevart et alterskap fra 1470-tallet (Bugge 1932:30). Prestegård ved kirken ble etablert først da en res.kap. bosatte seg der i 1589 (Thr.R. 80). Ved besiktigelsen 1666 ble bygningen omtalt å ha store mangler men ble trolig utbedret kort etter. I 1750 var karakteristikken ”meget forsømt”, samt at ”Kirkegaarden er indhegnet med en slet Steen-Mur” (Wolff 1941:48). Ny kirke på stedet ble innviet i 1767, en tømmerbygning med korsformet grunnplan og utvendig liggende, rødmalt panel. Nåværende kirke er en tømmerbygning med korsformet grunnplan bygd 1880, noe større enn den foregående. Den eldre kirken ble opprettholdt til den nåværende sto ferdig (Hansteen 1980). I 1589 var Nesna anneks til hovedkirken på Alstahaug (Thr.R. 79), men i 1743 var den (*Næsne, af træ*) hovedkirke (*Næsne eller yttre Raens præstegield*) med Dønnes som anneks (Mordt 2008:173). I 1731 ble det vedtatt at Nesna med Dønnes som anneks skulle skilles ut som eget sognekall (NG 113). Inntil/nord for kirken er en liten gravplass, og en større er anlagt om lag 300 m mot øst. (kartreferanse: DM 191-5-4).

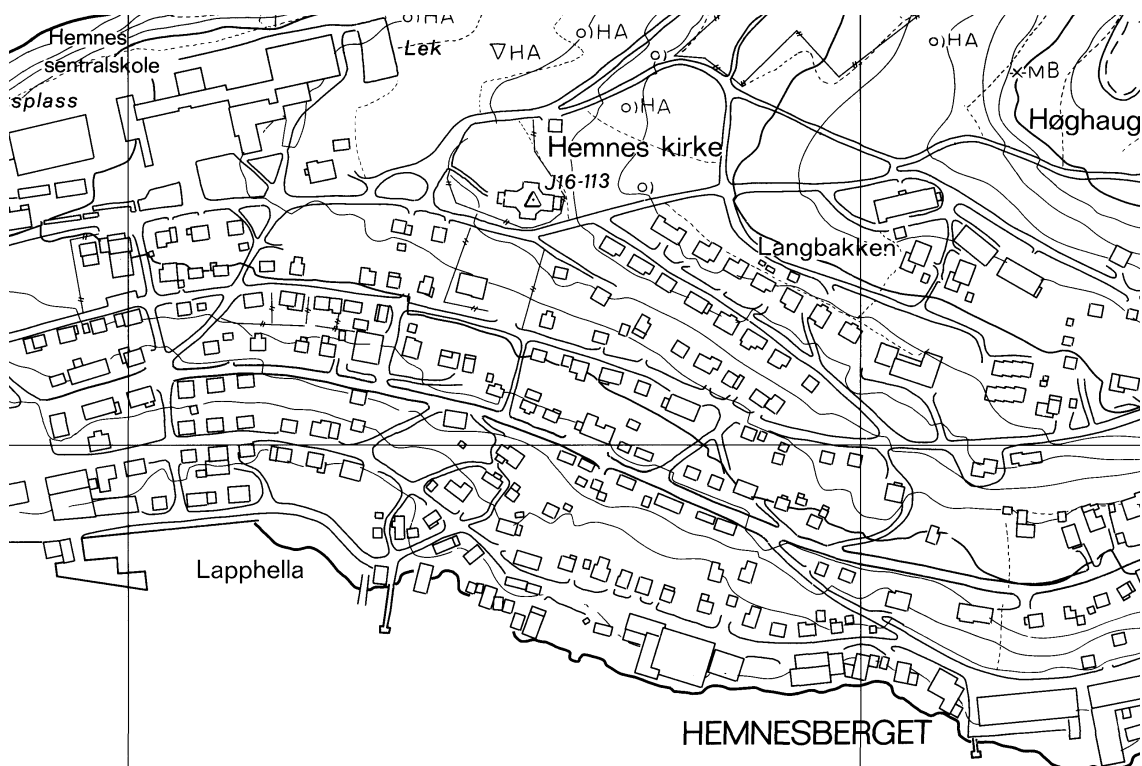

HEMNES KOMMUNE

HEMNES, gnr. 65 Hemnes (Hemnes sogn). Hemnes kommune.

ID 84544

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 65) Hemnes er i 1589 (*Hemnis kircke wdi Raen*, Thr.R. 79), det nåværende tettstedet Hemnesberget. Nåværende kirke, en tømmerbygning med korsformet grunnplan, ble reist i 1872. Den ble bygd rett sør for den eldre kirken på stedet. Ifølge kirkeregnskapene for perioden 1655-61 ser det ut til at ny kirke sto ferdig i 1658, en tømmerbygning med korsformet grunnplan og tårn over korsskjæringen. Kort etter, i 1742, ble ny kirke reist etter at den gamle var revet. Nykirken ble bygd og utformet på samme vis som den nyss revne. 1742-kirken ble revet i 1872 og deretter solgt og ført opp ved Senjens Nikkelverk, for så da nikkilverket ble nedlagt å bli satt opp på Helgøy. Hemnes kirke var den av Helgelandskirkene som ved inngangen til nyere tid skal ha vært i besittelse av de største landskyldinntektene (Jacobsen 1997:20, Brygfjell et. al. 1972). Det framgår ikke av litteraturen hvorvidt samtlige kirke eldre enn den nåværende sto på samme tuftsted. I 1589 lå Hemnes som anneks til Alstahaug hovedkirke (Thr.R. 79), i 1743 var Hemnes (*af træ*) hovedkirke (*Hemnæss eller jndre Raens præstegield*) med ”*Moe annexkirke, af træ, paa botten af Nordre Raensfiord, nær ved hvilken en finneskole med missionaire holdes*” (Mordt 2008:173). Det finnes indikasjoner på et tidligere prestebol til kirken på Hemnes, ved at nabogården mot øst heter (64) Prestenget. Dette navnet er belagt så tidlig som i 1567 (NG 132). Denne gården ble reservert som presteenkesete da Hemnes ble eget sognekall i 1736 (Jacobsen 1997:35). Kirkegården rundt kirken er ikke lenger i bruk. Etter løyve i 1886 ble det etablert ny kirkegård litt nordøst for kirken, og denne er i ettertid utvidet i flere omganger (Jacobsen 1997:7). (kartreferanse: DQ 191-5-2).

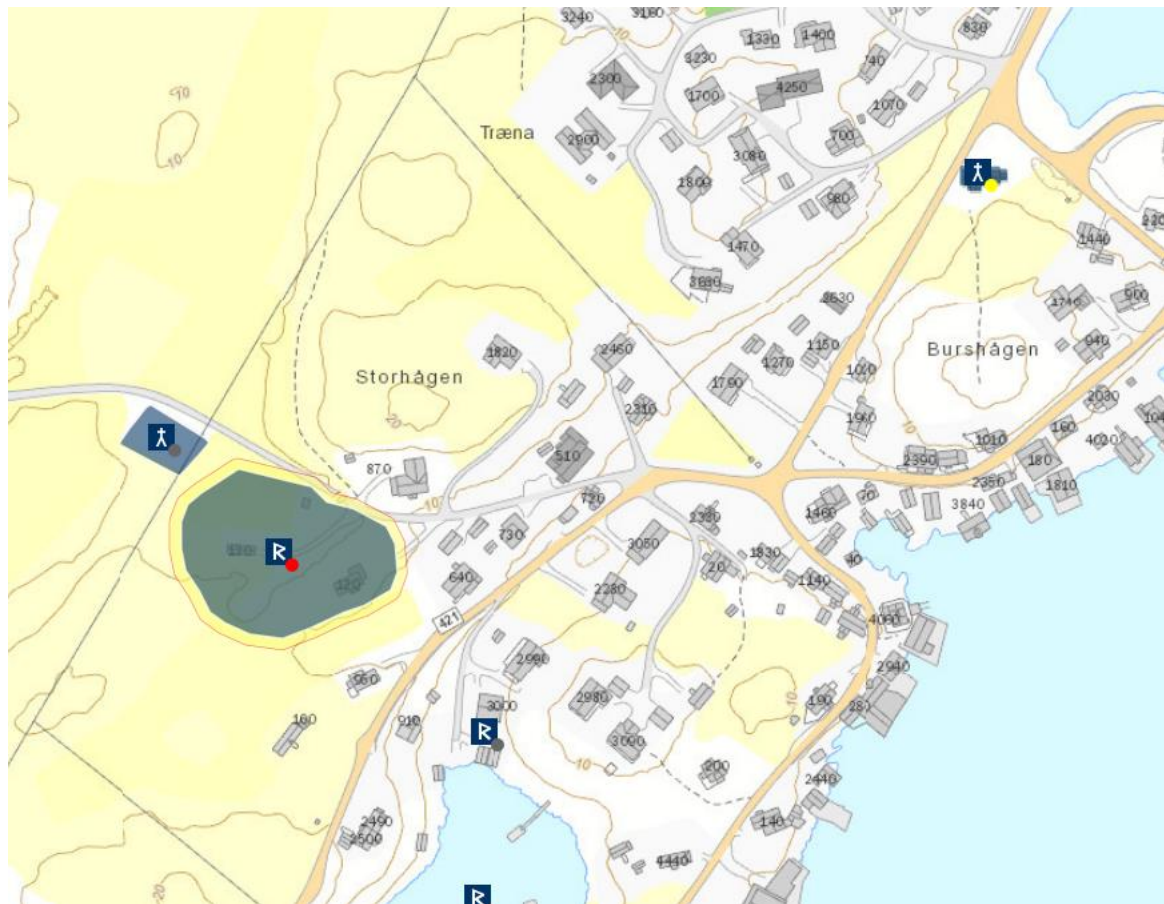
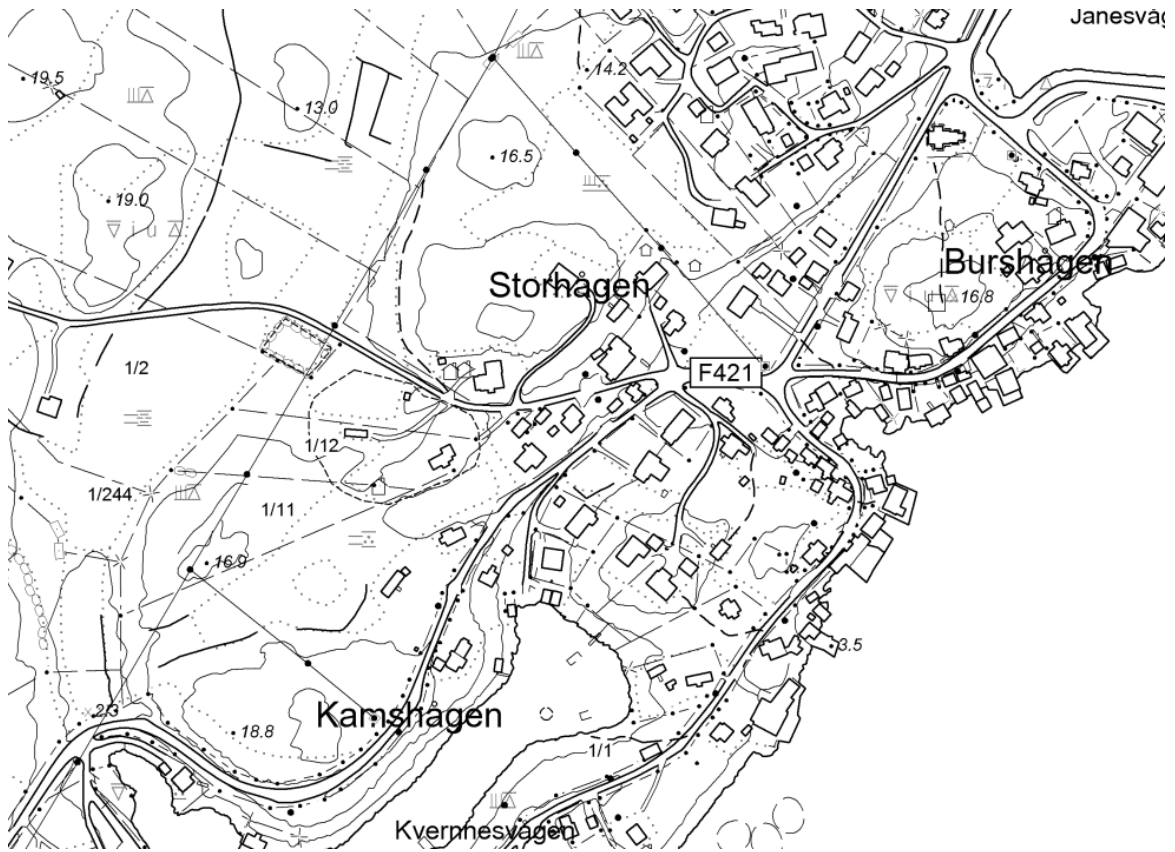

TRÆNA KOMMUNE

TRÆNA, gnr. 1 Husøya (Træna sogn). Træna kommune.

ID 156614

Eldste omtale av en kirkebygning på (gnr. 1) Husøya er i 1589 (*Treens korszhusz*, Thr.R. 80). I 1836 het det om kirken at den ”verken eier, eller har eiet, noget Jordegods og ingen udestaaende Capitaler. Dens Korn- og Quægtiende udgjør 5 Spd. 3 Ort 15 sk., og Fisketienden omtrent 20 Spd. aarlig. Den er opbygget paa Gaarden Huusøens Grund og ligger aldeles frit, da Kirkegaarden ligger fjernet langt fra den, dog paa samme Gaards Grund. Denne Kirke, der er bygget af Træe, er en lille peen Korskirke”. Ifølge lokal tradisjon ble kirken på Træna bygget av en skipper som kom i havsnød, og som lovet å la reise en kirke på det sted han landet dersom han ble berget. I 1836 var den gamle kirkegården fortsatt i bruk: ”og byggede han [den forliste skipperen] der en Kirke af Udseende som et Baadnøst, tækket med Næver og Torv” (Faye 1976:25ff). Den eldste kjente kirken på Husøya sto et stykke sør for Husøy nedlagte kirkegård. For få år siden kom en over tømmerrester ved omlegging av et jordstykke 200-300 meter sør for kirkegården. I 1742 omtales kirken i Træna som ”et Fiskevær-Kapel”. Ved besiktigelse i 1771 ble det hevdet at bygningen da var over 100 år gammel, en tømmerbygning med korsformet grunnplan med et ”uanselig” vesttårn – innvendig var det 9 mannsstoler og 10 kvinnestoler (benker). Den var da i en svært dårlig forfatning. I 1773 ble nytt kirkebygg påbegynt etter at det gamle var revet. Nybygget, den nåværende kirken, ble (mest trolig) reist på de gamle grunnmurer (DF 198-5-3). Også denne er en tømmerkirke med korsformet grunnplan, takrytter over skipet i vest og sakristi tilbygget i øst. Det er ukjent når den første kirkegård på Husøy ble etablert: ”Men sannsynligvis ble gravstedet knyttet til kirken som trolig sto i nærheten. Denne kirke sto antagelig på Moen før ca. 1678. Da det etter den tid har stått kirker på den nåværende kirketomten” (Sørhaug 1973:19ff, 46). Nåværende kirke står på bruket kalt Burshågen, øst på øya ved Janesvågen. I 1589 lå Træna som anneks til hovedkirken på Rødøy (Thr.R. 80), i 1743 var situasjonen for *Trænen capell, af træ, paa eilandet Trænen, et fiskevær*, den samme (Mordt 2008:174). Kjerkvågen er en våg nordvest på Husøy, Likholmen ligger rett ut i øst for Kvernnesvågen midt på Husøys østside. (kartreferanse: DF 198-5-3).

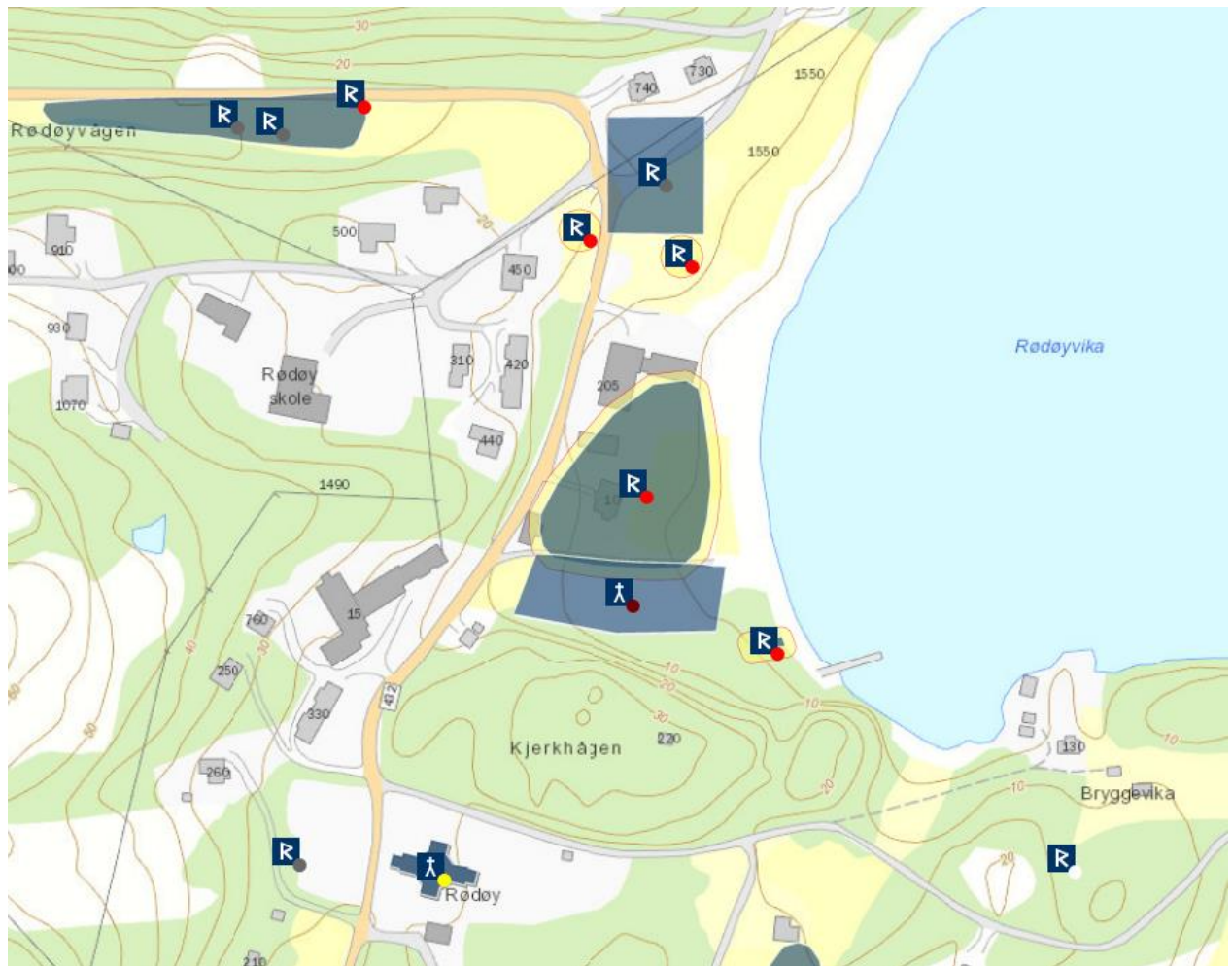
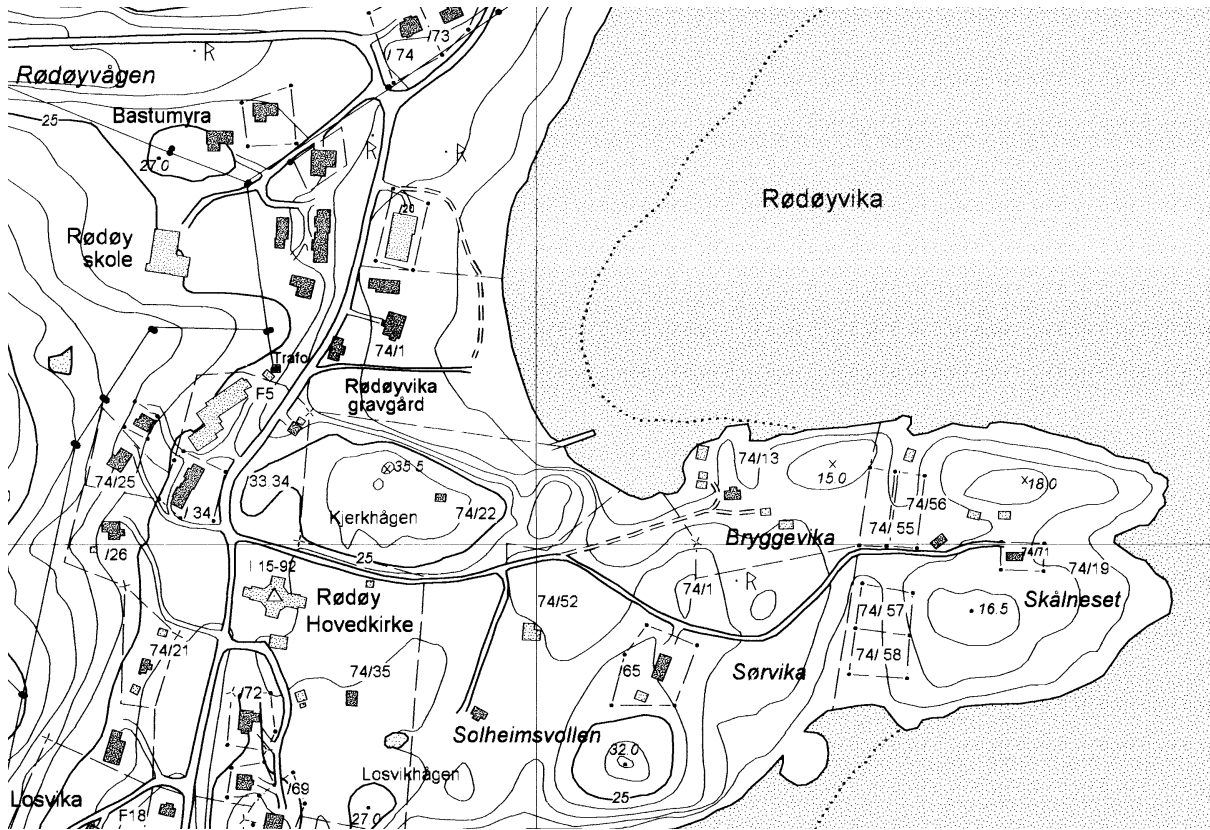

RØDØY KOMMUNE

RØDØY [gamle] (hovedkirke), gnr. 74 Rødøy (Rødøy sogn). Rødøy kommune.

ID 220607

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 74) Rødøy er i 1432 (*Raudhøy kirkiu*, DN V:616). Til samme tid er sognet (*Raudøy sokn*, AB 91) og presten (*Andres prester j Raudøy*, AB 87) nevnt, og allerede i 1440 omtales et prestebol til kirken (*prestgardenum ther samastadz*, DN V:692). Rødøy var trolig fylkeskirke, i og med at Rødøy var fylkesnavn på 1400-tallet (*Raudhøy fylke*, NGL IV:773). Sognet var dessuten ved reformasjonstiden et av de 20 kannikegjeld i Nidaros bispedømme (Dybdahl 1989:190f). På 1600-tallet nevnes behovet for utskifting av en stav i kirkens nordvegg, hvilket antyder et bygg i stavteknikk, hvilket i etterreformatorisk tid hadde fått tilbygget et lite vesttårn (Bugge 1932:10). Det ser ut til at ny kirke ble reist i 1725 og fullført over flere år, men dette til tross karakteriserte biskop Nannstad den i 1750 som ”en nedrig Træ-bygning, rød anstrøgen, Steen-Tag, uden Tårn”. Bygningen var i laftet tømmer og med korsformet grunnplan, tårn over korsskjæringen. Denne ble i 1885 erstattet av den nåværende kirke, en tømmerbygning med åttekantet grunnplan, tårn over korsskjæringen og korsarmer i de fire hovedretningene (Helland 1908:573f). Den gamle kirken ble revet to år etter og materialene solgt på auksjon. Kistene som var blitt satt ned under golvet i gammelkirken ble etter rivingen ”satt ned på den gamle kirketomten som dermed var forfremmet til kirkegård” (Lillegaard 1985:59, 84). Biskop Aslak Bolt var 10. juni 1432 på *visitas j Raudhøy kirkiu* (DN V:616). I 1589 var Rødøy hovedkirke med Meløy, Lurøy og Træna som anneks. Sognepresten skulle betjene Rødøy og Meløy, mens en *domestico sacellano* skulle betjene de to øvrige (Thr.R. 80). I 1743 var Rødøy hovedkirke (*af træ*) med de samme annekser (Mordt 2008:174). Biskop Nannestad beskrev i 1750 kirkegården som ”stor og nogenlunde vel indhegnet med Steen og Torv, men ingen Porte” (Wolff 1942:48). Rett nord for kirken ligger åsen Kjerkhågen, og nord for denne Rødøyvika gravgård. Tvers av den lille øya mot vest ligger Kjerkhølen og Kjerkhølen. (kartreferanse: DN 202-5-3).

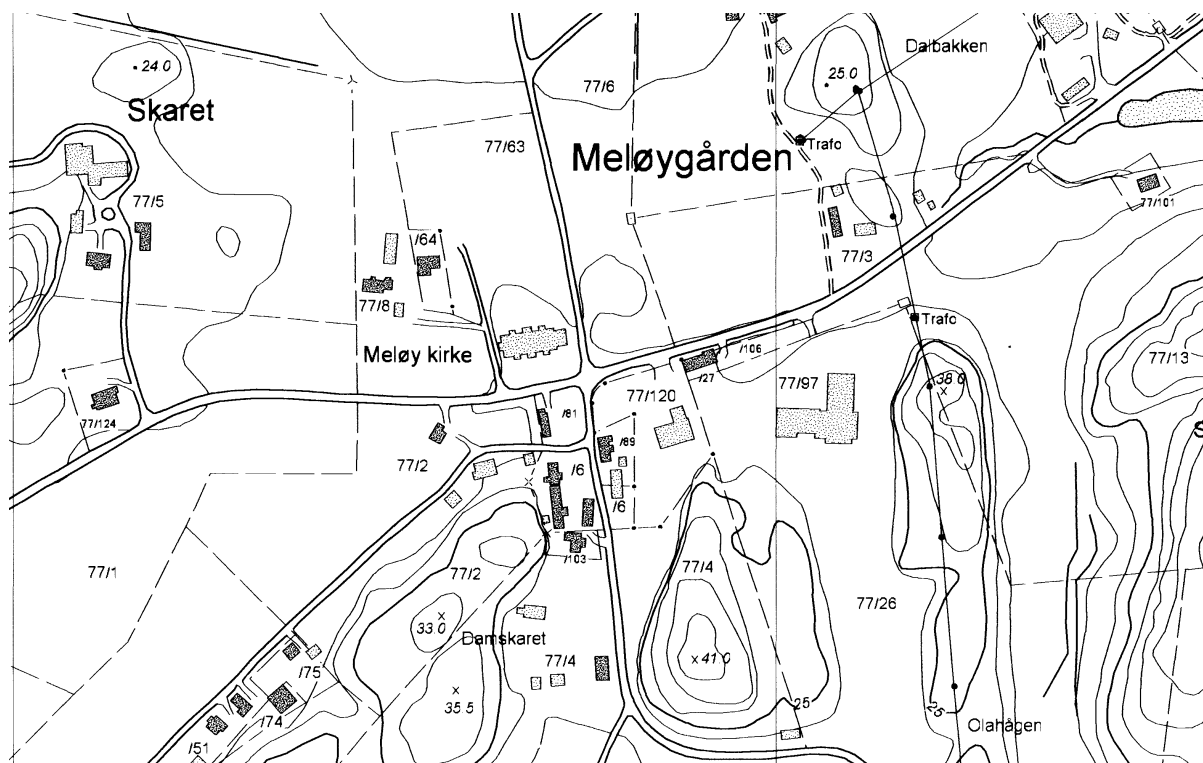

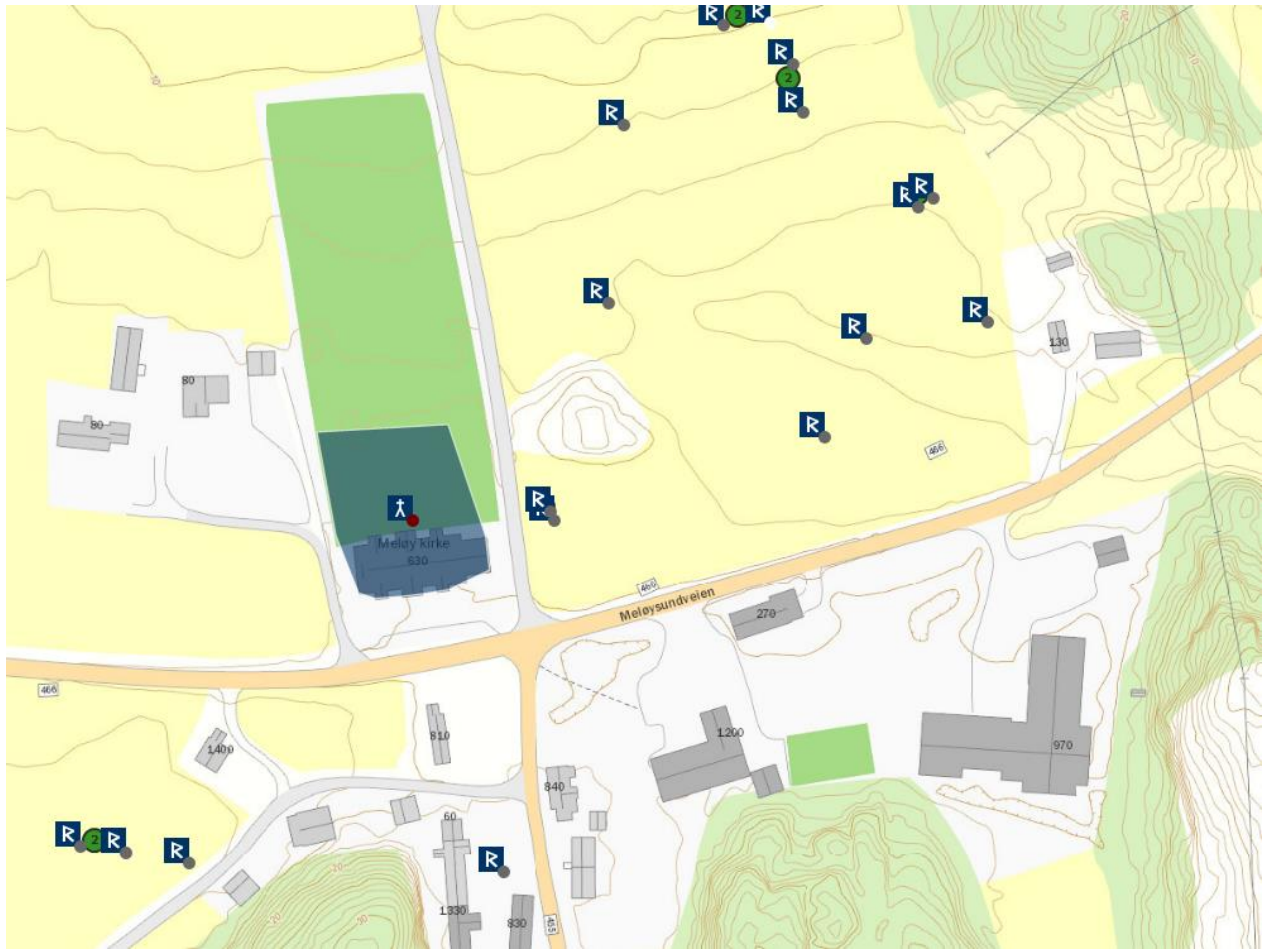
MELØY KOMMUNE

MELØY, gnr. 77 Meløy (Meløy sogn). Meløy kommune.

ID 84939

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 77) Meløy er i 1589 (*Melløø kircke*, Thr.R. 80), men sognet nevnes allerede på 1440-tallet (*Mioløy sokn*, NGL IV:773). I tidsrommet 1661-66 ble middelalderkirken revet. Trolig ble den gamle stående mens nykirken ble reist. Denne brant som følge av lynnedslag i januar 1704. Ny kirke sto ferdig først rundt 1711, trolig på samme tuft, en tømmerbygning med korsformet grunnplan og tårn over kors skjæringen. Denne ble revet i 1868 og materialene solgt på auksjon. Menigheten hadde fått kjøpe kirken fra Det Nordlandske kirke- og skolefond i 1827. Nykirken, den nåværende, ble bygd ved siden av den gamle, inne på kirkegården men litt mot sør. Bygningen er en langkirke i tømmer, påbegynt 1864 og innviet 1867. Eldste kjente utvidelse av kirkegården (mot nord og syd) skjedde i 1867, og rundt denne eldre delen var det i 1967 fortsatt steingard. I 1884 kom en ny, stor utvidelse, også denne avgrenset ved steingard samt kirkegårdsport i smijern. I 1903 var kirkegården 52 m bred og ble da forlenget med 15 m. I 1915 kom det steingard også på kirkegårdens nordside, og fem år tidligere var arealet indelt i felter skilt ved veier. I 1933 ble kirkegården nok en gang utvidet mot nord, nå med 2 mål. Seint på 1950-tallet ble så kirkegården parkbehandlet og tilsådd (Andreassen & al. 1967). I 1589 lå Meløy som anneks under hovedkirken på Rødøy og ble betjent av presten derfra (Thr.R. 80), og i 1743 var situasjonen for *Meløe annexkirke, af træ*, den samme (Mordt 2008:174). Mennene på Meløy var en av de gamle lendmannssettene på Hålogaland, og Guttorm på Meløya var rundt 1200 i baglerflokken. Da kong Sverre raidet dette distriktet i 1199 ”fekk birkebeinane tak i Bjarne Mårdsson og Brynjolv på Meløya og mange andre gjæve karar, og heldt dugeleg styr i gardane og pengekestene deira” (Sverre-soga kap. 159). Meløy var fra 1570 hovedgård for adelsmannen Trond Benkestokk (DN VI:805). I 1835 svarte Meløy i 12 bruk en samlet skyld på 23 ½ våg og var en av de største i Nordland (Helland 1908:598). (kartreferanse: DP 205-5-1).

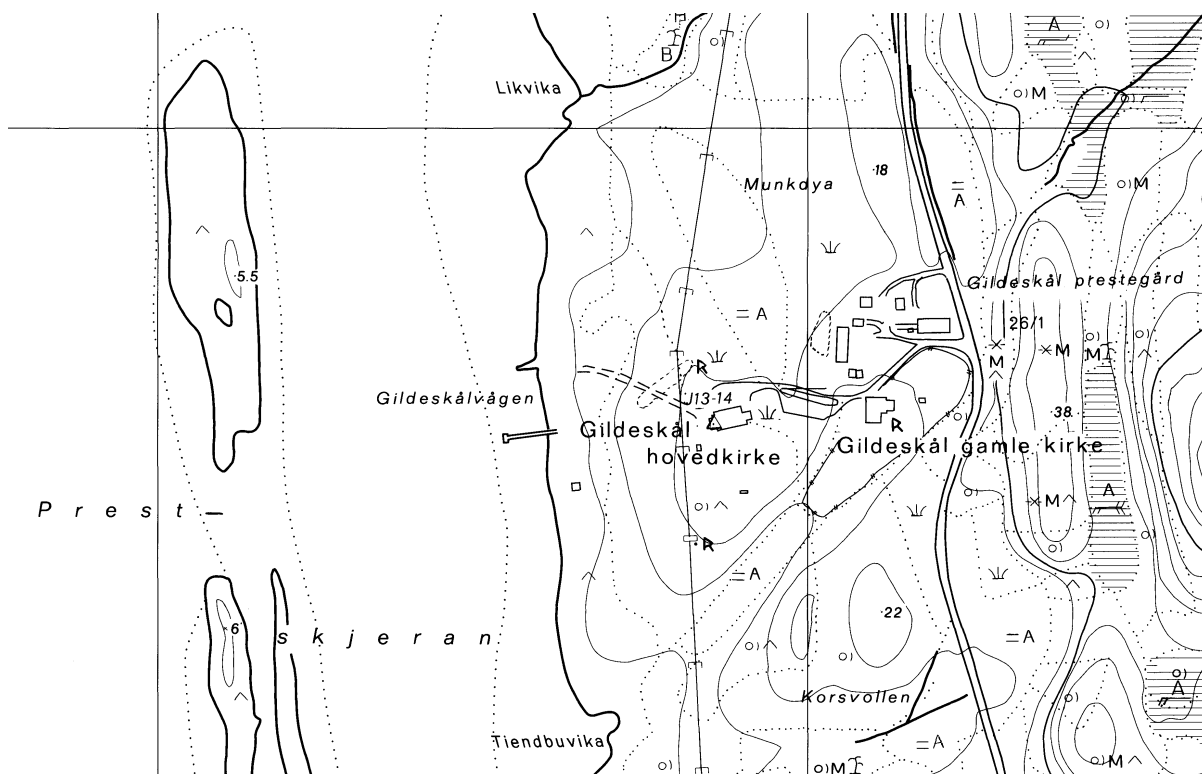

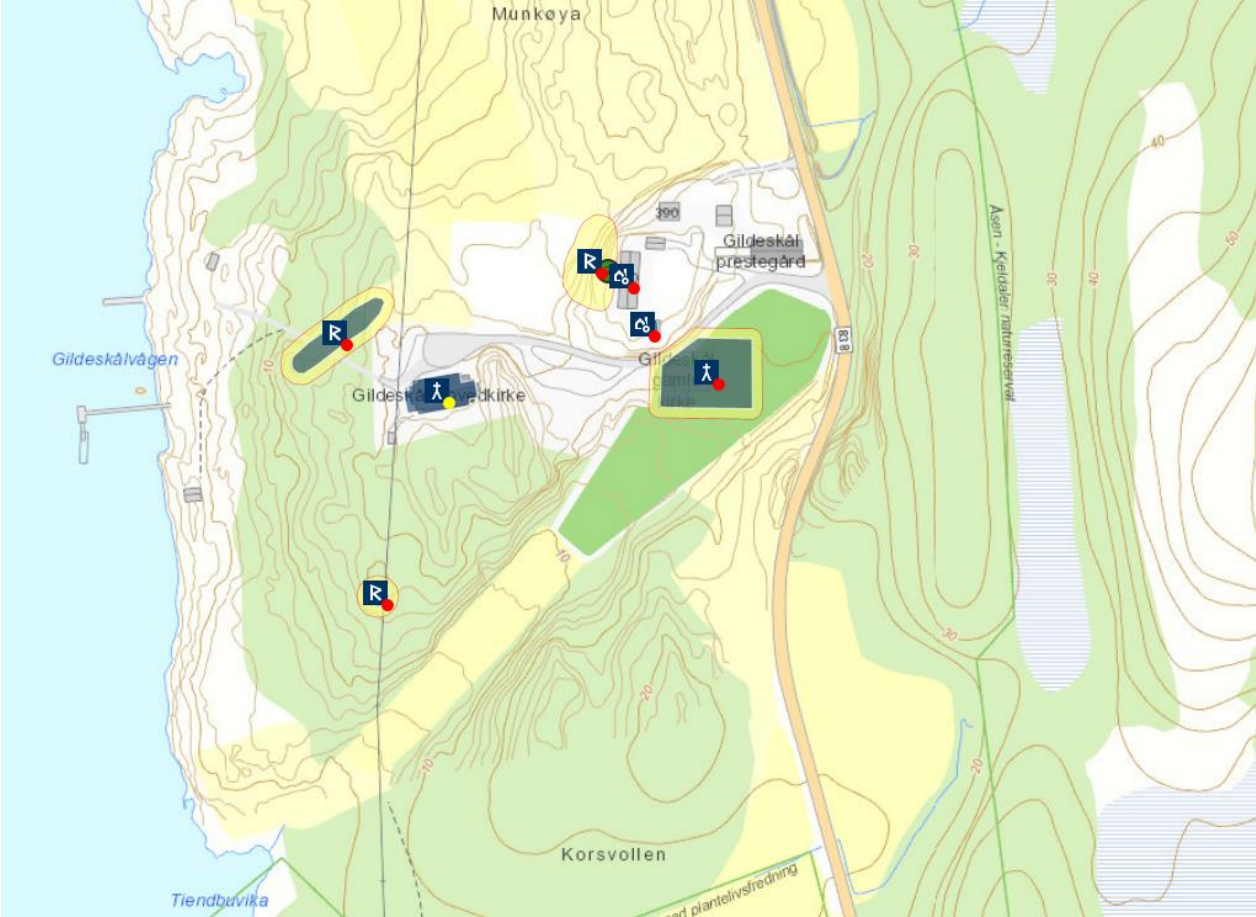
GILDESKÅL KOMMUNE

GILDESKÅL ST. THOMAS (?) (hovedkirke), gnr. 26 Gildeskål (Gildeskål sogn).

ID 162733

Eldste omtale av den seinromanske steinkirken på bnr. 1 av (gnr. 26) Gildeskål prestegård er i 1589 (*Gildeskaalens kircke*, Thr.R. 81), men sognet er nevnt i 1432 (*Gildaskala sokn*, AB 91). Øst- og vestgavlene samt skipets sørvegg er revet og gjenoppbygd i nyere tid. En korsarm ble noe etter 1710 reist inntil skipet på dets sørside. Middelalderkirken hadde rektangulært skip og lavere, smalere og tilnærmet kvadratisk kor der bredden er større enn lengden. Koret har portal mot sør, skipet har portal mot nord og tidligere også mot vest [samt trolig også mot sør]. Utvendig og i veggåpningene er det kvader i kalkstein. Koret har hatt golv av teglfliser (Liepe 2001:26ff m/ref.). Liepe vil datere kirken til andre halvdel av 1100-tallet/tidlig 1200-tallet (op.cit.), mens Håkon Christie antyder 1100-tallet generelt (Bratrein 1970:48 m/ref.). Kirken brant ifølge biskop Nannestad ca. 1700, hvorfor den i hans tid ikke hadde eldre inventarstykker (Wolff 1942:46). Den nye kirken, som sto ferdig i 1881 (NG 182), står rundt 100 m vest for den gamle og nærmere sjøen. I 1589 var Gildeskål eneste kirken i prestegjeldet (Thr.R. 81), i 1743 hovedkirke med et anneks på *Moljord, af træ, ligger paa botten af Beierfiord* (Mordt 2008:176f). Den mulige dedikasjonen baserer seg på en bevart, vevet alterbrem med innskriften *Ora pro nobis beate Thomi*, datert til tidlig 1500-tallet (Bugge 1932:37). Dedikasjonshelgenen er i så fall den engelske erkebiskop Thomas av Beckett. 1750: ”Kirkegaarden indlucker ikke al Kirken, men begynder midt paa Kirke-Bygningen. Den er indhegnet med dobbelte Stoker nogenlunde vel, saa at det læt kand sætes i fuldkomen Stand, og naar den var anstrøgen kunde vare i mange Aar, men var dog bedre at den blev indhegnet med Steen, paa hvilke af yperligste Beqvemhed er aldeles ingen Mangel” (Wolff 1942:47). Drøye 100 m nord for kirkene ligger ei slette kalt Munkøya. Et par hundre meter sør for kirken heter det Korsvøllen, en antydning om et tidligere kors i friluft. Rett ut for Korsvøllen ligger Tiendbuvika. Nordvest for kirkene ligger Likvika. Rett ut for kirkene ligger Prestskjeran. Noen titalls meter nord for nykirken ligger et gravfelt. (kartreferanse: DT 211-5-4).

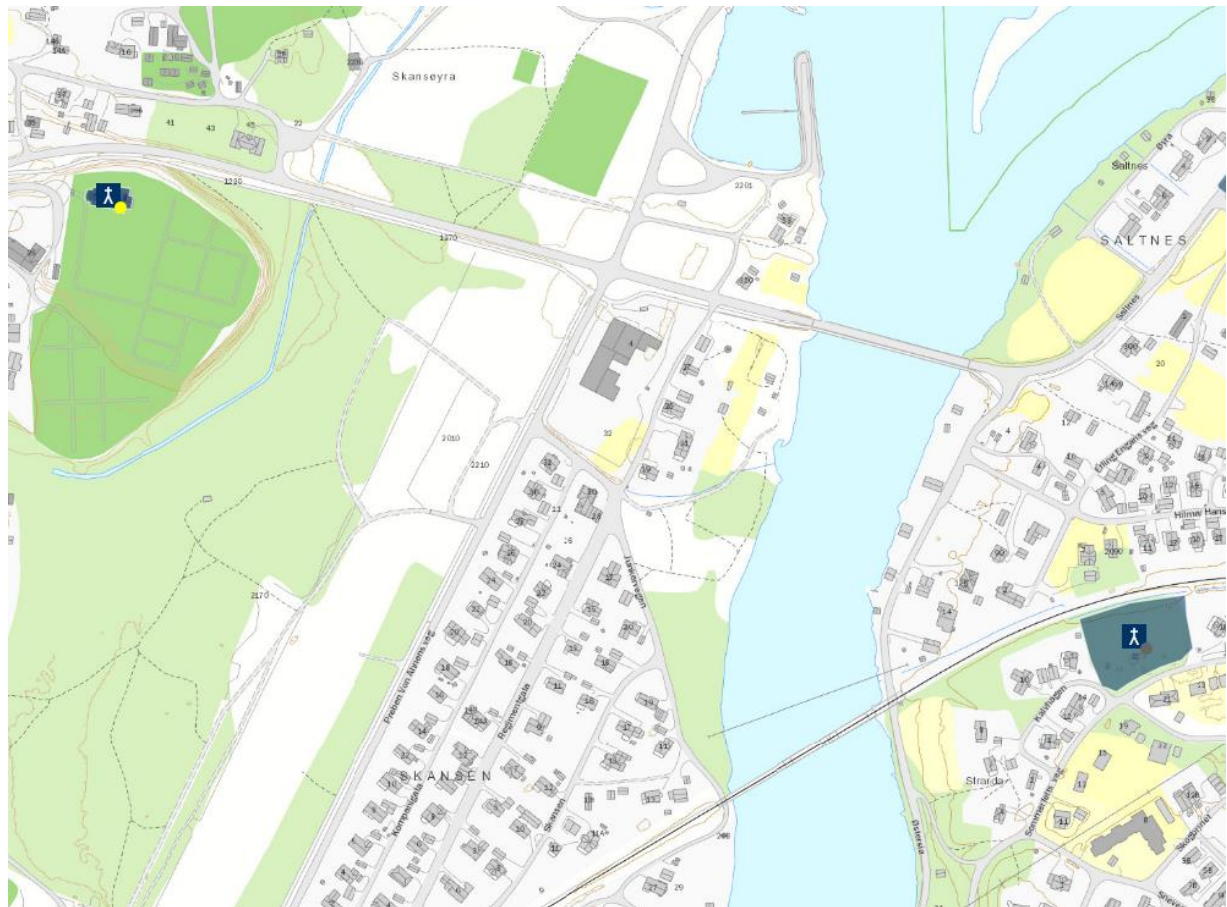

SALTDAL KOMMUNE

SALTNES (SALTDAL), gnr. 8 Saltnes (Saltdal sogn). Saltdal kommune.

ID 37377

Reformatsen 1589 nevner ikke kirke i Saltdal (Thr.R. 82). Derimot hadde det siden seinest 1612 bodd prester på (gnr. 42) Prestegården, en i nyere tid utskilt part av (42.43) Fiskvåg. Presten nevnt 1612, Hr. Morten Olsen, bygslet da kronens part i gården. Han hadde ikke egne kallsinntekter, så bygdefolket underholdt ham, og han må i det store og hele ha gått prestene i Salten (Bodin) prestegjeld til hånd. Han døde i 1647, og bygdefolket søkte da kongen om en ny, da reisen til Skjærstad kirke var både lang og besværlig – da særlig på vinteren. Dette ble dem tilstått 1650: ”Med ærbydelse forbemeldte prest selv at ville underholde, ligesom de tilforn hafuer gjort, saa hver bumand vil gife hannem aarligen 1 vaag fisk, da vi ære naadigst tilfreds, at forbemeldte almue boendes i Saltdalen maae indtil anden ordning skeer, selv holde deres prest”. Ny prest ble utnevnt av lensherre Preben von Ahnen i 1651, men først i 1770 ble Saltdal eget prestegjeld (Hutchinson 2006:231f, Hals 1964). Den første kjente kirke ble bygd på (8) Saltnes i 1656 (op.cit.), men ut fra ovenstående opplysninger om bygdefolkets argumenter for egen prest i 1647, er det mer enn sannsynlig at det har stått et gammelt kapell eller korshus på stedet allerede i seinmiddelalderen. Den lokale tradisjon har et kirkeflyttingssagn av vanlig type, men slike sagn kan like gjerne handle om nybygg som nyetablering: ”Den første kirke i Saltdalen – i gamle skrifter kaldes den et lidet kapell – blev opført i 1651. Om grunden til, at den fik sin plads netop her, ved sagnet endnu at fortælle følgende: Da kirken skulde bygges, blev syllestokkene huggede langt opi almenningsskogen. Gammelkallene læste en bøn over dem, slap dem saa i elven og bestemt, at der, hvor stokkene drev i land, der skulde kirken ligge. De drev i land ved [gnr. 13] Lien, en mils vej ovenfor Saltnes, men da dette sted syntes altfor ubekvent til kirke, slap man dem atter i elven, som førte dem ned til Saltnes, hvor de drev op straks ovenom den gamle kirketomt. Man skjønnede da, at de helst vilde til denne side af elven, og derfor blev ogsaa kirken bygget der, skjønt man allerede den gang helst vilde haft den paa den anden side. Samme aar, som kirken var under bygning, fortæller videre sagnet, men længe før den endnu var bragt under tag, kom præsten fra Skjærstad til Dalen, og stor var glæden, da Saltdalens almue for første gang samledes til andagt i sit eget, endnu kun halvfærdige gudshus. Efterhaanden blev denne første kirke for liden, og i 1776 opbyggedes en ny korskirke paa den gamles sted (...) Denne kirke benyttedes lige til for en tyve aar siden, men da stedet og kirkevejen efterhaanden faldt almuen altfor ubekvem, blev i 1867 den nye kirke opført paa Skansen og den gamle solgt til bortflytning” (Hagemann 1889:17f). Ved synsforretningen i 1771 ble det bekreftet av allmuen at de i alle år siden 1656 hadde vedlikeholdt den kirken de hadde bygd, ”med innredning og ornamenter, uden at missionen [Samemisjonen] derpaa nogensinde har haft nogen bekostning eller omsorg, undtagen brød og viin til kommunikanterne som er bleven hentet fra Bodøens sogneprest der haver modtaget almuens aarlige kirketiede”. Kirken ble samtidig beskrevet som en tømmerbygning med korsform og takrytter over korsskjæringen, selv om den strengt tatt var en rektangulær langkirke med ”paa den nordre og søndre side har tvende smaae udbygninger eller kors hvert av 4 ½ alens lengde og bredde” (Hals op.cit., Hutchinson op.cit. s 149). I ”taarnet” hang da ”2 smaa klokke”, hvilke kan ha vært middelalderske messeklodder. I 1774-78 ble kirken grundig restaurert. I 1864 ble ny kirke, den nåværende, innviet på Rognan tvers av/vest over Saltelva. Den er en langkirke i tømmer med vesttårn og et lite sakristi i hjørnet mellom skipet og koret på sørsiden. Gammelkirken ble demontert og solgt til Skånland i Troms. Den gamle kirkegården på Saltnes ble samtidig lagt ned. (kartreferanse: ED 212-5-3).

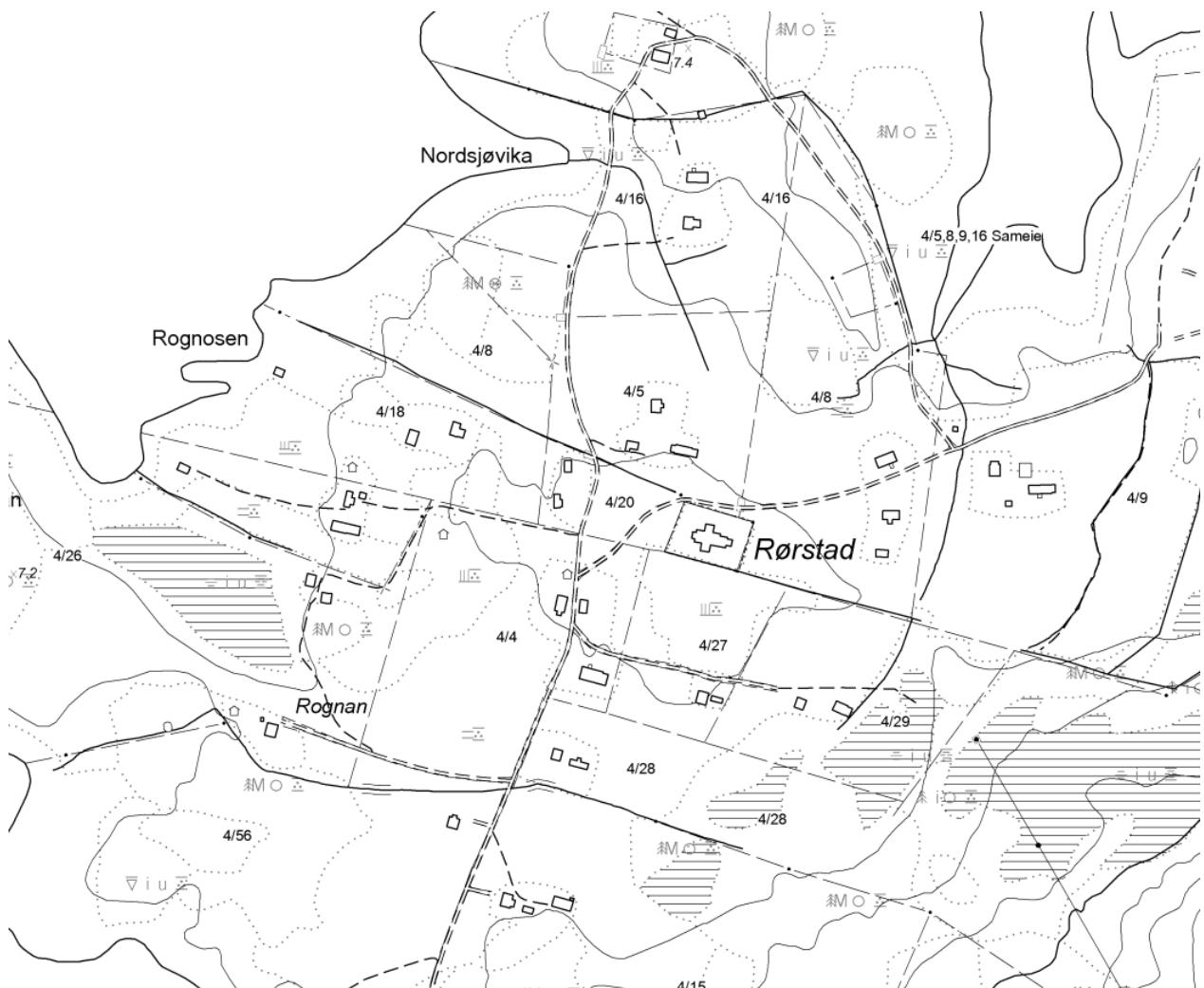

SØRFOLD KOMMUNE

RØRSTAD, gnr. 4 Rørstad (Sørfold sogn). Sørfold kommune.

ID 85341

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 4) Rørstad er i 1589 (*Rørstad kircke*, Thr.R. 82). I 1661 ble kirken beskrevet som kondemnabel, og det ble bestemt at brukbare materialer fra gammelkirken skulle anvendes i den nye som skulle bygges. Denne ble vigslet i 1665. En bevart kirkemodell fra 1673 viser en trebygning med korsformet grunnplan og tårn over kors skjæringen, muligens viser den 1665-kirken. I 1761 ble ny kirke bygd, den nåværende, også denne en tømmerkirke med korsformet grunnplan og tårn over kors skjæringen. I 1880 ble Rørstad kirke nedlagt og ny kirke bygd på (66) Røsvik i Sørfold med anneks på Nordfold. Gammelkirken ble stående og var i 1914 kapellkirke for de nærmest omkringboende. I 1886 ble Kjerringøy skilt ut som eget sogn (Brodahl 1914:5ff). I 1589 lå Rørstad som anneks til Bodø hovedkirke (Thr.R. 82), i 1743 var *Foldens- eller Rørstads kirke (af træ)* residerende kapellani under Bodø, og presten på Rørstad skulle samtidig betjene annekset på Kjerringøy (Mordt 2008:177f). I 1750 het det at ”Kirkegaarden var nogle Styker omtømtret, men styke imellem plat uden Lukelse” (Wolff 1942:5). (kartreferanse: EB 223-5-2).

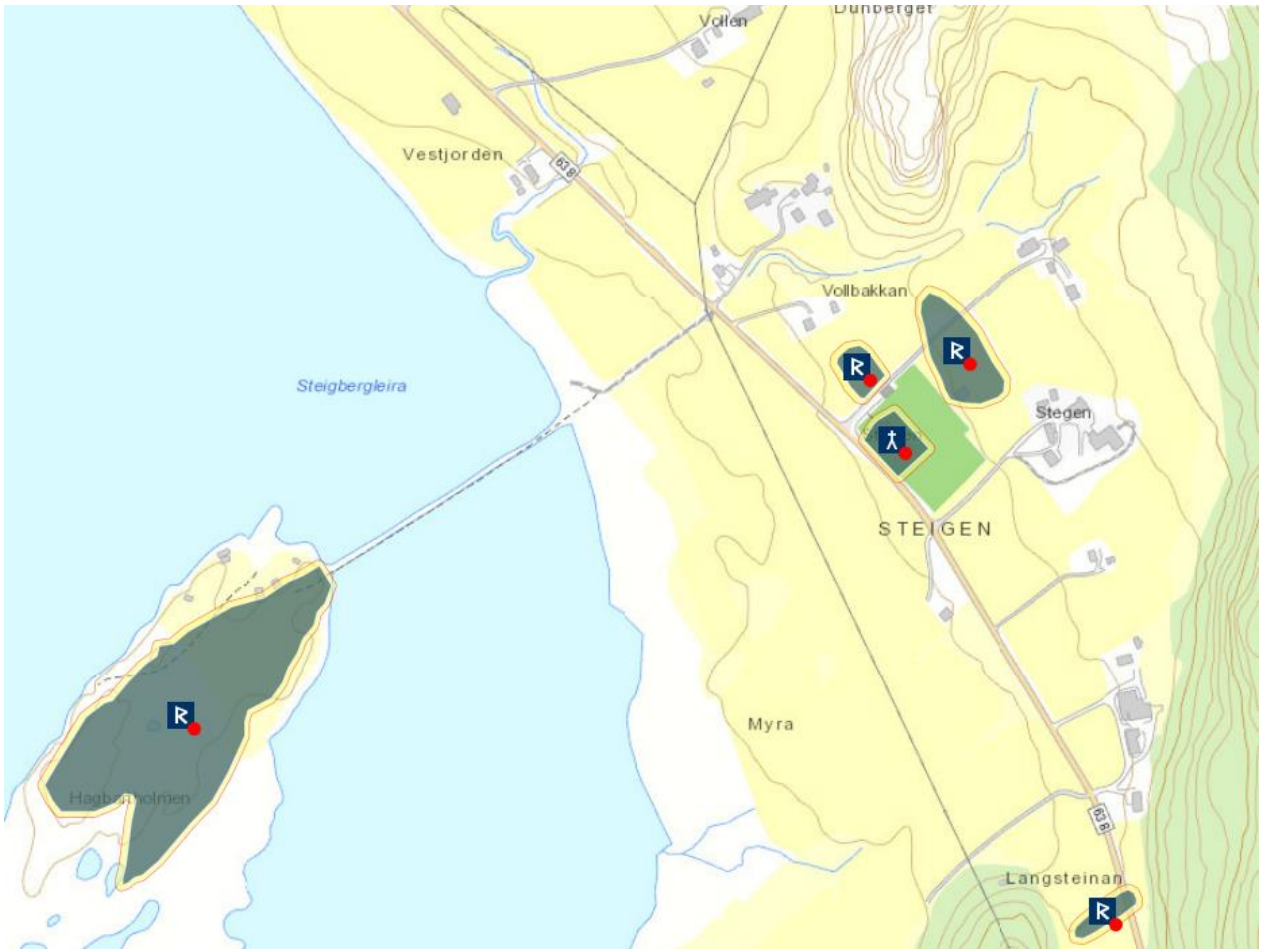
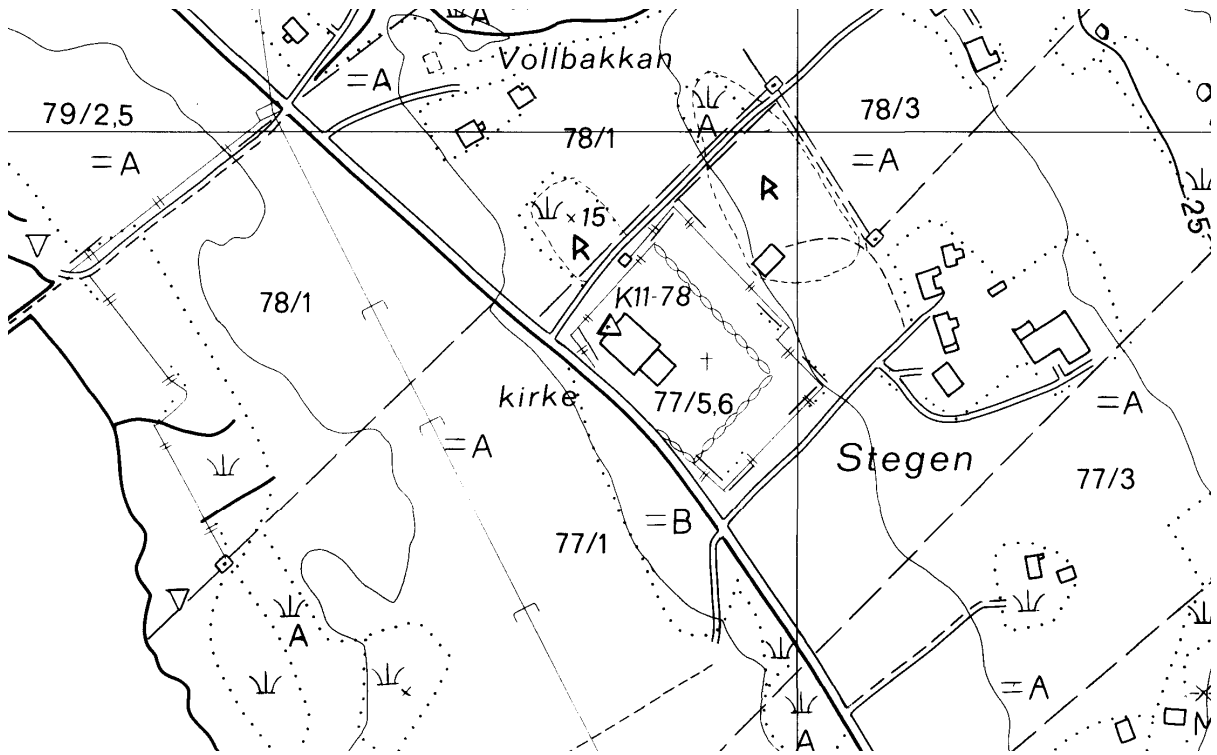

STEIGEN KOMMUNE

STEIGEN (hovedkirke), gnr. 77-79 Steigen (Steigen sogn). Steigen kommune.

ID 85561

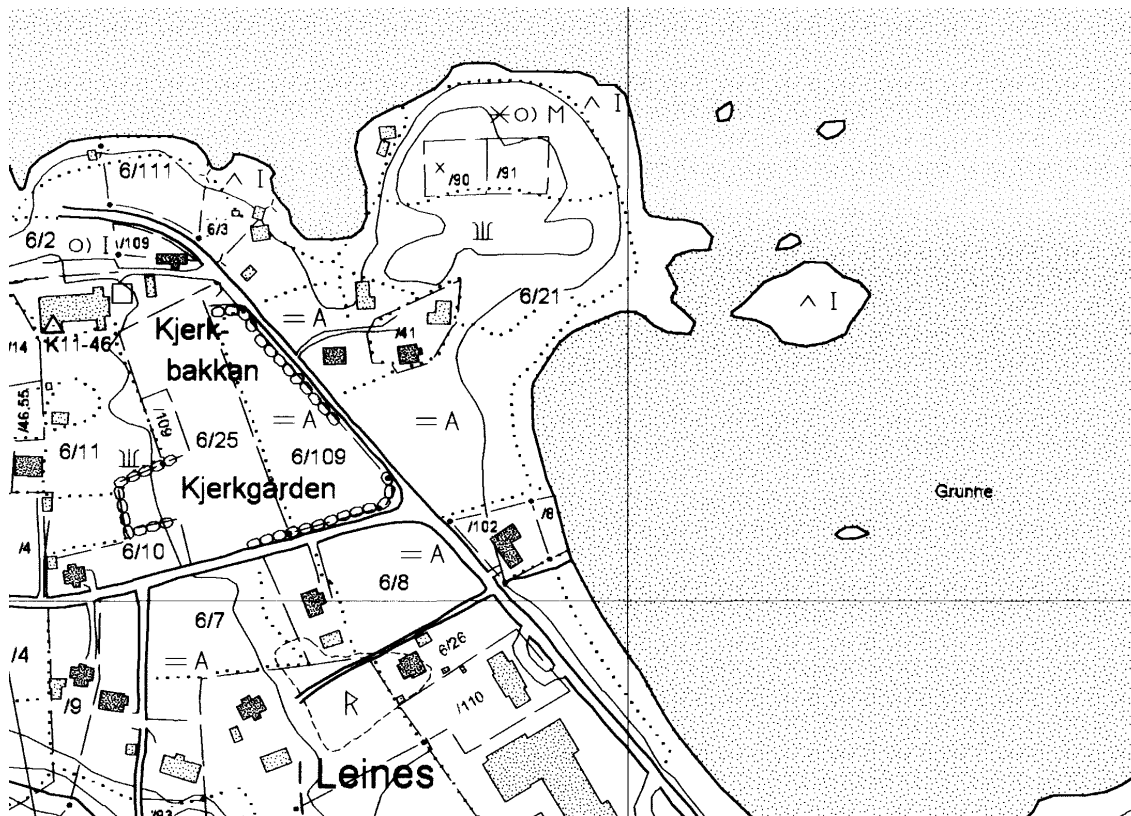
Eldste omtale av en kirke på (gnr. 77/5.6) Steigen er i 1432 (*Steighar kirkiu*, DN V:618), men prest på stedet nevnes i 1321 (*sira Arne a Steig*, DN II:144, AB 115f). Prestebol til kirken nevnes i 1432 (*prestgardenum a Steigh*, DN V:618). Den tidliggotiske steinkirken hadde opprinnelig rektangulært grunnplan, målene var 23 x 11,4 m (utvendig). I 1868-69 ble den vestre halvparten revet. Den resterende østre delen ble dermed kor, mens nytt skip med vesttårn ble reist inntil dette i vest. Middelalderkirken hadde portaler nord og vest i skipet. Kirken hadde kleberkvader i veggåpninger og utvendige hjørner. Det er funnet rester av farget vindusglass, datert til ca. 1300 (Liepe 2001:34ff m/ref.). Liepe vil datere kirken til ca. 1250-1300. Under kirken ble det funnet rester av eldre gravlegginger, enkelte beliggende delvis under de middelalderske bygningsledd, og det ble funnet en mynt datert til 1065-1080 i lagene under golvet (op.cit. s. 78f m/ref.). Dette viser klart til en eldre kristen gravplass der steinkirken seinere ble reist, og trolig også til en eldre trekirke. Av de øvrige myntene (13) som er funnet ved utgravinger er de eldste fra første halvdel av 1300-tallet (Bratrein 1970:note 63). Få titalls meter nordøst for kirken ligger gårdshaugen, med målene 150x50 m, høyde 2 m, datert gjennom utgraving til vikingtid og middelalder (Gabrielsen 1998:34f). I 1589 var Steigen hovedkirke med annekser på Leines og Hamarøy. De to første skulle betjenes av sognepresten, mens en res.kap. skulle ta seg av Hamarøy (Thr.R. 83). I 1743 var annekseene de samme, men Leines var nå residerende kapellani (Mordt 2008:179). 19. juni 1432 var biskop Aslak Bolt på visitas på Steigen (DN V:618). 1750 het det at ”Kirkegaarden er med Steene nogenlunde indhegnet” (Wolff 1942:6). Steigen var høvdinggård i tidlig middelalder: ”Nikolas, son til Sigurd Ranesson, hadde til mor Skjaldvor, dotter til Brynjolv Ulvalde og syster til Halldor Brynjolvsson på farssida, og til kong Magnus Berrføtt på morssida. Nikolas var ein stor hovding; han åtte gard på Hålogaland på Ongul [Engeløy], ein stad som heiter Steigen” (Soga om Magnus Erlingsson kap. 38f). Nikolas hadde gård i Nidaros, og han ”hadde all styringa over bymennene på den tid”. Han ble drept av birkebeinerne under et overfall på Nidaros i 1176. Steigen var lagmannsgård seinest fra 1400 tallet (DN II:580, XXI:1061 etc.), hvilket antyder at gården ble konfiskert som krongods i borgerkrigstida. Et fjellparti øst for kirken heter Prestkona. Bnr. 6 av Steigen, med tunet noen hundre meter sør for kirken, heter Korsaksla, en antydning om et tidligere kors i friluft. Inntil kirkegården i nordvest ligger Sigarshaugen, Nord-Norges største gravhaug (diameter 35 m, høyde 3 m) og også registrert som tinghaug, samt dansehaug i og med dens flate overside. Ved utgravingen i kirken på 1960-tallet ble det funnet en perle datert til merovingertid, rimeligvis fra en grav. Om lag 500 m sør for kirken, på grensa mot nabogården (74) Laskestad, står en 4 m høy bautastein, trolig på en liten gravhaug. Middelalderske bumerker risset inn på dens baksida antyder en sekundær funksjon som grensestein mellom gårdene Laskestad (prestegård) og Steigen. På Steigen er det gjort et løsfunn av et lite bronsekors av østeuropeisk type, datert til middelalder. Nær Steigskaret en drøy kilometer nord for kirken ligger et tunanlegg (Vollmoen) med to rekker à åtte tufter, datert etter utgraving til folkevandringstid og merovingertid. I sentrum av den langovale formen ligger en haug som ikke er gravhaug, mens det rundt/utenfor tunanlegget ligger en rekke gravhauger. Drøye 2 km nordvest for kirken mellom sjøen og Steigberget ligger fire nausttufter, hvorav to er 20 m lange og 5 m brede (Simonsen 1991:54ff, Gabrielsen 1998:34f m/ref.) (kartreferanse: DZ 231-5-2).

LEINES [Leiranger], gnr. 6 Leines (Leines sogn). Steigen kommune.

ID 84280

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 6) Leines er i 1589 (*Lenes kircke*, Thr.R. 83). I 1690 beskrives kirken som en liten trekirke med to små kors, et lite kor og sakristi. I 1708 var den brøstfeldig, i 1721 ble det reist nytt kor, men så i 1734 ble en ny kirke reist på stedet. I denne fantes to klokker, hvorav den ene hadde innskriften *ICH BEN GE GOTEN INT JAÉR 1523*. Ifølge besiktigelsen av 1771 var kirken en tømmerbygning med korsformet grunnplan, uten tårn, tilbygg eller sakristi. Denne brant ved lynnedslag ved årsskiftet 1795-96. Ny kirke sto ferdig i 1801, en tømmerkirke med korsformet grunnplan, takrytter over kors skjæringen og sakristi inntil koret i øst. Nykirken ble reist på "et høyere platå like norvest for (den gamle) kirkegården, men i 1909 brant den ned til grunnen." Ifølge tradisjonen skal de eldre kirkene ha stått inne på den gamle del av nåværende kirkegård, nærmere bestemt der hvor Hans Fredrik Bratengs gravsted er" (Fygle 1980:44ff). Nåværende kirke ser ut fra situasjonen på ØK ut til å være reist noen titalls meter nordnordvest for den gamle kirkegården, i et område som tidligere ikke har vært gravplass. I 1589 lå Leines som anneks til Steigen hovedkirke (Thr.R. 83), og i 1743 var situasjonen den samme (Mordt 2008:179). En av flokkene til hertug Skule, vårbelgene, var på et raid i Hålogaland rundt 1240 innom Leines: "Der budde dei mennene som vart kalla Bolles-sønene, og det berga livet deira at dei hadde fare ut i Skrova den dagen (...) [På Leines] vart ein kjøpmann såra, som heitte Jon Smedra. Garden til Bolles-sønene for dei såleis åt med at dei sette ut byrdingen deira og ladde han med alt godset så nær som buskapen. Dei tok både lerret og klede, brent sølv, smidd og usmidd, og mykje sølvpenge" (Soga om Håkon Håkonsson kap. 203). Bollessønnene ble likevel tatt til fange men kjøpte seg fri fra Skule med en større sum. Mellom nåværende kirke og kirkegården heter det Kjerkbakken. (kartreferanse: DZ 227-5-4).

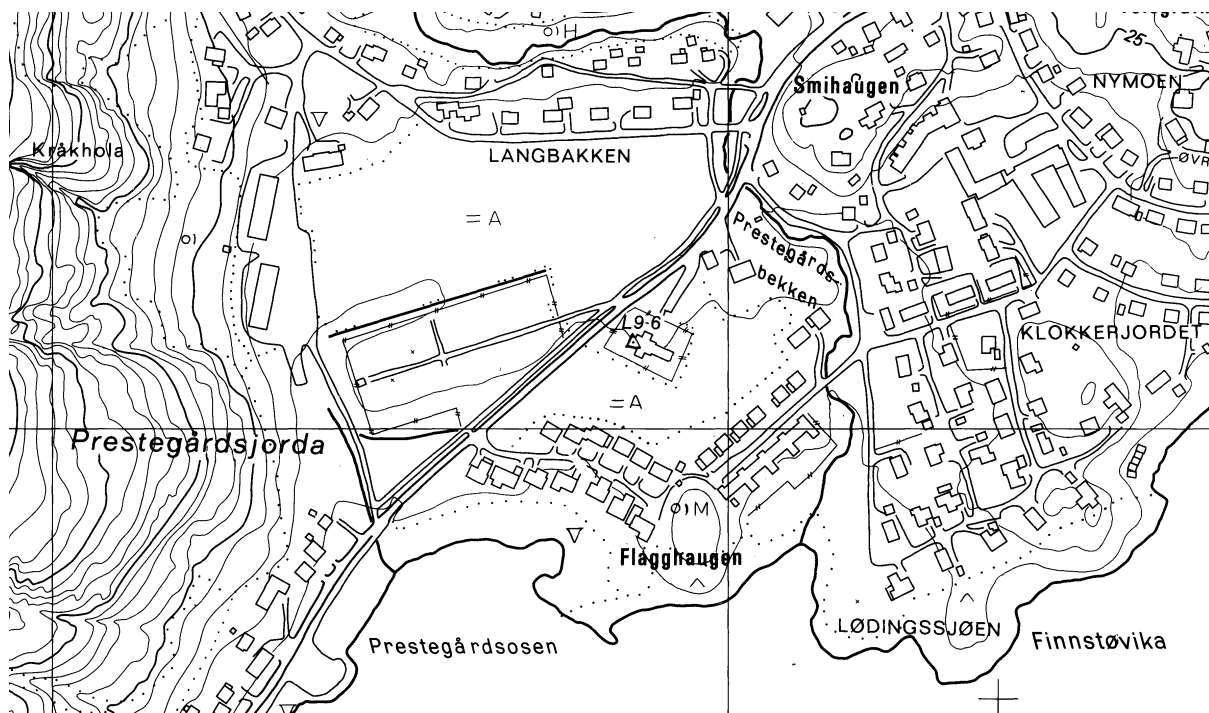

LØDINGEN KOMMUNE

LØDINGEN (hovedkirke), gnr. 28 Lødingen prestegård (Lødingen sogn). Lødingen, tidligere Tjeldsund, kommune.

ID 84358

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 28) Lødingen prestegård er i 1589 (*hoffued kircken*, Thr.R. 86), sognet i 1432 (*j Lodengia sokn*, AB 94) og prest i 1533 (*her Jacop paa Lodyngh*, DN X:670). Ifølge en besiktigelse 1661 var kirken da en stavkonstruksjon, støttet opp med skorder (Nicolaysen (1886:152, Bugge 1932:10). Biskop Nannestad beskrev kirke i 1750 som en tømmerbygning med korsformet grunnplan, ”lav, som alle her i Nordlandene”, takrytter over kors skjæringen, ”2 Klaaker; got og nyt Skrift-Huus bag Alteret” og ”2de Vaaben-Huus for den Nordre Kirke-Dør; Kirkegarden med Stengierde og Grøft bedre end 2ndensteds indhegnet” (Wolff 1942:7). Denne kirken var blitt reist i tiden 1689-1731, og den brant i oktober 1755 som følge av lynnedslag. Ny kirke sto ferdig året etter, en tømmerbygning med korsformet grunnplan, takrytter over kors skjæringen og sakristi inntil koret i øst. Denne ble stående til 1897; da ble den demontert og gjenoppbygd i litt endret stil (Nielsen 1990:374f). Nåværende kirke, en tømmerbygning med korsformet grunnplan og forlenget kor, står på (gnr. 28) Lødingen prestegård rett opp for sjøen. Noen titalls meter nordøst for nåværende kirke, i prestegårdstunet, ligger en gårdshaug med målene 90x75 m, datert til middelalder (Gabrielsen 1998:39f). I 1589 var Lødingen hovedkirke med annekser på Hol, Ofoten (Evenes), Vågan, Skrova og Gimsøya. Sognepresten skulle betjene de to førstnevnte kirker, Ofoten skulle betjenes av en res.kap., og de tre sistnevnte av en res.kap. på Vågan (Thr.R. 86). I 1743 var Lødingen hovedkirke med annek på gården Stokke [dvs. Hol], *paa Tieløens nordre ende dens østre side* (Mordt 2008:181). Ned for kirken i sørvest heter det Prestegårdssosen, utenfor mot Tjeldsundet ligger Kjerklua. Øst for kirken renner Prestegårdsbekken, og øst for denne opp for Finnstøvika ligger Klokkerjordet. (kartreferanse: EH 242-5-1).

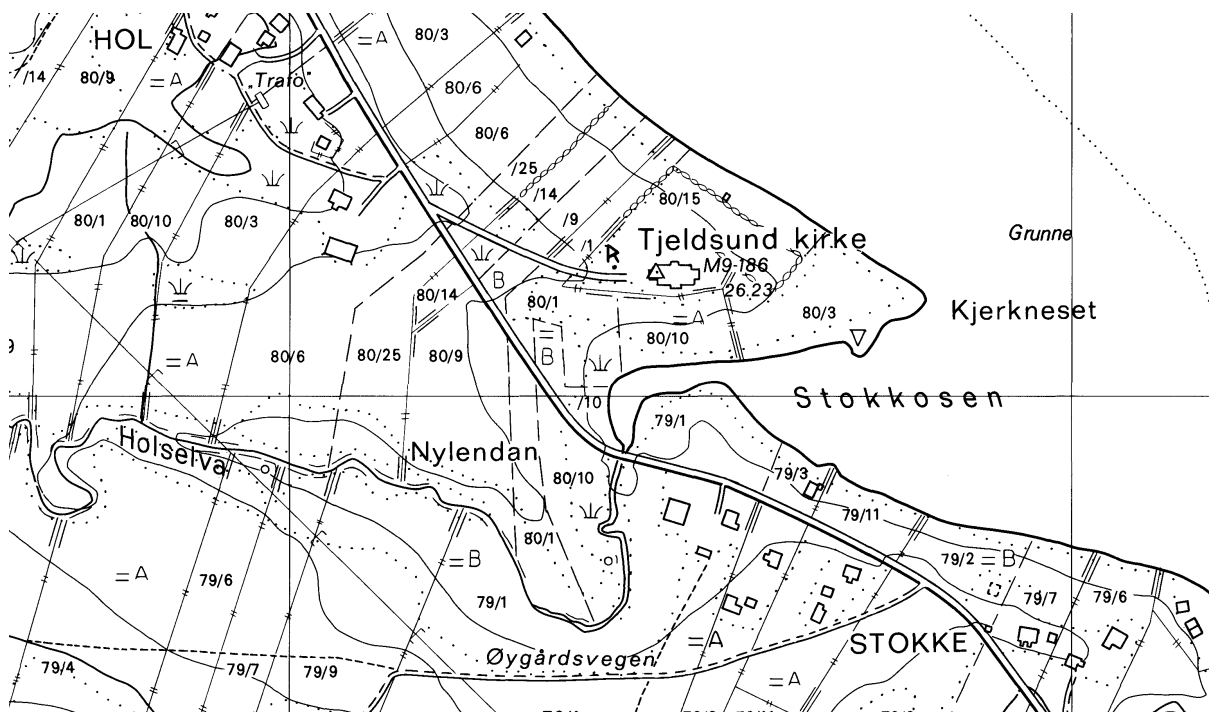

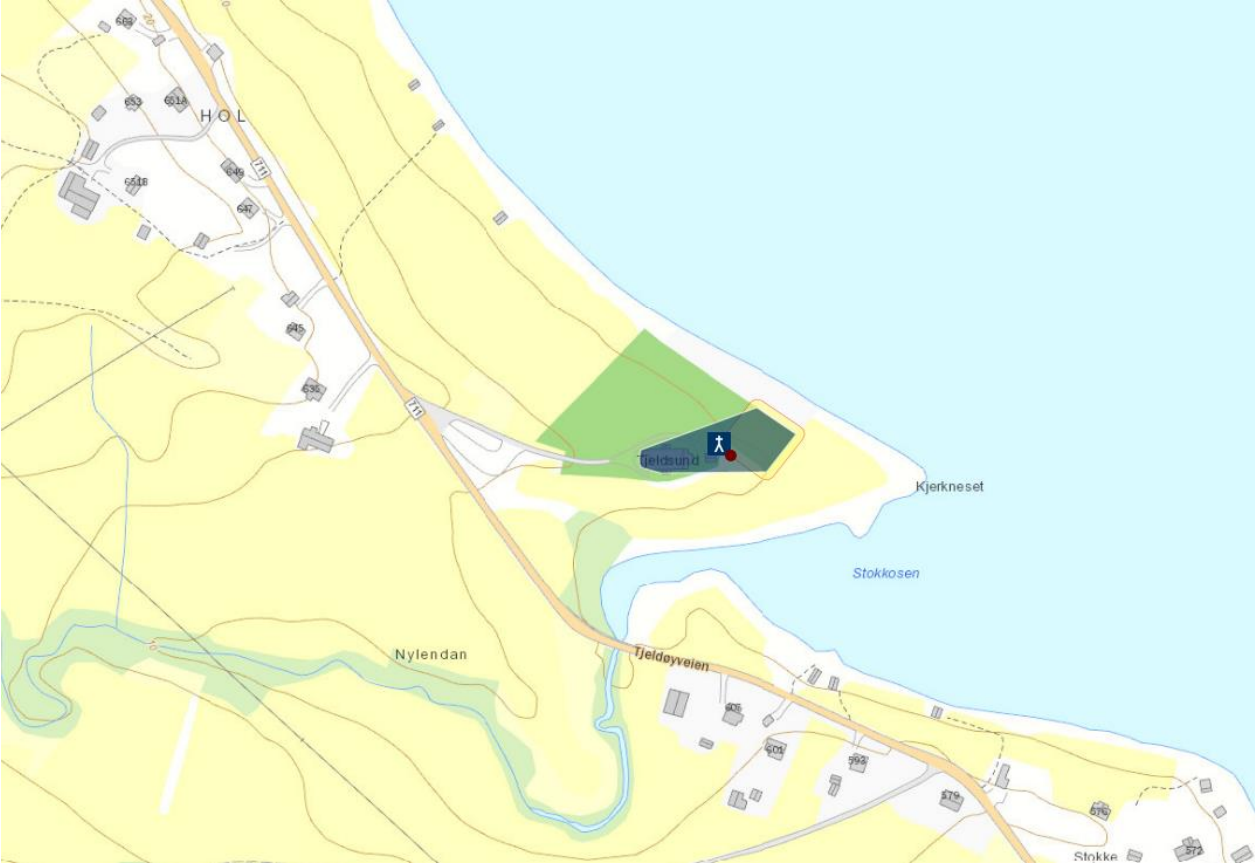
TJELDSUND KOMMUNE

HOL (TJELDSUND), gnr. 80 Hol (Hol sogn). Tjeldsund kommune.

ID 85632

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 80) Hol er i 1589 (*Hols korszhusz*, Thr.R. 86). Kirken står ute på Kjerkeset 3-400 m sørøst for tunet på Hol. Muligens ble det reist ny kirke på stedet i 1703 – eller den eldre kirke var blitt renovert. Uansett ble det i 1768 innviet en langkirke med sakristi og der koret hadde samme bredde som skipet, men uten korsarmer eller tårn; våpenhuset var reist i materialer fra den revne kirken. Samlet lengde var ca. 16 m, bredde ca. 5 m. Denne kirken skal ha stått nærmere sjøen enn nåværende kirke, på ei tomt inntil det som nå er kirkegård: ”Ifølge rapporten fra Riksantikvarens utsending fra slutten av 1940-tallet plasseres denne i østenden av den senere kirkegården”. Dvs. på den eldste delen av nåværende kirkegård. Nybygget ble stående til 1862, da det etter riving ble solgt til en privatperson som bygde fjøs og stabbur av materialene. I 1899-1901 ble den nye kirken demontert og deretter kraftig ombygd etter at grunnmurene var blitt utvidet. Kirken framstår i dag som en langkirke i tømmer med rektangulært skip og smalere, rektangulært kor med smalere, apsidal avslutning. På hver side av koret er det sakristier. I vest er et våpenhus med tårn, og to små utbygg/fløyer på hver side av skipet gir grunnplanen et preg av korsform. Kirkegården er i flere omganger blitt utvidet mot nord, vest og nordøst (Nielsen 1990:376f, Steinsvik 2001:13ff). En periode i etterreformatorisk tid ble kirke kalt *Stoche korshuus* (1720), deretter igjen (fra 1735) Hol kirke, visstnok som følge av endringer i eiendomsgrensene mellom nabogårdene Hol og (79) Stokke (Steinsvik 2001:13f). I 1589 lå Hol som anneks til Lødingen hovedkirke og ble betjent hver tredje helligdag av hovedpresten (Thr.R. 86). Inne på kirkegården i vest finnes en markering på ØK med rune-R, en gravhaug. (kartreferanse: EK 245-5-2).

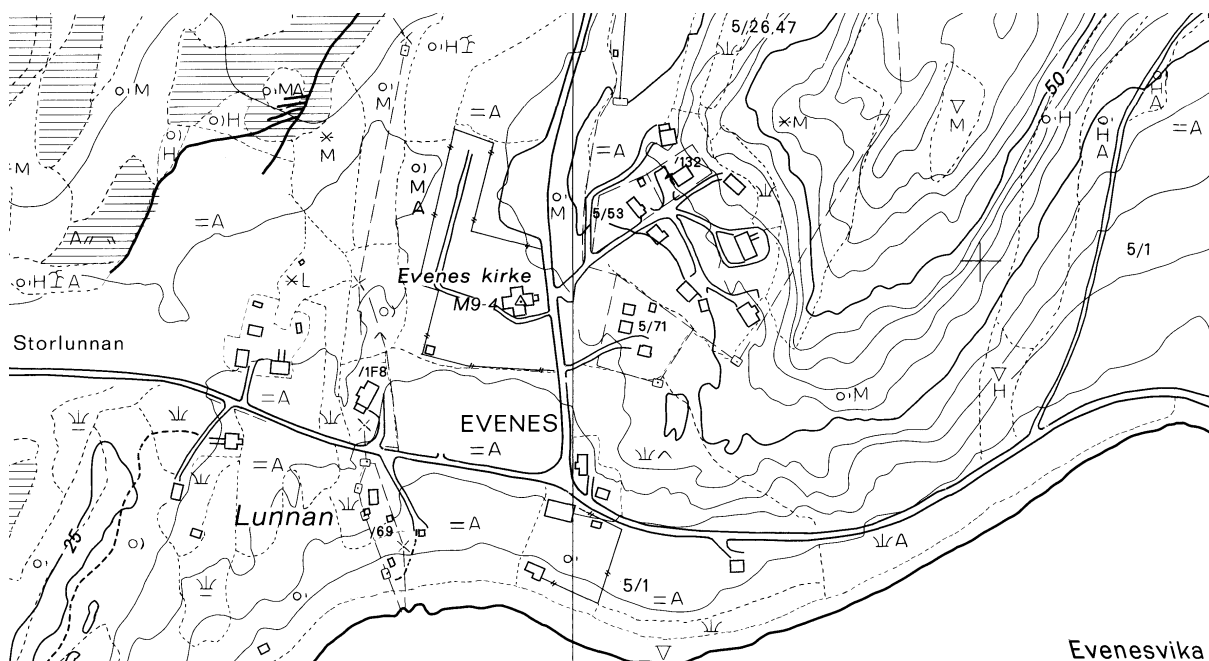

EVENES KOMMUNE

EVENES (OFOTEN), gnr. 5 Evenes (Evenes sogn). Evenes kommune.

ID 84106

Kong Håkon (1204-1264) skal rundt midten av 1200-tallet ha latt "gjere ei kyrkje i Ofoten" (Soga om Håkon Håkonsson, kap. 333), og denne blir til vanlig identifisert som Evenes kirke (Liepe 2001:77). Eldste omtale i diplomatariet av en kirke på (gnr. 5) Evenes er i 1589 (*Ofoten kircke*, Thr.R. 86), da det om en res.kap. het seg at *den residerende vdi Ofoten skall haffue prestens gaard Euenes*. I en besiktigelse 1652 beskrives kirken (*Ofodens Kirche*) som en langkirke i tømmer med tårn og tilbygget kor; den var da i sterkt behov av vedlikehold. I 1661 (*Effuenes Kirche i Aafoden*) var ikke tilstanden særlig bedre. 9 år seinere var kirken falleferdig og i 1676-77 fikk presten Maths Humble reist en tømmerkirke med korsformet grunnplan, sakristi i øst, våpenhus i vest og sør samt takrytter over kors skjæringen. I 1750 nevnes at "Kirkegaarden nognelunde hegnet men med Torv". Nåværende kirke, en stor tømmerbygning med korsformet grunnplan og en ørliten takrytter, ble vigslet år 1800, men de siste arbeidene var ikke ferdige før i 1806 (Lyngmo 1975, Wolff 1942:8). Det er noe uklart hvorvidt gammelkirken ble revet før den nåværende ble bygd, i og med at det først i 1806 ble kvittert for salg av "Evenes gamle Kirke". Det er selvfølgelig mulig at materiale kan ha ligget i stabel i disse årene. I 1589 lå Ofoten som residerende kapellani under Lødingen hovedkirke (Thr.R. 86), i 1743 (fra 1731, NG 289) var *Evenæss hovedkirke, af træ*, og med et nyetablert (ca. 1660) anneks på Ankenes rett vestsørvest for Narvik (Mordt 2008:182). Rett opp/nord for Kjerkerberget på 5/51 Løvollen og nordvest for nåværende kirke ligger Kjerkvatnet. "Om plasseringen av Evenes kirke fortelles et sagn at en tømmerstokk ble sluppet fra et av kongens skip da man stevnet inn Ofotfjorden, og der den drev i land skulle kirken bygges. Stokken rak i land i Eivindnæsvika, og dermed ble kirken bygget på Eivindnæs" (Lyngmo 1975:4). (kartreferanse: EM 243-5-2).

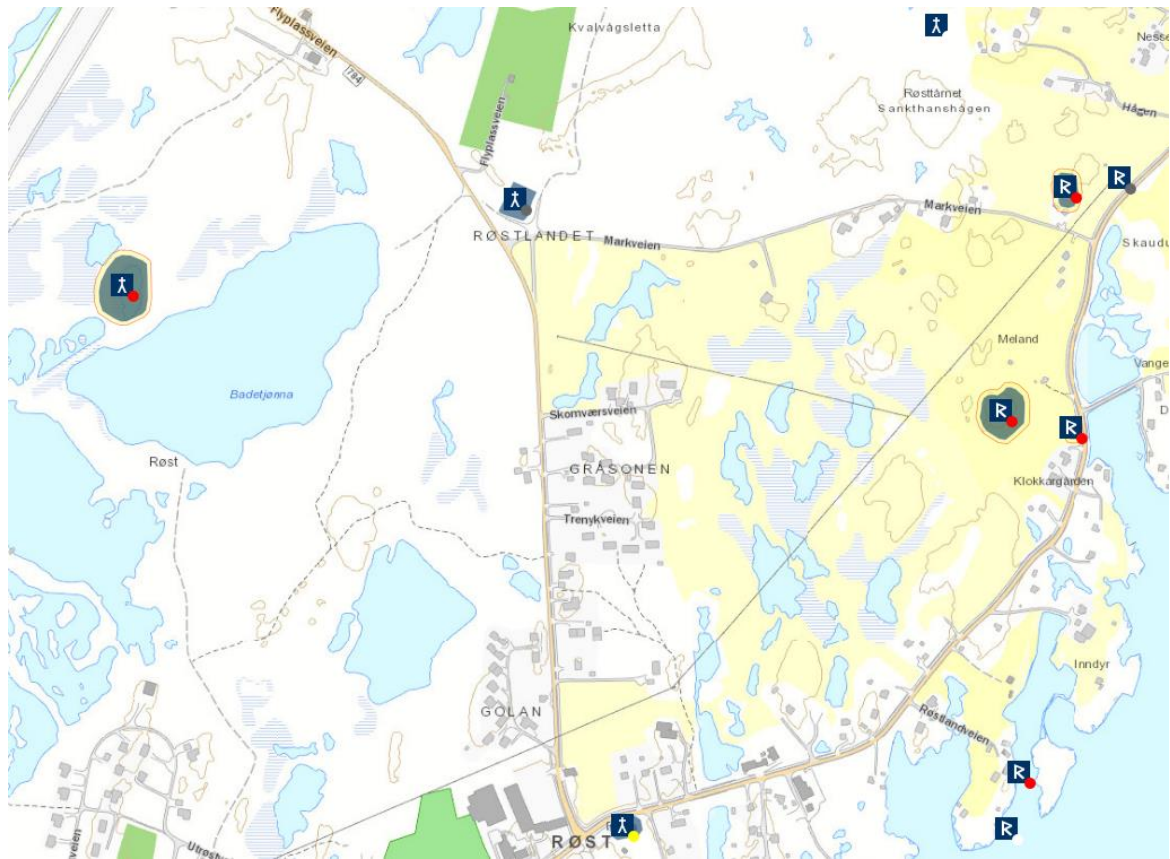

RØST KOMMUNE

RØST, gnr. 11 Nes (Røst sogn). Røst kommune. Nedlagt kirkested.

ID 220715

Kirken på Røst samt kapellanen der – en tysker av dominikanerordenen – omtales av Quirinius i 1432 (Wold 1991:138), deretter nevnes kirken i 1589 (*Røst kircke*, Thr.R. 84). Fram til 1567 og også noe seinere var Røst gårdsnavn (NG 351). Lokalitet for kirken skal flere ganger ha vært skiftet; den eldste kirkebygningen, som sto mellom flystripa og Badetjønna (190 m øst for førstnevnte i en langoval innhegning av stein), skal ha brent i 1715. Deretter ble kirkestedet flyttet om lag 470 m mot nordøst (56 m ned/sørøst for nåværende kirkegårds sørøsthjørne), hvor det fortsatt ligger en rektangulær innhegning av stein. Her ble det i 1716 reist en tømmerkirke med korsformet grunnplan og som ble revet ca. 1785. Kirken som så ble oppført samme sted brant delvis som følge av lynnedslag i 1824 (alt. 1820), og etter istandsettelse ble den ødelagt av en orkan i januar 1835 – selv deler av kirkegårdsmuren var rast ned som følge av vinden. Deretter ble kirkestedet flyttet ca. 680 m mot nordøst, til en lokalitet som på kartet er betegnet Gammelkjerka. Kirken som ble bygd her i 1839 var en liten steinkirke (11x8 m) som i 1883 fikk påbygd kor og sakristi i tømmer. Nok en gang ble kirkestedet flyttet og ny kirke, den nåværende, en langkirke i tømmer med takrytter over vestgavlen, sto ferdig 1900 ”på ein haug ikkje langt frå skulen”, i nåværende sentrum 1,3 km sørsørvest for Gammelkjerka. På den gravplass som ble benyttet i 1892 (Gammelkjerka), blir tårnet av den nedblåste kirken fortsatt vedlikeholdt og benyttes til seilmerke og likhus. Den eldste kirkegårdesinnhegningen (fra 1432) var fortsatt i 1916 synlig, dog ”aldeles nedfalden”, bygd av stein og torv. Den er 360 skritt i omkrets: ”Indenfor levningerne af kirkegaardsmuren, der kun gaar i rette linjer og er uden skarpe hjørner, er nu sump og en vanddam. Sumpen er formentlig fremkommet ved, at den nedfaldne mur og torven, hvormed denne var dekket, har hindret vandets afløb. Vanddammen, der har givet anledning til sagnet om, at kirker er sunket ned i jorden, er derimod opstaaet ved, at der i sumpen er bleven stukket brændtorv. Ved torvtagning er der fundet forkullet træ, smaa trækors, som formentlig har tjent til forsiringer af en eller anden kirkelig gjenstand, raadne træstumper og et stykke smeltet metall, men merkelig nok, ikke menneskeben. Af kirkens tomt er intet spor”. I området ved den middelalderske kirkegården er det gjort funn fra merovingertid, vikingtid og middelalder (Svendsen 1916:55ff, Sandness 1968, Gabrielsen 1998:55, Aarb 1892:10f). I 1589 var Røst anneks under Værøy hovedkirke, og det skulle skje tjeneste ved kirken fire ganger i året (Thr.R. 84). I 1743 var Røst hovedkirke med Værøy som anneks (Mordt 2008:190). I 1521 var det rundt 20 skattebetalere på *Røstenn*, derunder *Mats Fynbo* (NRJ III:198f). ”Disse tvende øer som mand kaller Werrøen og Røst, de giøre et armt fattig præstegield, som ogsaa kommer Lofotens og Vestraalens fogderi til, og ligger de saare langt udi havet. Her haver og været i gamle dage en stor og merkelig handels brug og kiøbmandskab, hvis lige ikke nogen sted haver været over all Nordland, fordi all den fisk som nu drages inde under landet, baade udi Voge [Vågan] og Skrogen [Skrova] og andensteds ved Lofotens side, han gikk til udi gamle tiid udi Røst og Verrøe, og det allerbeste fiskeri var der, og der haver været en merkelig handel, og boet saare rige mænd, som mand kand endnu see og forfare paa denne dag af den træffelige bygning og herlige huuse, som der have været opbygde med murede skorstene og andet saadant, hvilket er nu slet ødelagt, og udi grunden forfaldet og nederrevet (...) og er den samme Røst-Verrøen en stor veg sø lang, og der boer ikke mer end 30 fattige fiskere paa (...) Paa [Røst] boer henved 30 bønder, fattige fiskere” (Scönneböl 1895:193ff). (kartreferanse: DF 221-5-2/DF 222-5-4). (Oppdatert tekst 16.06.2016, Jan Brendalsmo)

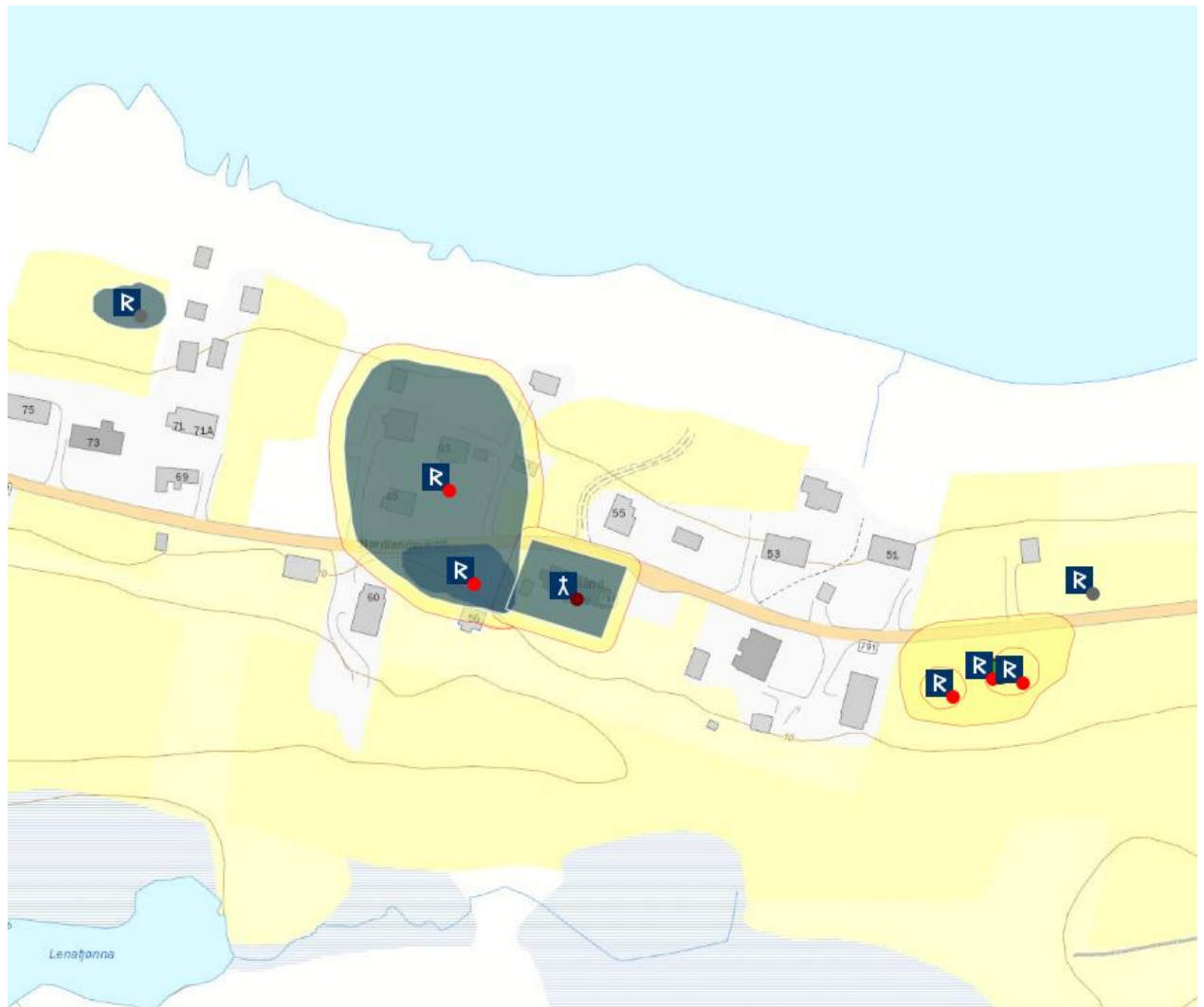
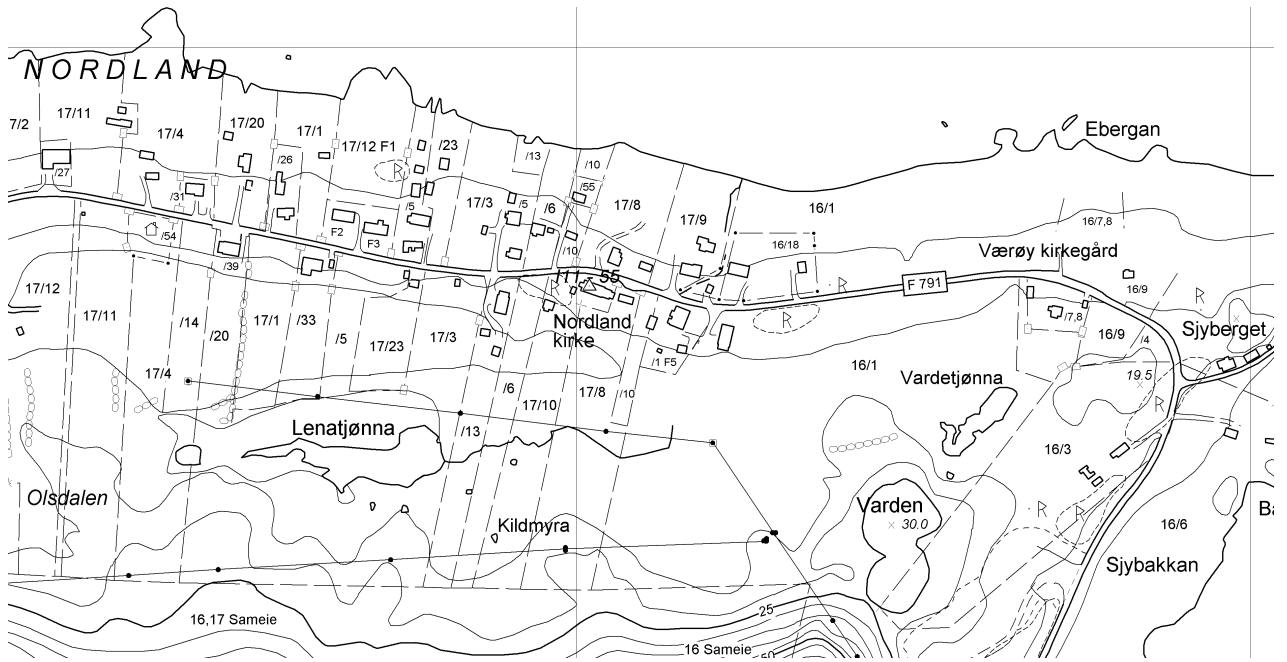

VÆRØY KOMMUNE

VÆRØY [gamle] (hovedkirke), gnr. 17 Nordland (Værøy sogn). Værøy kommune.

ID 85876

Eldste omtale av kirke (*Werøens kircke*) og prestebol (*prestegaarden*) på (gnr. 1) Nordland er i 1589 (Thr.R. 84). Videre finnes bevart fra kirken en rekke inventarstykker fra 1400-tallet. Det kan se ut til at kort før 1599 ble kirken enten kraftig reparert eller nybygd. I 1750 beskrev biskop Nannestad kirken som ”en nedrig Træ-Bygning” med et ”gandske nedrig Klaake-Hus”. Kirken var på dette tidspunkt støttet opp på nordsiden med avstivende bjelker. ”Kirkegaarden er indhegnet med Steengierde af kaastelige store Steene, som dog vil legges til rette paa mange Stæder; for Kirkegaarden er ingen Port”. Kirken ble revet kort etter og i 1799 ble den gamle kirken fra Vågan, bygd 1714, satt opp på den gamle tufta. Nykirken var en langkirke i tømmer, uten tårn. Den ble for stor og kald for menighet og prest, og i årene 1828-37 ble den bygd om til den form den fortsatt har: en tømmerbygning med rektangulært skip og smalere, lavere nær kvadratisk kor, et lite sakristi i øst og en liten takrytter over skipet. Tidlig på 1880-tallet ble kirken så sterkt skadet i en storm at den måtte nyoppføres. Den ble samtidig forøket med 1/3 ved at ved at kor og sakristi ble forlenget mot øst. I 1919 ble det gjennomført større reparasjonsarbeider på bygningen (Svendsen 1916:95ff, Wolff 1942:43, Sørli 1999). Værøy nye kirkegård ligger på nordspissen av Værøy, på grunnen til (16) Værøy prestegård. Denne nevnes 1667 og 1723 som part av Nordland (NG 354). Drøye hundre meter øst for kirkegården, på en odde, ligger prestegården på Prestholmen. I 1589 var Værøy hovedkirke med anneks på Røst, og til sistnevnte kirke skulle sognepresten dra fire ganger i året (Thr.R. 84). ”Disse tvende øer som mand kaller Werrøen og Røst, de giøre et armt fattig præstegield, som ogsaa kommer Lofotens og Vestraalens fogderi til, og ligger de saare langt udi havet. Her haver og været i gamle dage en stor og merkelig handels brug og kjøbmandskab, hvis lige ikke nogen sted haver været over all Nordland, fordi all den fisk som nu drages inde under landet, baade udi Voge [Vågan] og Skrogen [Skrova] og andensteds ved Lofotens side, han gikk til udi gamle tiid udi Røst og Verrøe, og det allerbeste fiskeri var der, og der haver været en merkelig handel, og boet saare rige mænd, som mand kand endnu see og forfare paa denne dag af den træffelige bygning og herlige huuse, som der have været opbygde med murede skorstone og andet saadant, hvilket er nu slet ødelagt, og udi grunden forfaldet og nederrevet (...) og er den samme Røst-Verrøen en stor veg sø lang, og der boer ikke mer end 30 fattige fiskere paa (...) Paa [Røst] boer henved 30 bønder, fattige fiskere” (Scönneböl 1895:193ff). I 1521 var det rundt 30 skattebetalere på *Verodenn* (NRJ III:197f). En østvendt rygg i Nordlandsnupen, en fjelltopp noe sør for kirken, heter Prestlihalsen. Om lag 100 m nordøst for Sørland kirke heter det Tjyvberget, en mulig referanse til et tidligere rettersted. (kartreferanse: DK 226-5-4).

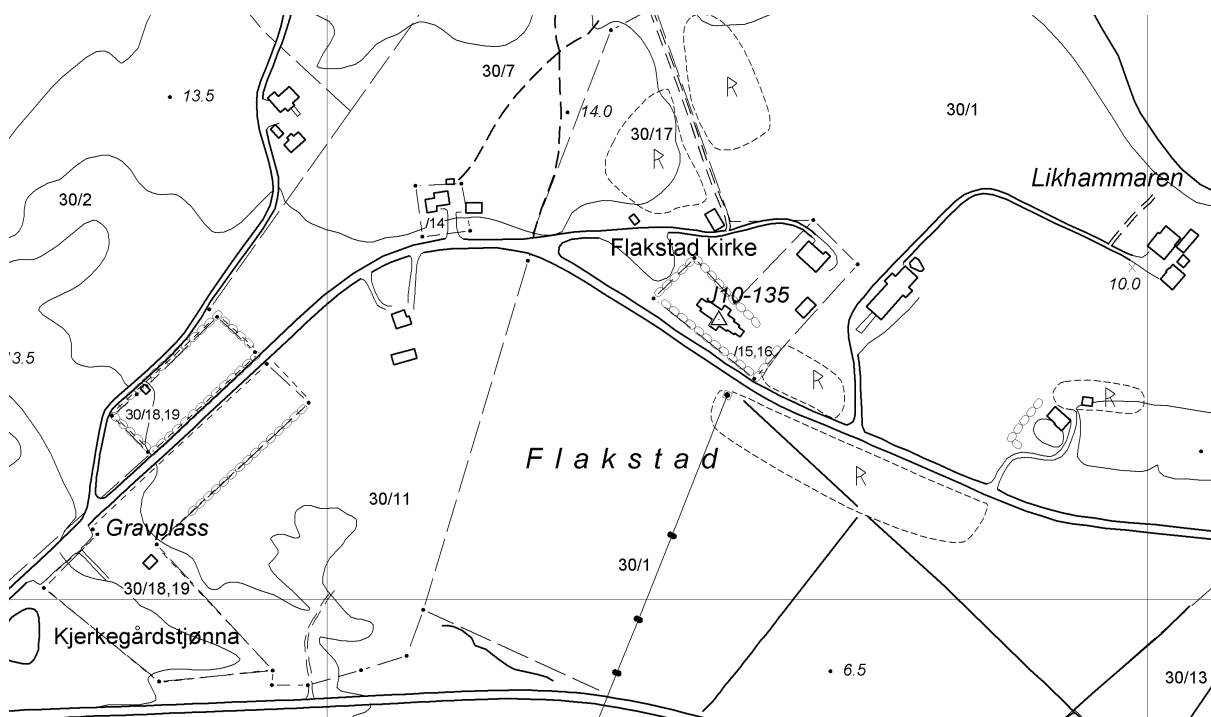

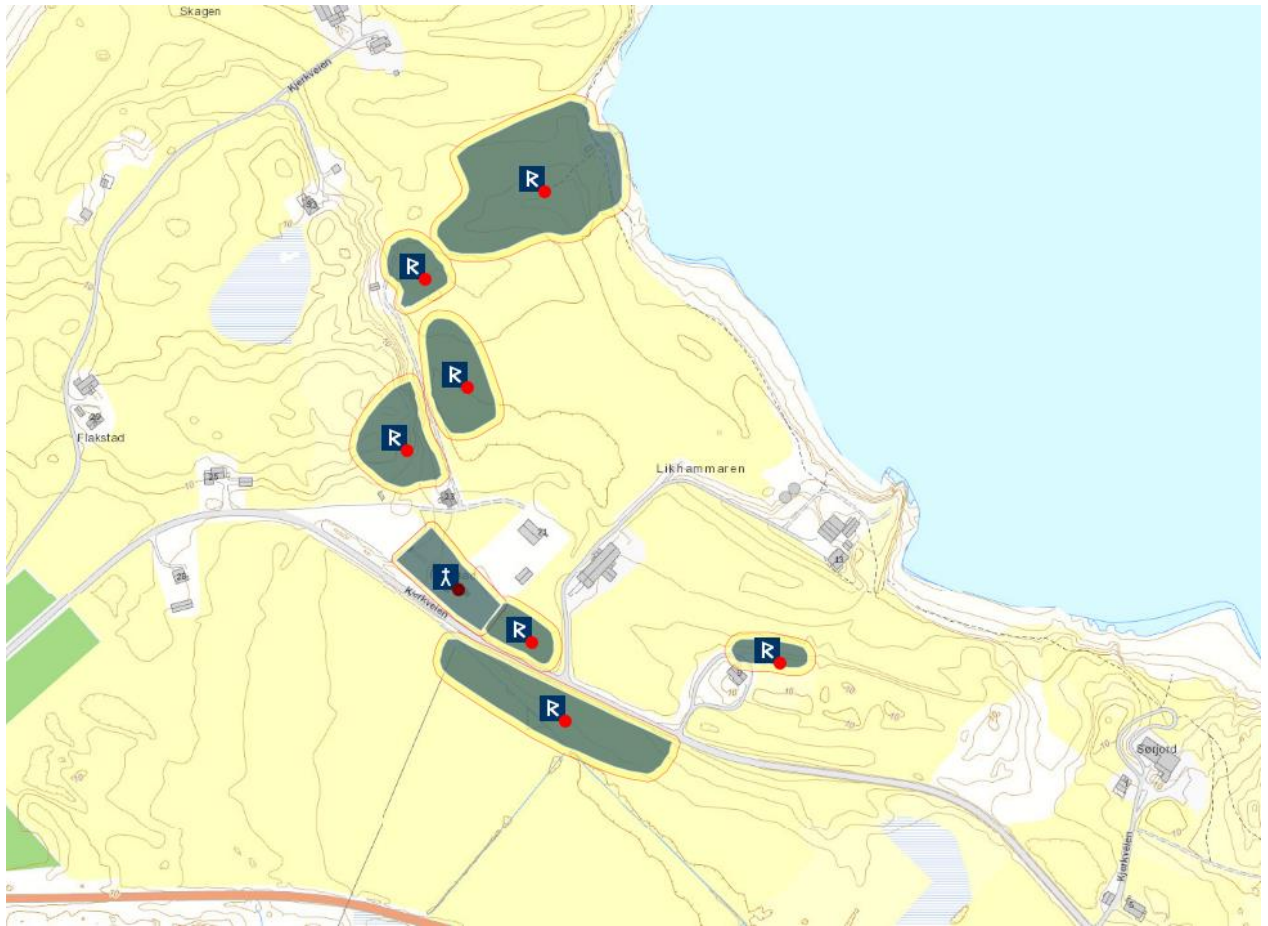
FLAKSTAD KOMMUNE

FLAKSTAD, gnr. 30 Flakstad prestegård (Flakstad sogn). Flakstad kommune.

ID 84156

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 30) Flakstad prestegård og sognet er i 1430 (*Flakstadhæ kirkiu sokn i Lofote skippreidhe*, DN V:597), men fra kirken er det bevart en kalkformet døpefont i kalkstein, datert til 1250-1300, funnet på prestegården (Solhaug 2001:42f). Biskop Nannestad beskrev i 1750 Flakstad som ”en nedrig Træ-†-Bygning [dvs. en tømmerkirke med korsformet grunnplan], uden Taarn, med et lidet Klokehus ligesom paa Borge Kirke – 2 Klaaker”. Kirken manglet da sakristi. Utenfor døren i nordre korsarm lå en gravplate fra 1588, lagt over en mann fra gården Ramberg – nabogård til prestegården. På denne tid hadde kirken en altertavle ”samenfliket af Kaaber-Stykker”, samt ovennevnte ”skøn stor Døde-Steen”. Kirkegården var innhegnet ved en ”tyk og høy Mur, dog uden Porte” (Wolff 1942:42). Nåværende kirke, en langkirke med korsarmer på skipet og takrytter over korsskjæringen, ble bygd 1780 (Mathiesen 1938). I 1589 lå Flakstad som anneks til hovedkirken på Buksnes (Thr.R. 85), men i 1743 var den hovedkirke med Moskenes som anneks (Mordt 2008:190). Flakstad ble skilt ut som eget prestegjeld i 1740 (NG 345). Det ser ut til at stedets eldre kirker har stått på samme sted som nåværende. Både mot nord og sørøst, i om lag 100 m avstand fra nåværende kirke, er det gravd ut hustuffer og åkerområder. Disse viser til bosetning i området fra eldre romertid og framover (Gabrielsen 1998:52f m/ref.). En gravplass til kirken ligger et par hundre meter mot sørvest, rett ved Kjerkegårdstjønnen. Bnr. 1 av Flakstad heter Likhammaren. Noen hundre meter sørøst for kirken heter det Kjerkstøa. Et gravfelt nord for kirken, ned mot og forbi den har en lengde på ca. 300 m, og det har strukket seg videre mot bruket Likhammaren (Gabrielsen 1998:52f). Kirken er således reist midt i et stort gravfelt. (kartreferanse: DO 235-5-2).

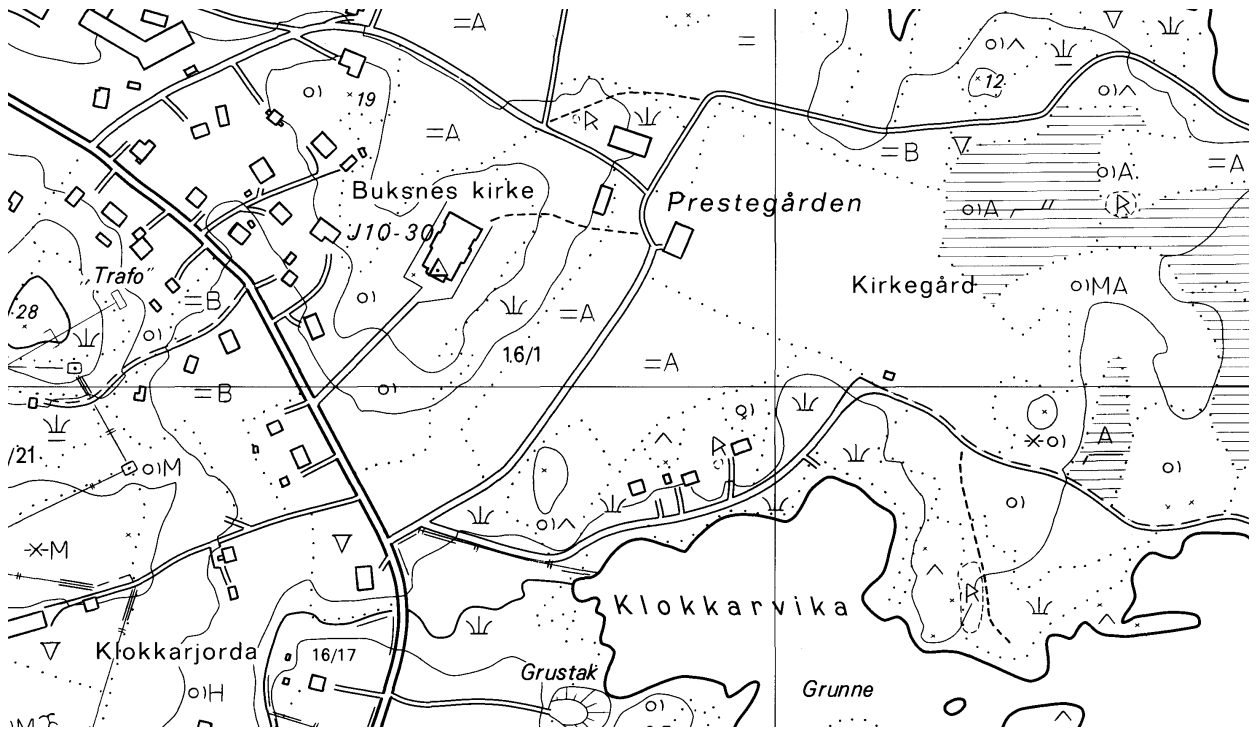

VESTVÅGØY KOMMUNE

BUKSNES (LOFOTEN, hovedkirke), gnr. 16 Buksnes (Buksnes sogn). Vestvågøy kommune.

ID 156657

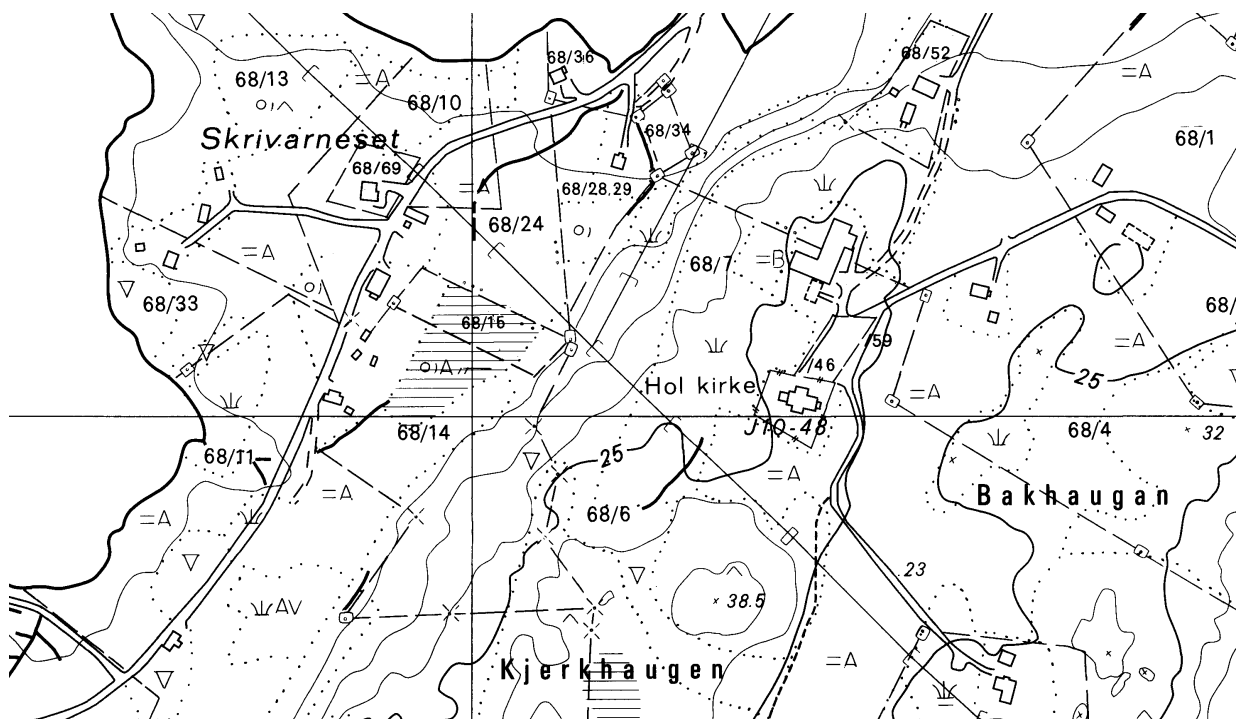
Eldste omtale av en kirke på bnr. 1 Prestegården av (gnr. 16) Buksnes er i 1589 (*Buxnes hoffued kircke*, Thr.R. 84), men sognet nevnes allerede i 1324 (*Boknes sokt*, DN I:175). Alle de eldre kjente kirker på stedet har stått innenfor det arealet som i dag er kirkegård, dvs. rundt 130 m opp/NØ for nåværende kirke. I 1641 ble det reist ny kirke på stedet, en tømmerbygning med korsformet grunnplan. I 1750 beskrev biskop Nannestad den som en trebygning med et ”Spitz stort Taarn” og som manglet skrifthus. Kirkegården var til samme tid ”stor og med got Steen-gierde indhegnet, dog uden Port”. I 1802 var den så gammel og brøstfeldig etter diverse skader og reparasjoner etter stormer, at den ble revet og gjenoppført. I 1882 ble denne bygningen så skadet av storm nok en gang at den ble tillatt erstattet med en tømmerkirke med korsformet grunnplan, og som ble innviet i 1885. I januar 1903 brant nykirken som følge av lynnedslag. Nåværende kirke ble oppført i 1904 oppe på Korshaugen, en tømmerbygning av type langkirke i en slags sveitserstil. Kirkegården på Buksnes er ved flere anledninger blitt utvidet, og på 1940-tallet ble det anlagt en ny kirkegård øst for den gamle. ”Den vestligste del av kirkegården, den øvre, er den eldste og kalles derfor den gamle kirkegård” (Berg 1949:290ff, Wolff 1942:39f). I 1589 var Buksnes hovedkirke med annekser på Hole, Borg, Flakstad og Moskenes. Sognepresten skulle betjene de to førstnevnte kirker, en res.kap. skulle betjene kirken på Borg, mens en domestico sacellano skulle betjene de to sistnevnte (Thr.R. 84f). I 1743 hadde den anneks kun på Hol (Mordt 2008:190). Lofoten var ved reformasjonstiden et av de 20 kannikgjeld i Nidaros bispedømme (Dybdahl 1989:190f). Lofoten prestegjeld var i seimiddelalder prebendekall under kapellanen ved domkirken i Trondheim, fram til det i 1740 ble et fritt kall. Samtidig ble Borge og Flakstad skilt ut som egne prestegjeld (NG 331). ”(og) der staar en kirke pa den samme øe, kaldes Boxnes kirke, og er den samme kirke hovet kirken udi dette præstegjeld Lofoten” (Schönneböhl 1591/1895:186). På bnr. 2 av Buksnes ligger en gårdshaug med målene 125x35 m, daterbar ut fra løsfunn til middelalder (Gabrielsen 1998:50). Et par hundre meter sørvest for kirken heter det Klokkarjorda, og ei bukt ned for prestegården heter Klokkarvika. På Buksnes er det registrert fem 10 m lange nausttufter datert til folkevandringstid/vikingtid (Gabrielsen 1998:51). (kartreferanse: DQ 235-5-1).

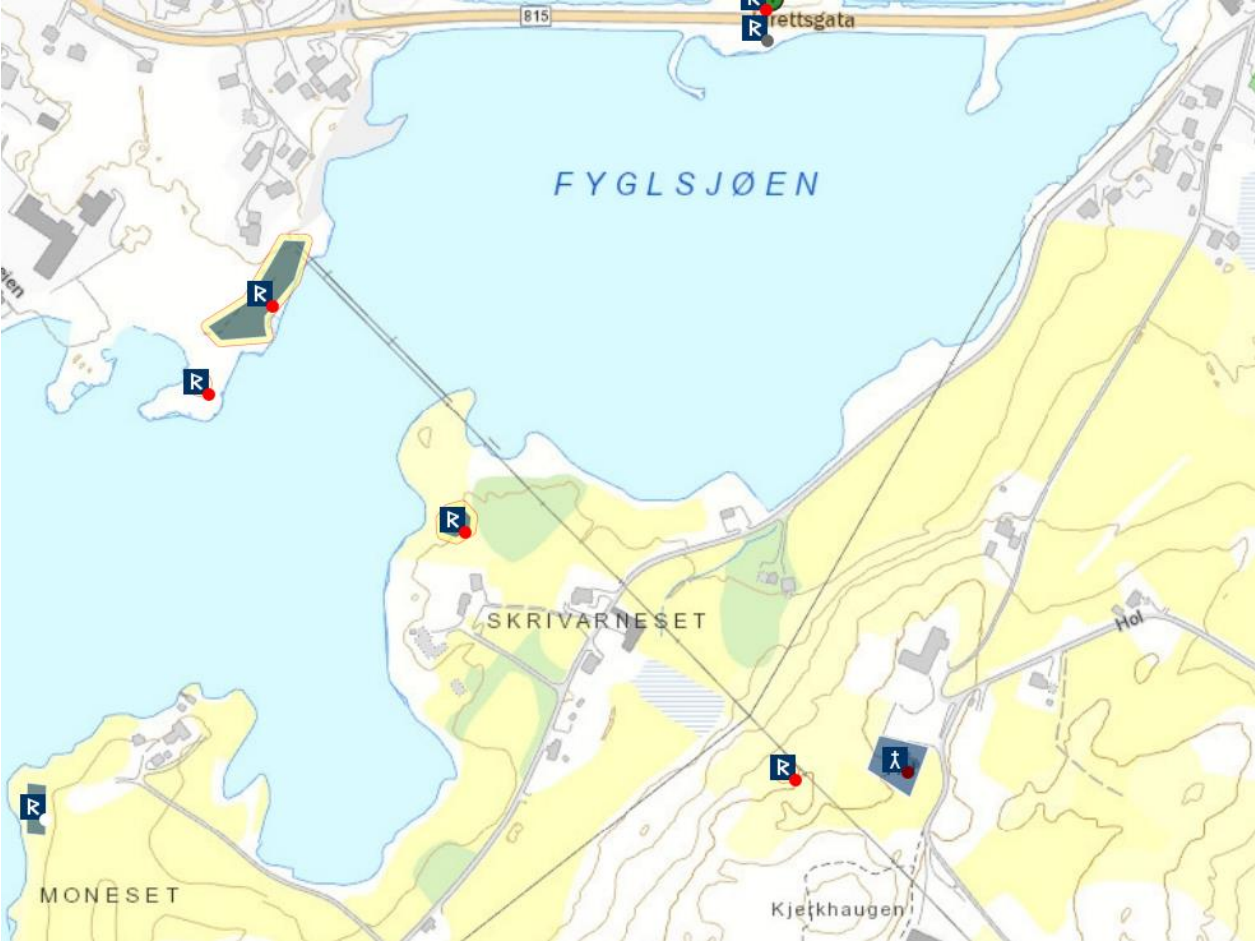

HOL, gnr. 68 Hol (Hol sogn). Vestvågøy kommune.

ID 84594

Eldste omtale av sognet, og av kirken på (gnr. 68) Hol, er i 1417 (*Hols kirkyo sonk*, DN II:641). I 1666 beskrives kirken som heller brøstfeldig, og ved besiktigelsen i 1725 var tilstanden uopprettelig. Innen 1734 var ny kirke reist – eller den gamle var demontert og nybygd med gjenbruk av anvendbart tømmer fra gammelkirken. Under en visitas i 1770 ble kirken beskrevet som en langkirke med et tilbygd kors på skipet mot nord, uten tårn eller sakristi. Dens samlede lengde var ca. 17 m, skipets bredde ca. 7 m. I 1804-06 ble nåværende kirke reist, en tømmerbygning med korsformet grunnplan. På denne tid var Hol enkesete, etablert som slikt i 1792. I 1830 beskrev prosten under visitas kirkegårds-muren som forfallen, og slik hadde den vært i uminnelige tider. De døde ble på denne tid brakt til Buksnes kirkegård tvers av sundet, da Hol kirkegård var våt og til dels for grunn. I 1859 ble kirken tatt ned og gjenoppført med stort sett det samme tømmer, supplert med noe nytt. Østre korsarm ble ved denne anledning innredet til kor og sakristi ved en avdeling av den østligste delen. I tillegg hadde den våpenhus og takrytter over korsskjæringen (Berg 1971:546ff). Det kan se ut til at samtlige kirker er blitt reist på samme lokalitet (Gabrielsen 1998:48). I 1589 lå Hol som anneks til Buksnes hovedkirke (Thr.R. 85), og det samme var tilfellet i 1743 (Mordt 2008:190). Rett sør for kirken ligger høydedraget Kjerkhaugen. Noen kilometer sørvest for kirken, ute på Holsneset, ligger ei nausttuft med målene 44x10 m, datert til vikingtid og trolig restene av leidangsnauset for Hålogalands nordre lut (Simonsen 1991:73). (kartreferanse: DQ 236-5-4).

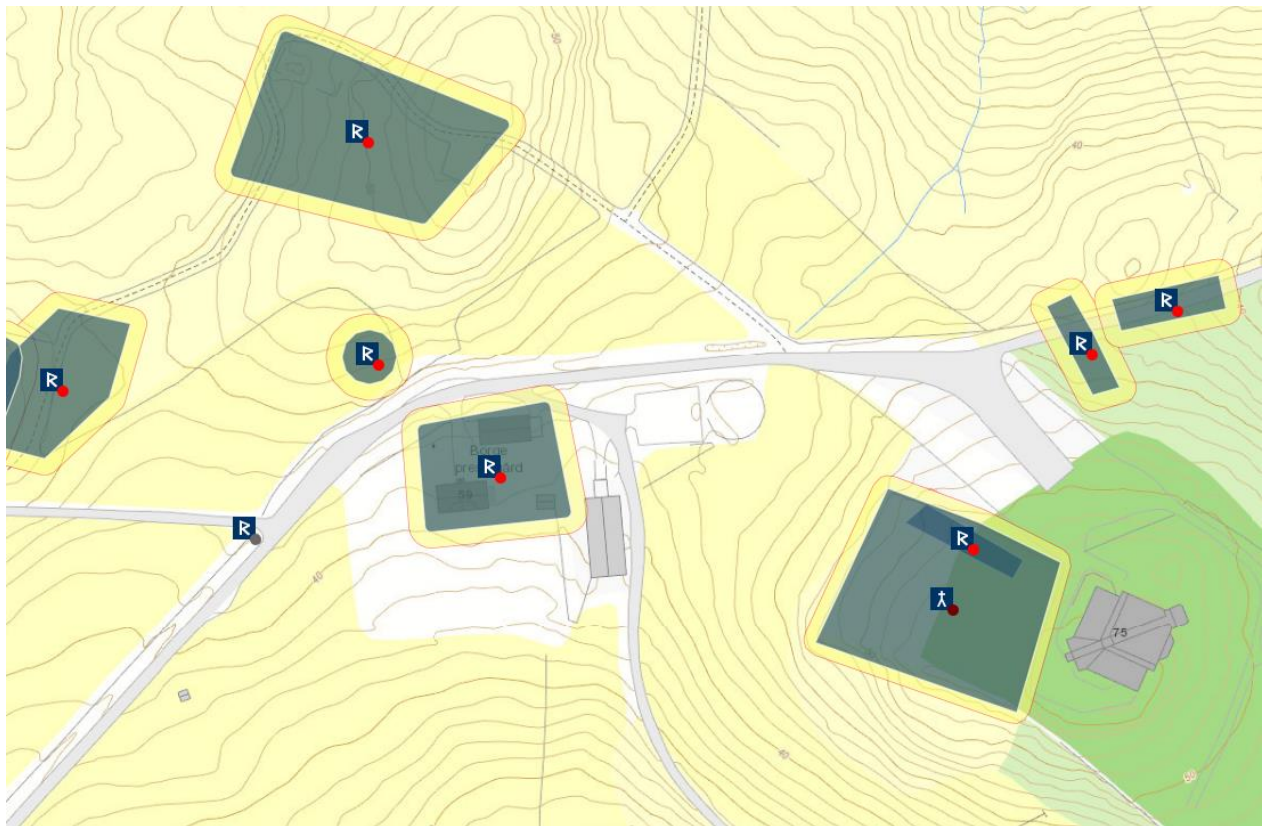
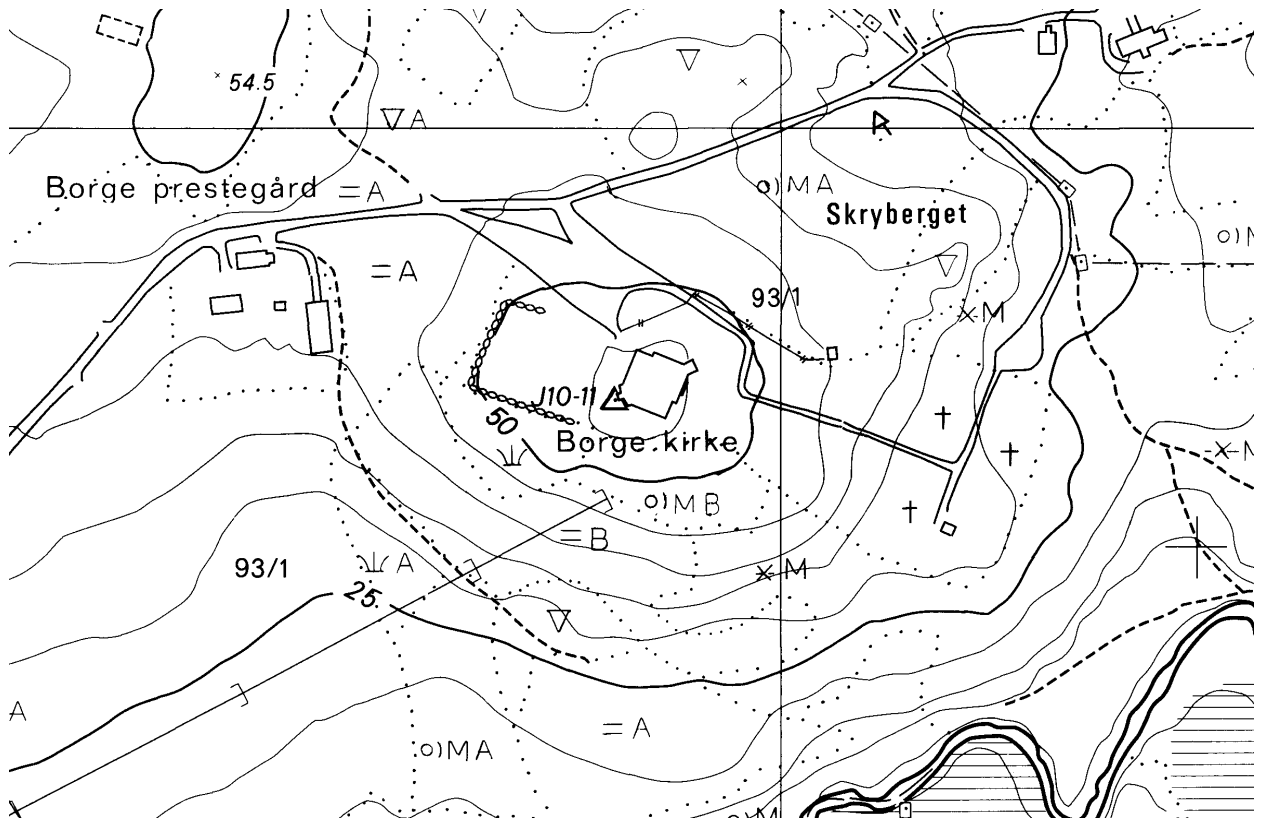

BORGE, gnr. 25 (=93) Borge (Borge sogn). Vestvågøy kommune.

ID 83928

Eldste omtale av kirke på (gnr. 93) Borge er i 1432 (*kirkian a Borgom fimtungen*, AB 95), men prest på stedet er nevnt allerede i 1335 (*Arne prestr a Borghom*, DN IV:217). Nåværende kirke, en nær kvadratisk bygning, står på en markant åsrygg opp for sjøen i øst. Trolig har det vært i alt seks kirker på Borge før den nåværende ble reist, og samtlige av de eldre ser ut til å ha stått på om lag samme stedet. I 1652 sto kirken til nedfalls, og nybygget ble reist i 1658-59, en (trolig) tømmerbygning med korsformet grunnplan. Bygget ble reparert i 1702, men allerede i 1725 ble det omtalt som brøstfeldig. Ny kirke sto ferdig i 1730, en langkirke i tømmer med korsarm på skipets nordside og et mindre sakristi bygd inntil koret mot sør. 40 år seinere ble det bygd til en korsarm mot sør, og kirken sto da med korsformet grunnplan. I 1797-1801 ble det bygd ny kirke. Nybygget ble revet av en storstorm i 1798 og gjenoppført året etter i tømmer med korsformet grunnplan, slik som forgjengeren (notat av E. Veia 1983, RAA). I 1896 brant kirken som følge av lynnedslag. Ny kirke ble reist som en treskipet langkirke i tømmer med små, spisse tårn over både skip og kor, innviet 1898 (Sandness 1970). Denne brant ned til grunnen i en vinterstorm i februar 1983. Nåværende kirke ble innviet 1987, som synes rett øst for de eldre kirketufter. En eldre kirkegård ligger rett vest for nåværende kirke, og her er synlig ei tuft etter en eldre kirke. Det kan se ut til at denne kirkegården er blitt anlagt på en gårdshaug med datering til middelalder. En annen gårdshaug ligger noe mot vest der prestegårdstunet er (Gabrielsen 1998:46 m/ref.). I 1750 var kirkegården innhegnet ved en steingard (Wolff 1942:41). I 1589 var Borge residerende kapellani under Buksnes hovedkirke (Thr.R. 85), i 1743 var den hovedkirke med (nyopprettet 1740) anneks på Valberg på østsiden av Vestvågøy, og situasjonen var den samme i 1817. Prestegårdstunet lå rundt 1800 rett opp for kirken, trolig der nåværende kirke står (Colban 1818:50, Mordt 2008:190, NG 321). Noen hundre meter vest og nordvest for kirken ligger flere hustufter, derunder en fra folkevandringstid/vikingtid med største mål 80x9 m – trolig en gildehall ut fra funn av gullgubber og importert glass. Ned for kirken, ved sjøen, er det registrert 20 nausttufter, og de fleste er datert til jernalder. På (92) Bøstad få kilometer nordøst for kirken er det registrert (rester av) et tunanlegg, med fire tufter i rad, datert til jernalder (Simonsen 1991:69f, Gabrielsen 1998:46f m/ref.). (kartreferanse: DR 238-5-2). (Oppdatert tekst 20.06.2016, Jan Brendalsmo)

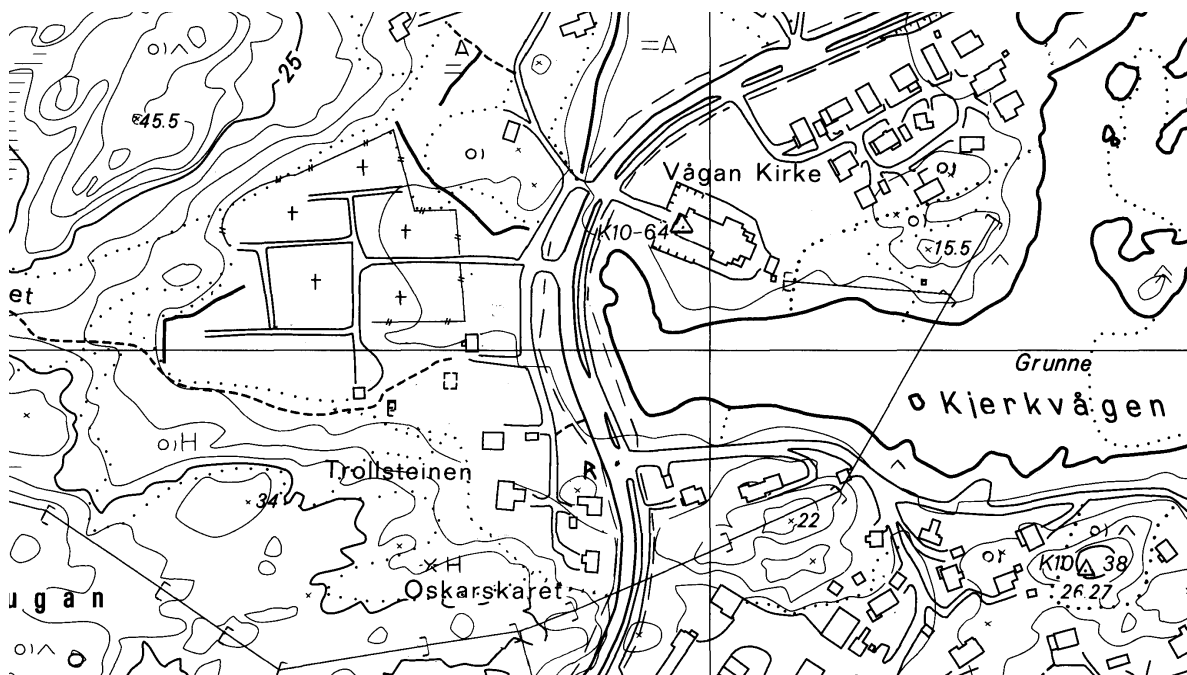
VÅGAN KOMMUNE

KJERKVÅGEN (VÅGAN), gnr. 16 Kjerkvågen (Vågan sogn). Vågan kommune.

ID 170516

Eldste kilde til en kirke på (gnr. 16) Kjerkvågen er i 1103-1130 (kong Øystein Magnuson "let byggje ei kyrkje nord i Vågan på Hålogaland, og la inntekter til den", Soga om Magnussønene kap. 14), deretter i 1430 (*Vagha kirkiu*, DN V:597), 1432 (*kirkian i Vage*, AB 98) og i 1589 (*Woge kircke*, Thr.R. 86). Ved besiktigelse i 1666 nevnes at daværende kirkebygning kort tid i forveien hadde fått et tilbygg i laftet tømmer. Kirken hadde da korsformet grunnplan med takrytter over det nye tilbygget. Muligens kan kirken opprinnelig ha vært en langkirke med suksessivt tilbygde korsarmer i nord, vest og sør. 40 år seinere sto denne til nedfalls og nytt kirkebygg ble reist i 1713-14. I 1798 ble bygningen revet og flyttet til Værøy ("den gamle Hans Egedes kirke") sammen med dens gamle altertavle. Biskop Nannestad beskrev i 1750 nykirken som en langkirke i tømmer og med takrytter, samt at "Kirkegaarden er meget vel med Steengierde og Port indlukt". Ny kirke ble bygd i 1798, en tømmerkirke med korsformet grunnplan og takrytter over korsskjæringen. Nåværende kirke er en stor langkirke i tømmer bygd 1898. Den ble reist om lag 100 m østnordøst for den eldre kirken, som sto innerst i vågen, tett ved prestegårdshusene som brant i 1873, på andre siden av veien (Haraldsø 1998:58ff, Brodahl 1932:95f, Wolff 1942:38f). Ifølge Bertelsen (1998:17f) er det sannsynlig at middelalderkirken sto der 1798-kirken sto: "På det stedet der kirkehuset sto før Lofotkatedralen blei bygd, har vi gjort funn i jorda som tyder på at her har stått hus over lang tid uten at det er bosettingsavfall i kulturlagene. På basis av dette, holder jeg det for den mest nærliggende hypotesen at vi kan finne bygningsrester etter de tidligere kirkene på dette stedet". Kirken som sto på Værøy på 1930-tallet sto tidligere på Vågan. Bukta/vågen ut for kirke og prestegård kalles Kjerkvågen. Navnet er kjent tilbake til 1224 i forbindelse med Våganstemna (*Kirkjuvågum*, Soga om Håkon Håkonsson kap. 102), og det hadde eget matrikelnummer seinest i 1614 (*Kirkevog*, NG 310). I Soga om Olav Tryggvason (kap. 59) nevnes flere høvdinger nordfra, deriblant Tore Hjort fra Vågan, og det er rimelig å forstå kildene slik at det fantes et høvdingesete i området. Ifølge Rygh (NG 308) er *Vágar* (flertall av *vág*) navnet på opphavsgården i området der fiskeværet/tettbebyggelsen lå fra vikingtida og inn i nyere tid, før det ble flyttet til Svolve. I ettertid er gården blitt delt opp og navnet er forsvunnet. Middelaldertettstedet på (11) Storvågan og det tradisjonsbelagte kirkestedet (13) Kabelvåg er i så fall etablert på grunnen til den tidligere opphavsgården *Vágar*. De nordnorske høvdingene var jevnt over motstandere av kong Olav Haraldsson, så gården *Vágar* ble trolig konfiskert etter slaget på Stillestad. Av den grunn er det naturlig å se beretningen om at kong Øystein Magnuson (1103-1130) "let byggje ei kyrkje nord i Vågan på Hålogaland, og la inntekter til den" (Soga om Magnussønene kap. 14) som at dette gjaldt opphavsgården *Vágar*. Trolig er det kirken i Kjerkvågen som menes i 1139, da Haraldssønene var nordpå: "Da dei kom til Vågan, drap dei Svein prest og dei to sønene hans" (Soga om Haraldssønene kap. 6). På den annen side er det ikke umulig at det kan ha stått ei kirke inne i/ved tettbebyggelsen i Storvågan, i tillegg til den i Kjerkvågen og kapellet i Kabelvåg. Uansett var vel (nåværende gnr. 15) Prestskeia prestebol i middelalderen til kirken på Kjerkvågen. På Prestskeia ligger en gårdshaug med datering til middelalder og etterreformatorsk tid, og det finnes også en gårdshaug i Kjerkevågen men som ikke er sikkert datert (Gabrielsen 1998:42f). "(Dette) fiskeværd Voge haver i gamle dage været en kiøbstæd, og der findes endnu udi Trundheim gamle prevelegier [kong Olavs rettarbot av 19. august 1384, NGL III:227f] som lyder om samme Voge, men nu er det ikke andet paa denne dag end et armt fiskeværd, og der bor ikkun x eller xij arme elendige stavkarle (...) Desligest siges her af alle gamle folk, at de Engelske skulde haft her en stor merkelig handel og kiøbmandskab for det store fiskeri som her have faldet i gamle dage. Her haver ogsaa været en stor og merkelig messe-bog paa latin

skreven, efter den gamle papistiske viis, hvilken bog holdes for at være givet til den kirke her udi Voge af de Engelske” (Schönneböhl 1591/1895:181f). 8. juli 1321 var erkebiskop Eilif (trolig) på visitas i Vågan (DN II:144, AB 116). I 1589 ble *Woge kircke* betjent av en res.kap. på stedet, og den var da anneks under Lødingen kirke (Thr.R. 86). I 1735 ble Vågan eget sognekall (NG 308), og i 1743 var den hovedkirke med anneks på Vinje/Gimsøya (Mordt 2008:182, 190). Bukta inn/vest mot nåværende kirke heter Kjerkvågen, og rett ut/øst for denne ligger Kjerkflesa. 3-400 m nordøst for kirken ligger Klokkarmyra. I tilsvarende avstand mot nordvest ligger et lite skar kalt Kordøra. Nord for dette ligger Prestvatnet og Presthøgda. Ei stor flyttblokk, der det er hogd inn et kors, står nå i veikrysset sør på nåværende Vågan kirke, om lag 100 m fra der en eldre kirke skal ha stått. Steinen har opprinnelig stått lenger oppe i bakken (Gabrielsen 1998:43). (kartreferanse: DW 238-5-3).

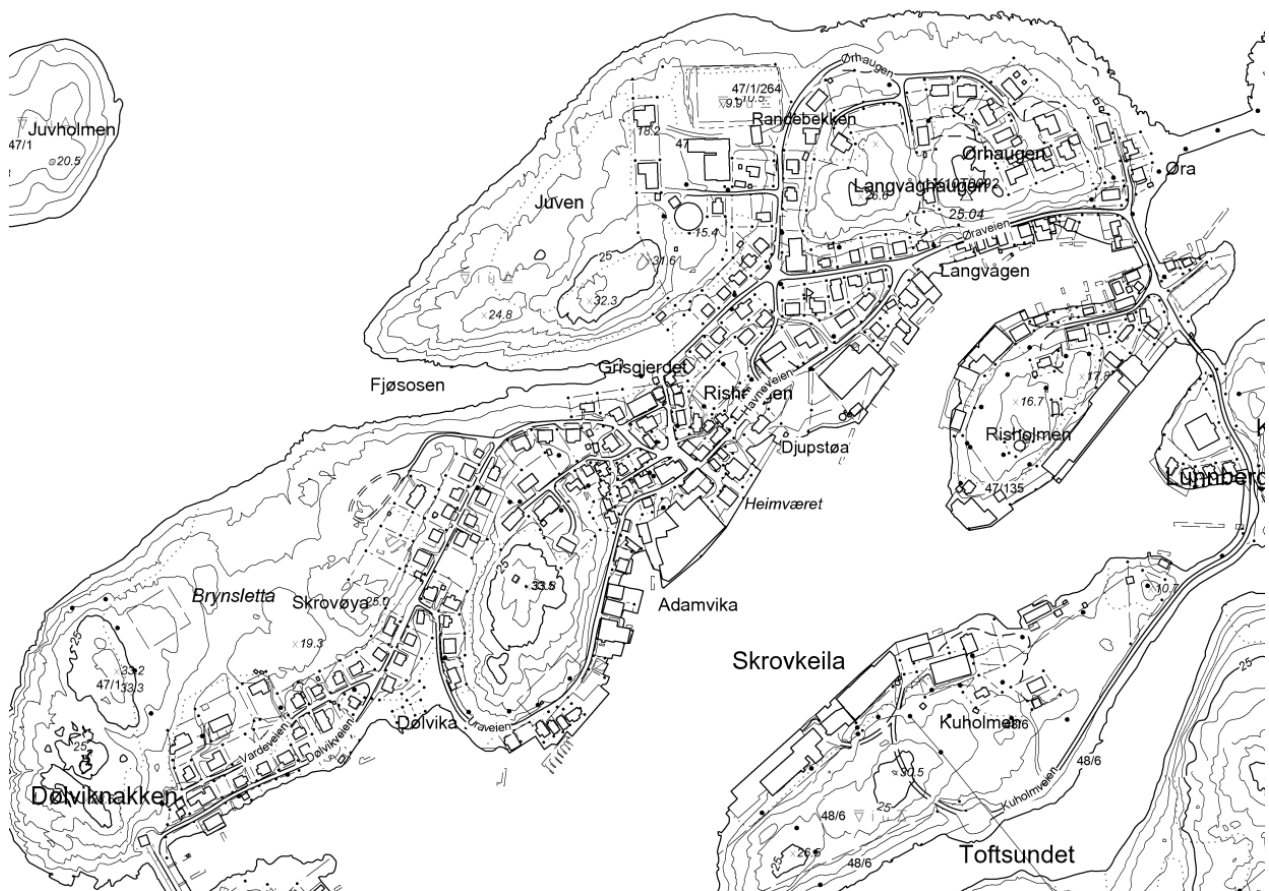

SKROVA, gnr. 47 Skrova (Vågan sogn). Vågan kommune. Nedlagt kirkested.

ID 85481

Kirken på (gnr. 47) Skrova ble lagt ned på slutten 16- eller begynnelsen av 1700 tallet (NG 315). I 1589 ble det forordnet at *Skroffen kircke* skulle få kirkelig betjening kun hver 9 helligdag, av en res.kap. i Vågan (Thr.R. 86). Under et raid som hertug Skules allierte vårbelgene hadde på Hålogaland rundt 1240, var de ute etter Bolles-sønene på gården Leines i Steigen for å drepe disse. Brødrene slapp unna, i første rekke, da ”dei hadde fare ut i Skrova den dagen” (Soga om Håkon Håkonsson kap. 203). På slutten av 1300-tallet lå rettigheter i værene *Hognesuagom, Sidroeyuæri oc j Helganæsi ok j Skrofom* til Rømer-ætta (DN I:496). Skrova er i 1454 omtalt som *eit fiskia wer som heiter Skrofwen* (DN I:829). ”(Sønden) fra Voge ligger et andet fiske værd, det kaldes Skrogen, hvilket fiskeri der kommer Salten len til” (Schönneböhl 1591/1895:183). Kirken sto trolig i Været, noen mindre øyer rett inntil/vest for selve Skrova-øya. Rett nord for Været ligger Korsholmen, en antydning om et tidligere kors i friluft. (kartreferanse: DX 237-5-3).

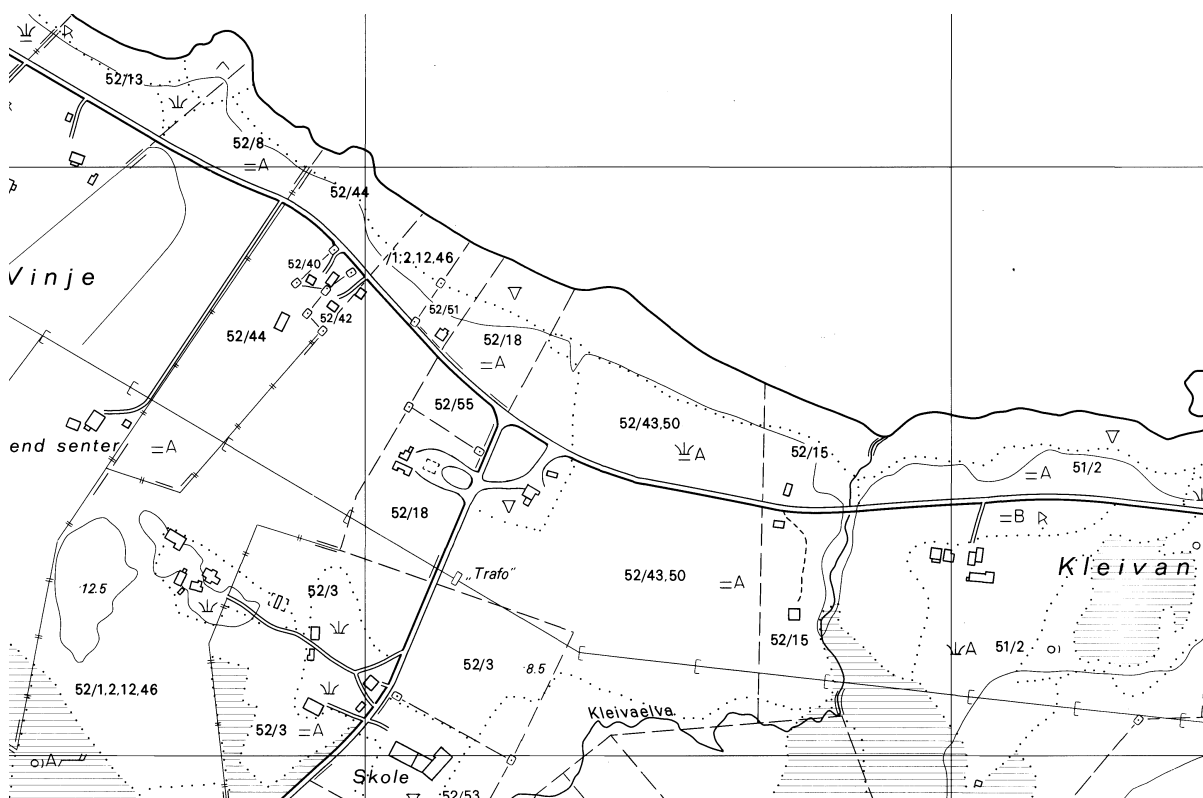

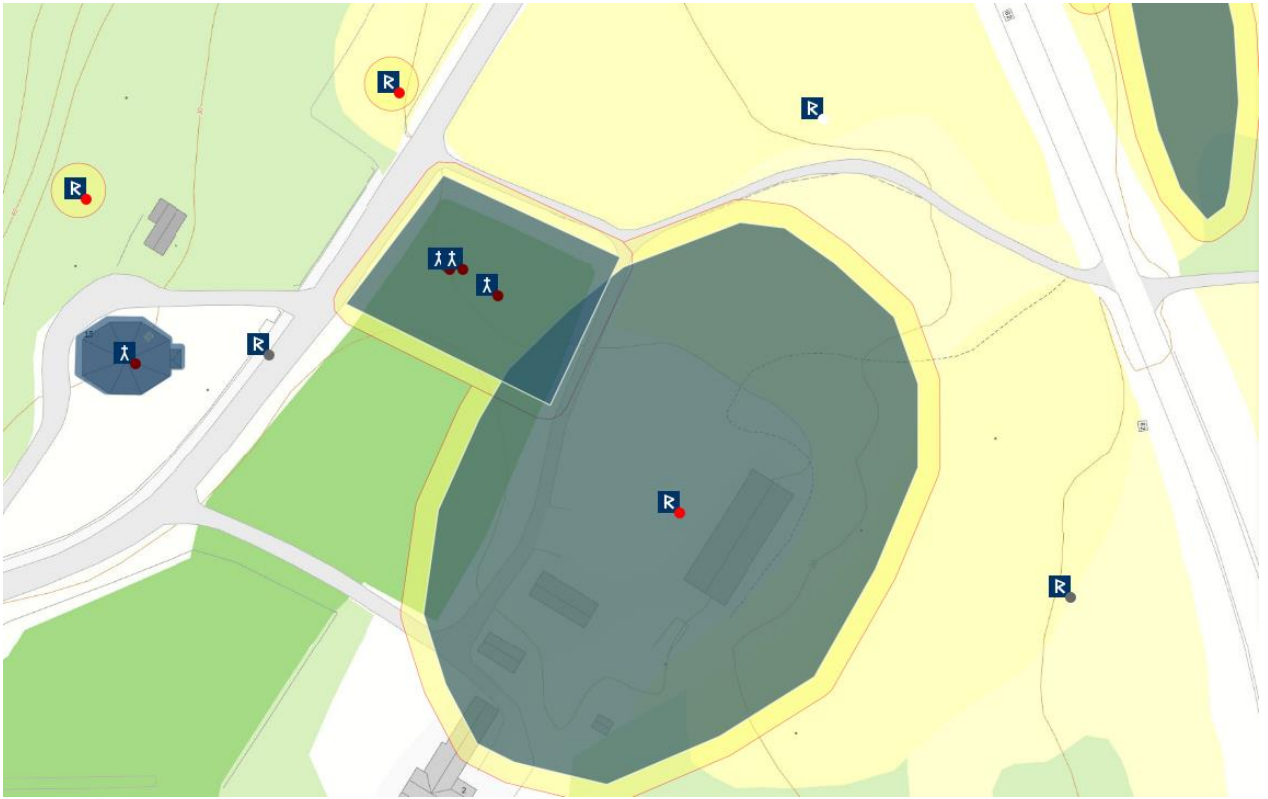
VINJE (GIMSØYA), gnr. 4 (=52) Vinje (Gimsøy sogn). Vågan kommune.

ID 57833

Eldste kilde til en kirke på (gnr. 52) Vinje på Gimsøya er ved omtale av sognet i 1432 (*j Vnno sokn*, AB 98). Ved besiktigelse i 1708 heter det at ny kirke på stedet var blitt reist to år tidligere. Ifølge lokal tradisjon skal denne ha vært en liten tømmerbygning med korsformet grunnplan og takrytter over korsskjæringen. I 1801 ble kirkestedet flyttet noen kilometer mot øst til (3=51) Sande der nåværende kirke står, rett inn for Kjerkneset. Gammelkirken ble revet og materiale solgt. Allerede i 1874 ble det besluttet å bygge ny kirke på Sande, og denne, den nåværende – en langkirke i tømmer med sakristi inntil koret i øst og våpenhus/tårn i vest – ble innviet to år seinere (Grønningsæter 1976:5ff). Kirken på Vinje sto rett sør for/inntil tunet på bnr. 40, 42, i skillet mellom bnr. 44 og 1, 2, 12, 46. Her er det funnet skjeletter ved flere anledninger, derunder ”seks lag med lik da tomt til fjøset på gården (52/1, 2) ble gravd ut” (Gabrielsen 1998:43f). ”(Der) bor nogle folk paa samme øe [Giemssøen], og der staar en kirke paa øen, som kaldes Giemso kirke, og ligger dette annex til Lødingen præstegield” (Schönneböhl 1591/1895:185). I 1589 lå Vinje som anneks til Lødingen hovedkirke (Thr.R. 86), i 1743 til Vågan (Mordt 2008:182), for så å bli eget sognekall (NG 316). På bnr. 3 av nabogården (53) Saupstad rett i nordvest ligger et hesteskoformet tunanlegg med seks tufter, muligens daterbart til folkevandringstid (Gabrielsen 1998:44 m/ref.). På Kleivan rett øst for Vinje sto tidligere ”Gimsøy-stenen”, en runestein, mens dens ”tvilling” (uten innskrift) står fortsatt på stedet (Grønningsæter 1976:5). (kartreferanse: DU 240-5-1).

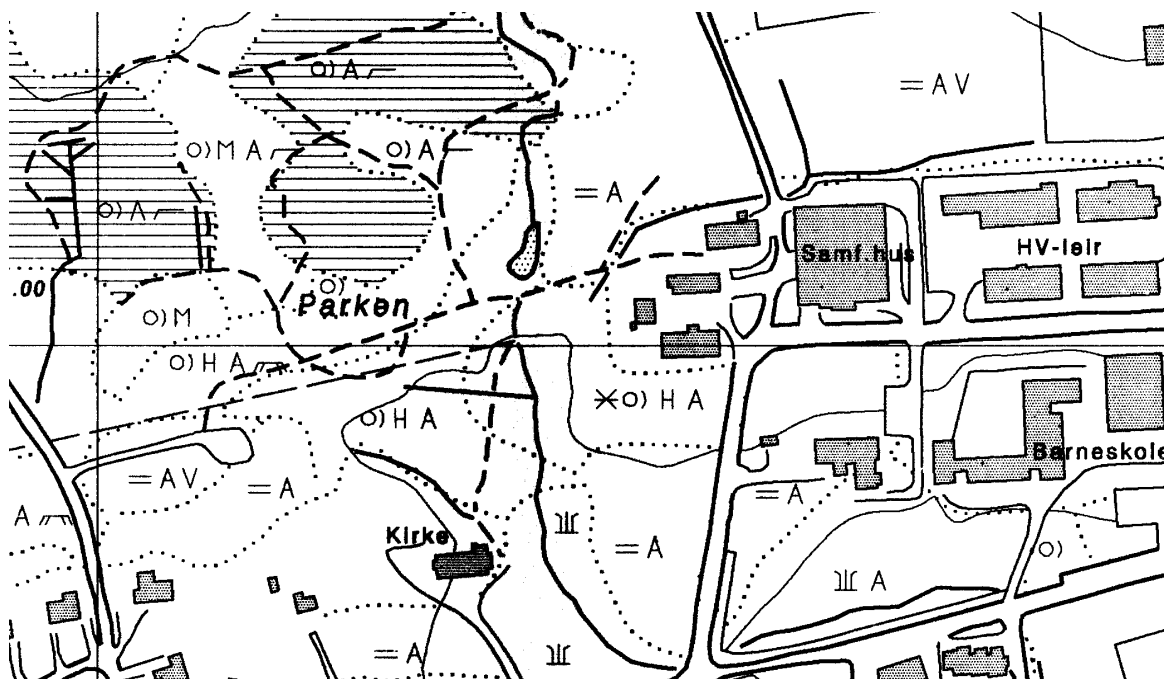

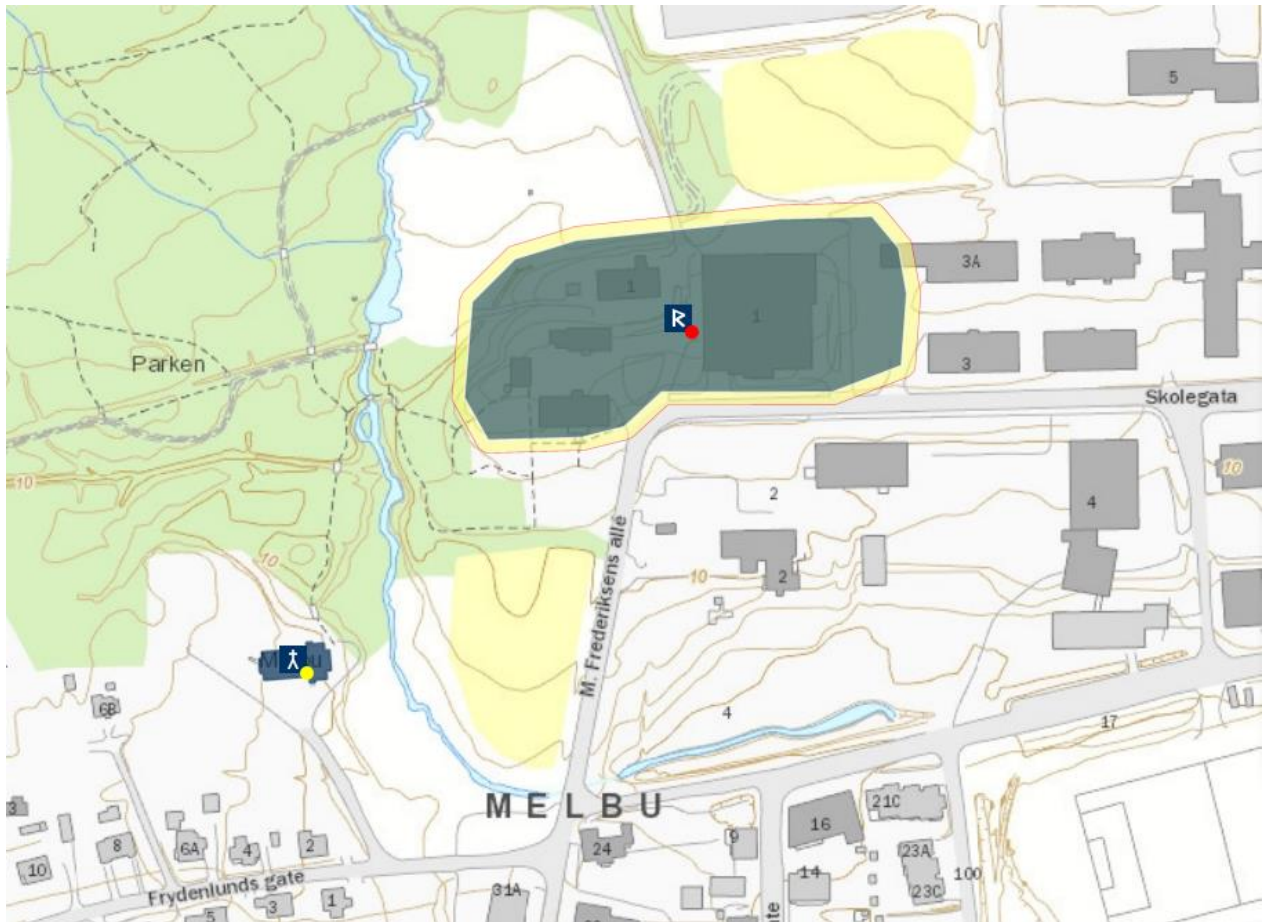

MELBU, gnr. 52 Melbu (Hadsel sogn). Hadsel kommune. Middelalderisk kirkested nedlagt.

Jf. ID 84934

Kirkested nedlagt rundt 1700 – gjenopprettet 1936 – gammel kirkegård ikke i bruk
Eldste omtale av en kirke på (gnr. 52) Melbu er i 1589 (*Melbø korszhusz*, Thr.R. 88). Kirken var gått ut av bruk allerede før 1694, da det i kallsboken ikke nevnes gudstjeneste på Melbu dette året. ”Et sagn fortelløller imidlertid, at kapellet endnu var til i 1750, men så skrøbeligt, at man ikke kunde holde gudstjeneste i det”. I 1919 tok fru Maren Fredriksen på Melbu gård initiativet til å reise en ny kirke på gårdens grunn. Det var hensikten at kirken ikke bare skulle være for gårdens folk, men ”også for de tilgrensende gårders beboere”. Gårdens eier avga tomtegrunn på det såkalte Frydenlund, et område drøye 100 m ned/sørvest for gårdstunet: ”mellem haven og landeveien udover og [kirken] får en rett heldig beliggenhed tæt op til det av Chr. Fredriksen indrettede gravsted. Ved gavebrev av 1932 er imidlertid gravpladsen udvidet således, at alle gamle Melbo-folk kan stedes til hvile, når deres dage er omme. Gravplads for 160”. Kirken sto ferdig og ble innviet i 1936, en langkirke i tømmer med tårn i vest og et sakristi på hver side av koret. Det er sannsynlig at de 15 bønder og fem husmenn som i 1589 sognet til Melbu kirke hørte hjemme på gårdene (56) Vasvik, (55) Ekren, (54) Husby, (53) Gullstad, (52) Melbu, (51) Haug, (50) Ångstad og (49) Ånstad (Jakobsen 1907/1936:4f, 107ff). Nøyaktig hvor middelalderkirken sto framgår ikke av tilgjengelig litteratur. ”Av korshuset ved Tinden er der nu ingen tomt at se, heller ikke av kapellet i Finvaagen. Det samme er tilfældet med korshusene paa Værø i Bø og paa Melbo i Hadsel. Der har neppe været nogen kirkegaarder ved disse korshus; det som holder sig i lang tid efter nedlagte kirker av træ, er som regel kirkegaardsindhegningerne, naar disse har været bygget av torv og sten” (Nicolaissen 1920:7). Under et raid gjennomført av hertug Skules støttespillere vårbelgene nordpå rundt 1240, var de bl.a. i Gildeskål hvor de ”drap Asbjørn Nebbe i Melbu, kongens skutelsvein, og rana alt godset” (Soga om Håkon Håkonsson kap. 203). (kartreferanse: DY 245-5-3).

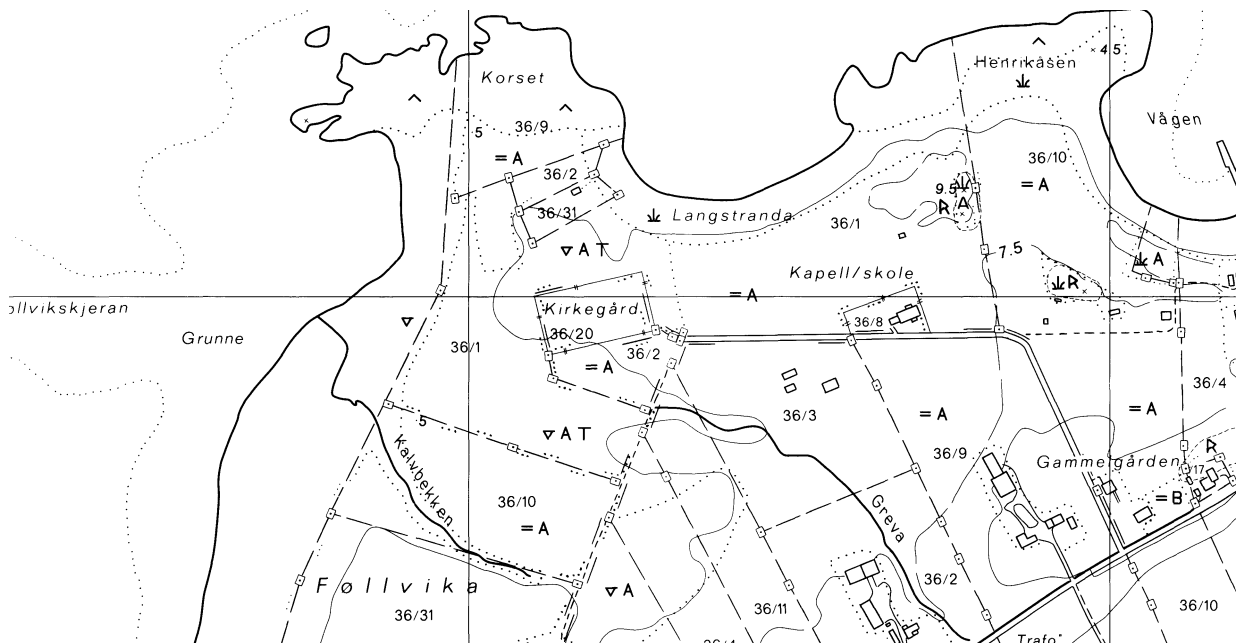

SAND, gnr. 36 Sand (Hadsel sogn). Hadsel kommune. Nedlagt kirkested.

ID 85369

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 36) Sand, på Austvågøya på sørsida av Hadsselfjorden, er i 1589 (*Sande kircke*, Thr.R. 88). Kirken skulle da betjenes hver tredje helligdag av en kapellan ved hovedkirken på Hadsel. Kirkestedet er likevel langt eldre, da det fra kirken er bevart en Olavsfigur fra slutten av 1200-tallet, et trøndersk arbeid (Bugge 1932:11). Kirken sto på (gnr. 36) Sand. Den ble vedtatt lagt ned i 1810 (Helland 1980:743). Om lag 100 m nordnordvest for bnr. 10 Gammelgården står et kapell/skolehus. Om lag 100 m vest for dette, nær ut mot en odde ut i Hadsselfjorden i nord kalt Korset, ligger kirkegården der kirken sto fram til 1810. Ifølge Bugge (1932:11) lå Sand til Bjarkøyætta. (kartreferanse: DW 243-5-4).

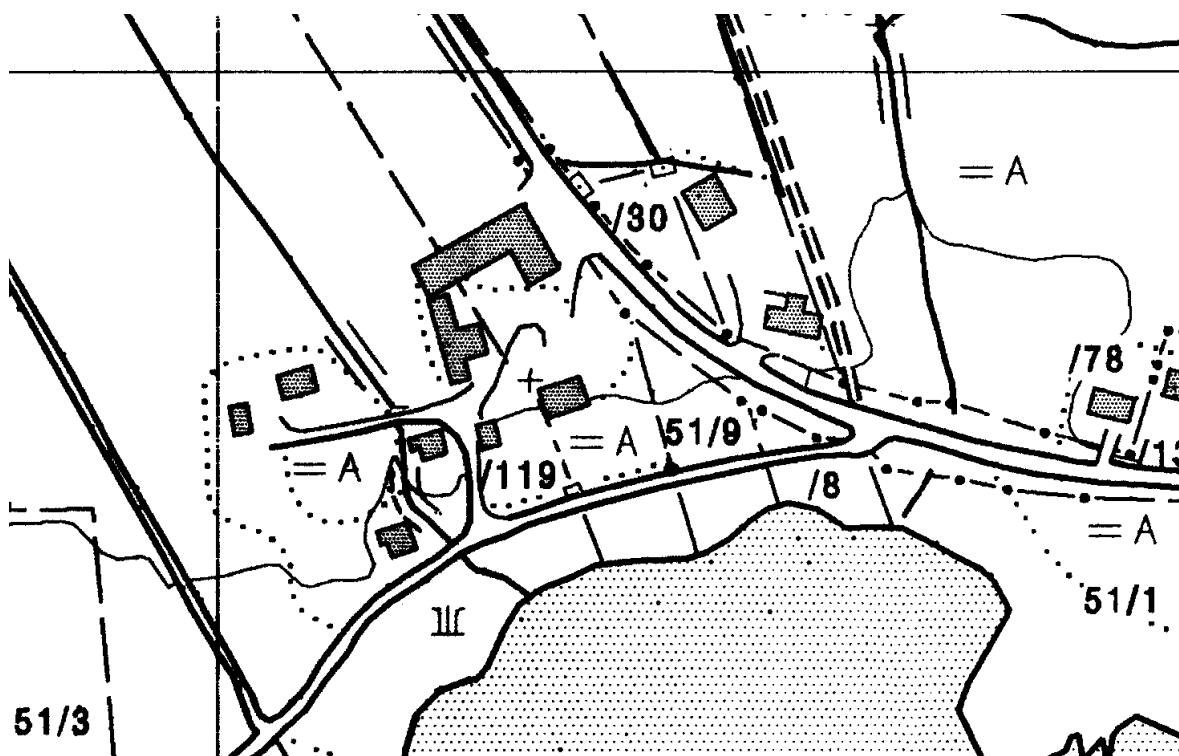

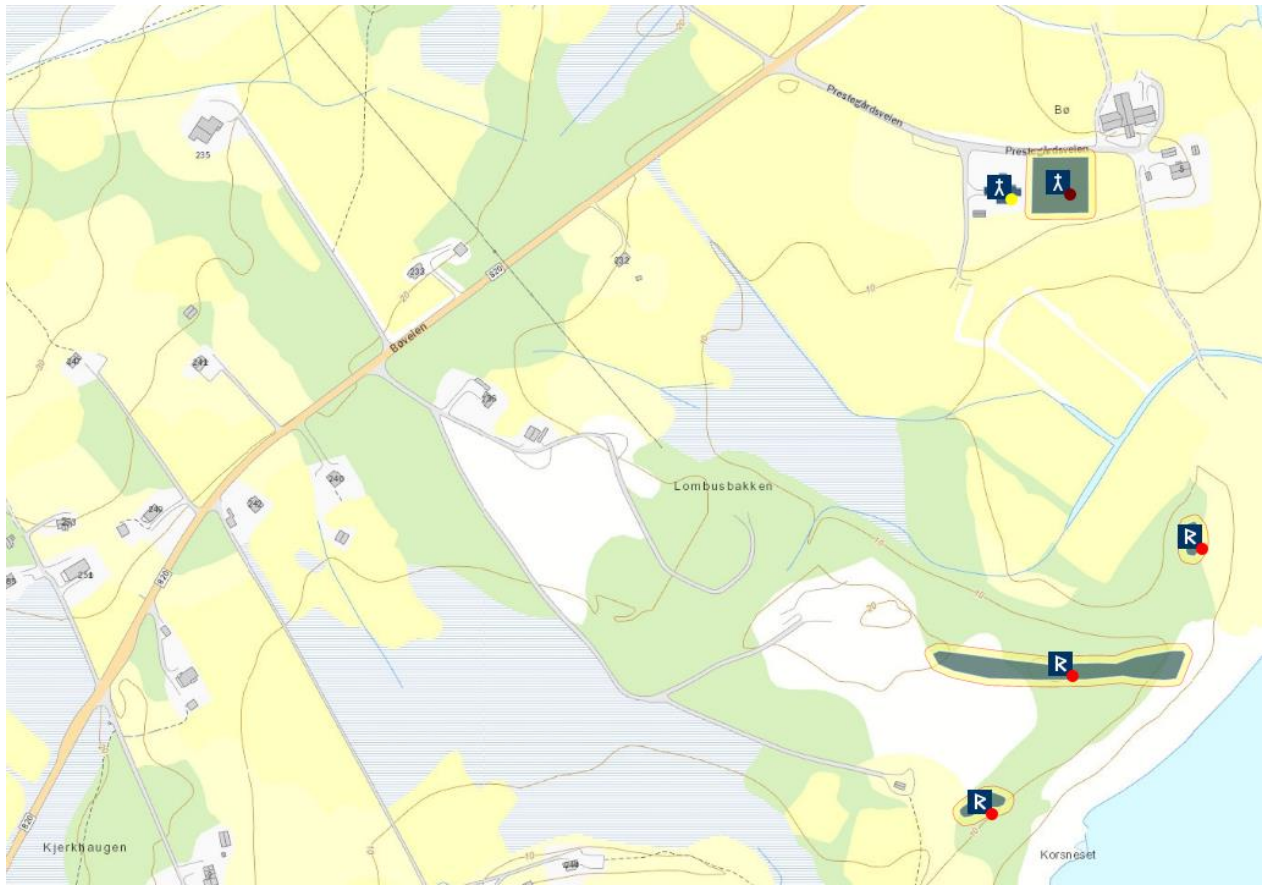
HAUG, gnr. 51 Haug (Hadsel sogn). Hadsel kommune. Nedlagt kirkested.

ID 220940 – jf. ID 59457

En kristen gravplass med sannsynlige rester av en torvkirke er arkeologisk dokumentert i gårdshaugen på Vollan av (gnr. 51) Haug. Eldste fase av gårdshaugen viser til sporadisk jordbruk og husdyrhold i tiden AD 340-560. Gravplassen med en stipulert utstrekning på 20x50 m kan inneholde opp mot 1300 individer, og den har radiologisk datering til 1030-1160, mens den ser ut til å ha opphørt først mot slutten av 1300-tallet. På grunnlag av brukstid og antall gravlagte kan gravplassen beregnes å ha betjent en befolkning på i snitt rundt 70 personer. Inne på gravplassen i tilknytning til gravene ble det funnet en bygning i flere faser med torvvegger, steinlagt golv og innvendige stolper, og med en firkantet oppbygging av stein i den ene kortenden, tolket som en sannsynlig kirke (Sandmo 1990). Det kan, i Sandmos rapport, se ut til at det eksisterer et kirkeflyttingssagn som forbinder kirken på Melbu med kirken på Haug (op.cit. s. 75). I en beretning om Melbu gård og kirken der heter det: ”Det er dog et spørsmål, om nævnte kapell [Melbu] ikke snarere må antages at have stået på Haug et dømmе efter de der forefundne levninger af ligkister m.m.” (Jakobsen 1907/1936:5). To steder – på indre hhv. ytre Haugnesodden – heter det Preikestolen, mest trolig ut fra fysisk likhet for et topografisk fenomen. (kartreferanse: DX 245-5-4).

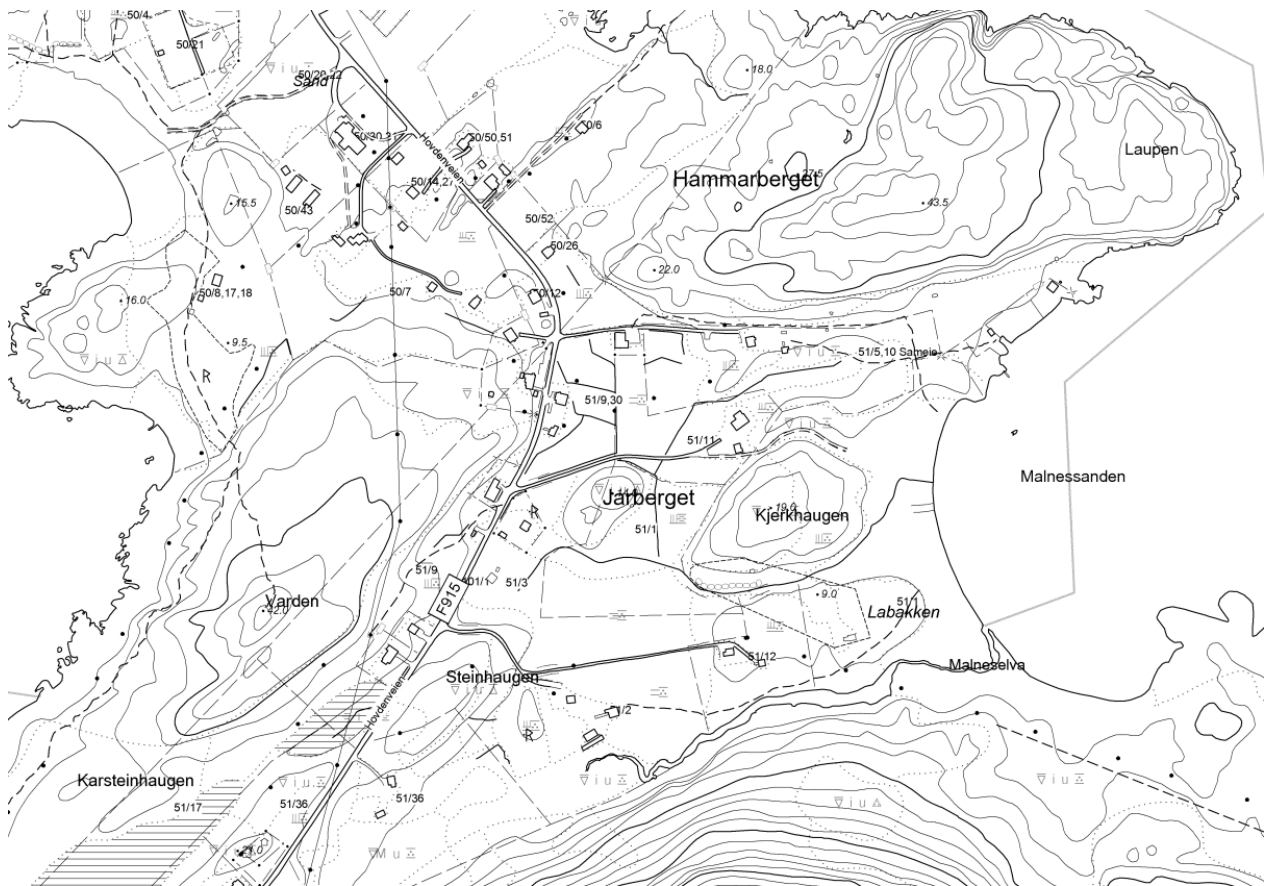

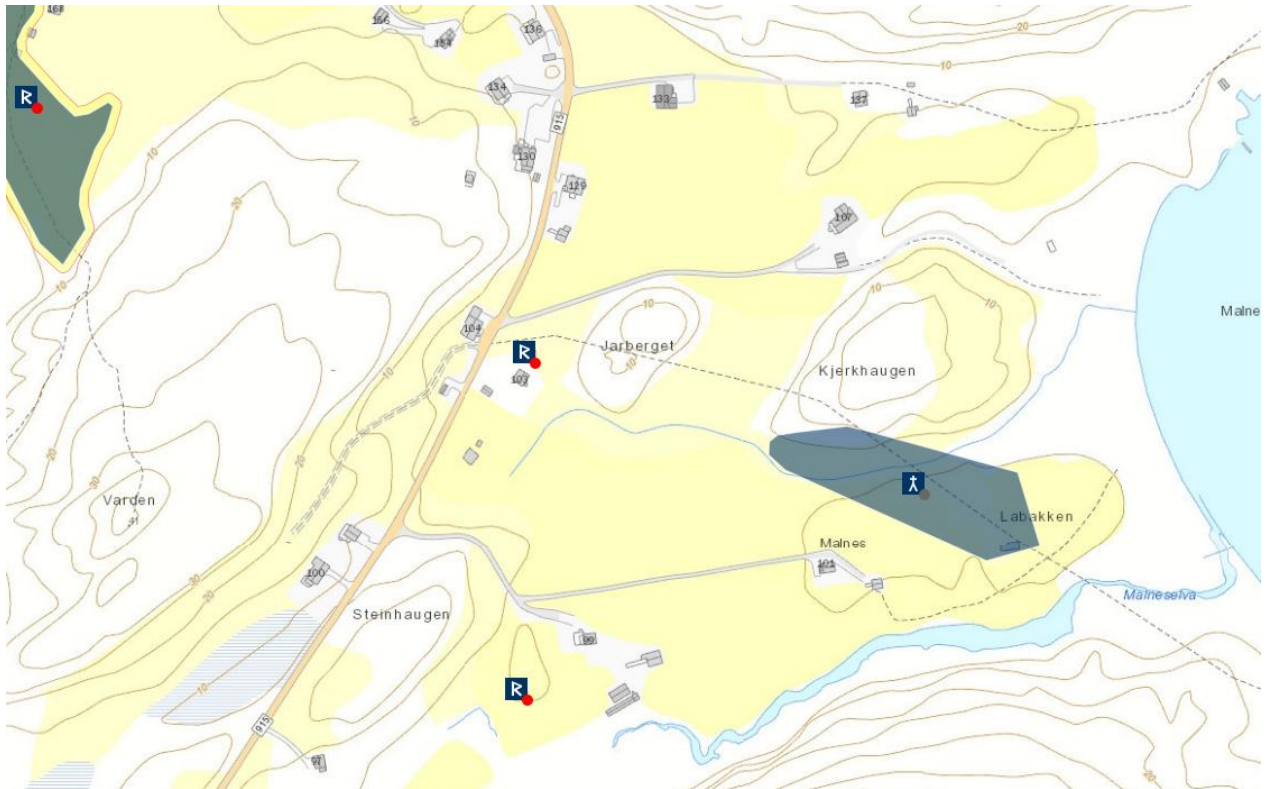

MALNES, gnr. 51 Malnes (Malnes sogn). Bø kommune. Nedlagt kirkested.

ID 156386

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 51) Malnes er i 1589 (*Malnes kircke*, Thr.R. 89), men kirkestedet er eldre i og med at kirken har en klokke fra tidlig 1500-tallet, med en gammel bønn i minuskler i klokkenes overkant (Bugge 1932:39). I 1589 lå Malnes som anneks under hovedkirken på Hadsel. Det het da at en res.kap. skulle bo på Bø: *Bø kircke, Verøens korszhus och Malnes kircke skulle betienis aff en capellan vdi Bø residerendis; wdi Bø skall skie tieniste tho hellige dage effter huer andre, oc wdi Malnes huer tridie hellige dag oc wdi Verøen huer siuende hellige dag, oc da miste tieniste de som boo hoesz Bøø kircke* (op.cit.). Ny kirke på Malnes ser ut til å ha blitt bygd tidlig på 1700-tallet. Ved befaring i 1770 ble denne beskrevet som en rektangulær (?) tømmerbygning med smalere, rektangulært kor der bredden var større enn lengden. Den hadde verken tårn, sakristi eller våpenhus. Ved taksering i 1822 ble kirken beskrevet som som rivingsklar. I 1822 ble kirkestedet bestemt flyttet ei drøy mil sørover til (66) Eidet i bunn av Malnesfjorden. Den gamle kirkegården på Malnes var i bruk fram til 1900. Ny kirkegård ble i 1905 etablert på (50/21) Hovden, nabogård til Malnes (Straume 1964:345f). Om lag 500 m sørøst for kirkegården på Hovden heter det Kjerkhaugen, på gnr. 51/1. Innunder denne åsen, ved dens vestende, ligger et nær rektangulært område innhegnet med steingard – muligens kan dette være det middelalderske kirkestedet. (kartreferanse: DW 252-5-3).

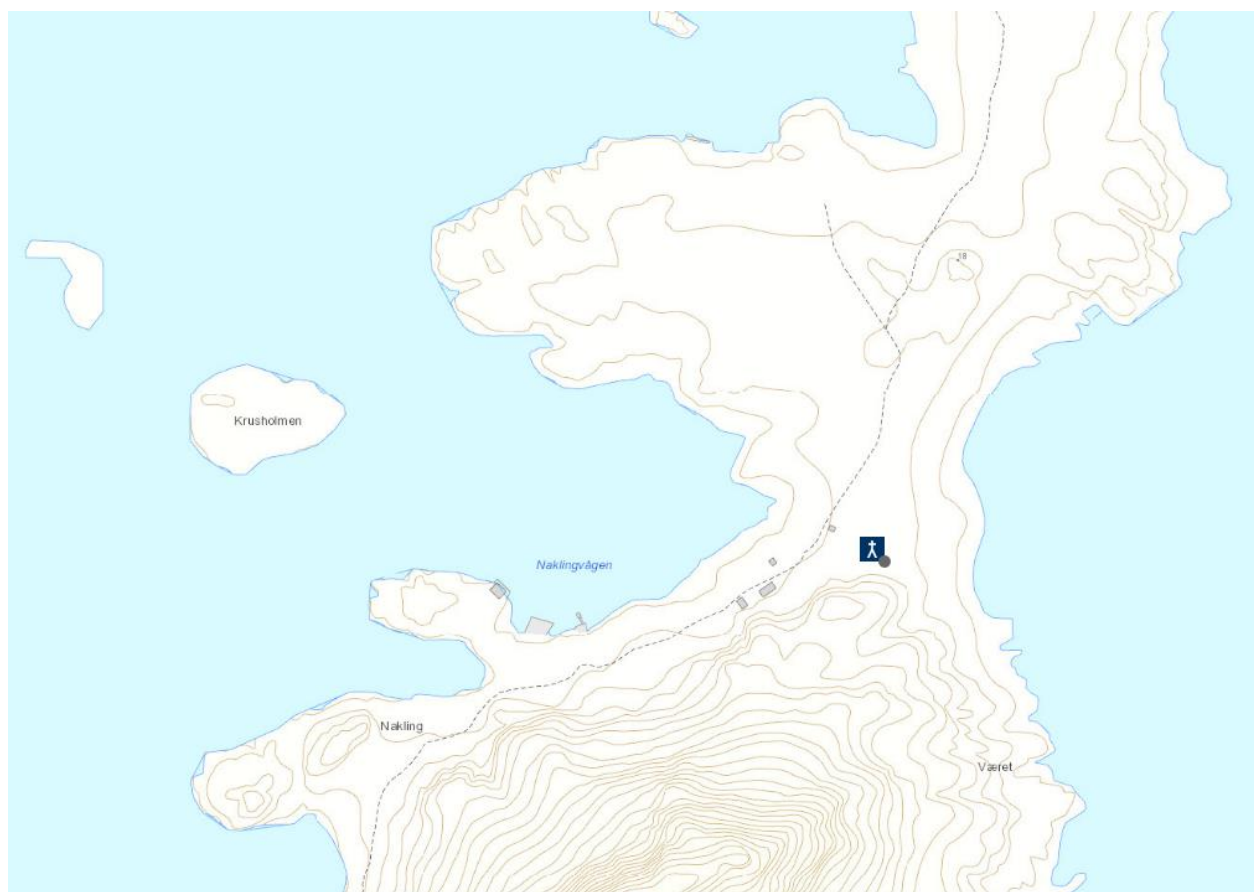

VÅGEN (VÆRØY/GAUKVÆRØY), gnr. 22 Vågen (Bø sogn). Bø kommune. Nedlagt kirkested.

ID 84235

Eldste omtale av et kirkebygg på (gnr. 22) Vågen på Gaukværøy er i 1589. Kirken lå da som anneks under hovedkirken på Hadsel. Det het da at en res.kap. skulle bo på Bø: *Bø kircke, Verøens korszhus och Malnes kircke skulle betienis aff en capellan vdi Bø residerendis; wdi Bø skall skie tieniste tho hellige dage effter huer andre, oc wdi Malnes huer tridie hellige dag oc wdi Verøen huer siuende hellige dag, oc da miste tieniste de som boo hoesz Bøø kircke* (Thr.R. 89). Kirken på Gaukværøy sto i 1690 til nedfalls: ”Werøe Capel er for Mands Minde siden bleven opbyggt af Bergens og Trundhjems Borgerskab, som der havde sin Handling, staar nu til Nedfald, har ingen Indkomme, og Almuen ei formaar noget at contribuere”. Kapellet sto på ei slett høgd i Været nær grensa til (23) Nakling. ”Då det vart bygd, var det gode tider i Bø, og det kom mange fiskarar frå andre bygder for å drive fiske her. Men då det [kuppet] sto til nedfalls, var tida så dårleg som sjeldan elles” (Straume 1964:348). ”Av korshuset ved Tinden er der nu ingen tomt at se, heller ikke av kuppet i Finvaagen. Det samme er tilfældet med korshusene paa Værø i Bø og paa Melbo i Hadsel. Der har neppe været nogen kirkegaarder ved disse korshus; det som holder sig i lang tid efter nedlagte kirker av træ, er som regel kirkegaardsindhegningerne, naar disse har været bygget av torv og sten” (Nicolaisson 1920:7). ”Det første fiskevær kaldes Verøen (...) og der ligger en liden gaard strax hos, som en bonde sidder paa, og kaldes samme gaard lille Werøen. Fiskeværet kaldes store Værøen, og haver det samme store Værøen navn af det land, som derhos ligger og kaldes Bøe, som er et annex til Hofdesell, som er hovedkirken udi Vesteraalens præstegield. Dog alligevel er det tilskikket af øvrigheden en præst, som boer udi dette samme Bøe, og han gjør ogsaa tjeneste udi dette fiskevær Værøen, tredie hver søndag (...) og bor her udi dette samme fiskevær 20 fattige fiskere, men dog sielden falder her noget godt fiskeri. Dog alligevel ligger her hver sommer over baade Trundhiems borgere og Bergens borgere med kiøbmandskab, og faar hvert aar saa meget fisk som de kunde vel ladde deres far med” (Schönneböl 1591/1895:197f). (kartreferanse: DV 247-5-1).

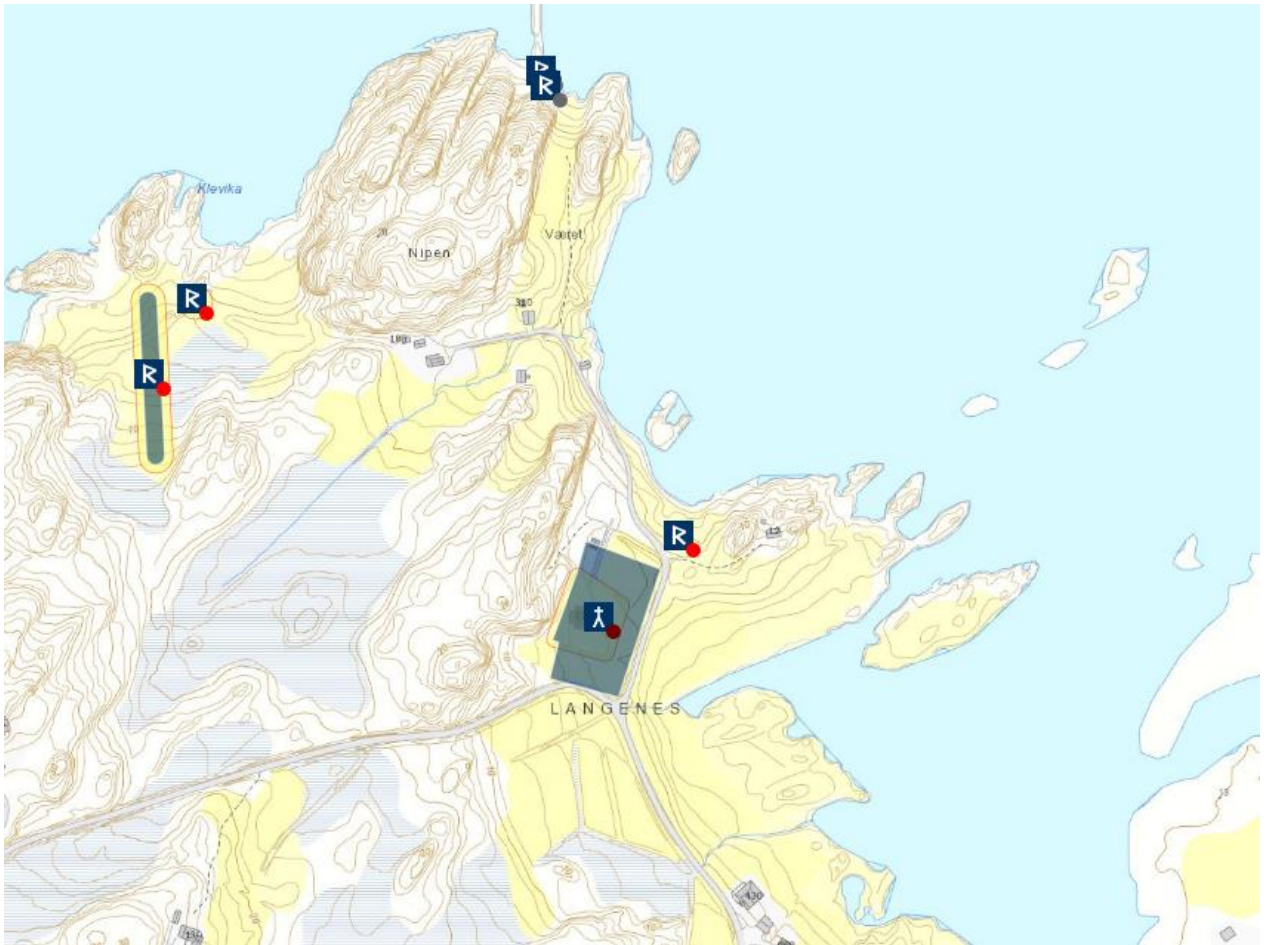
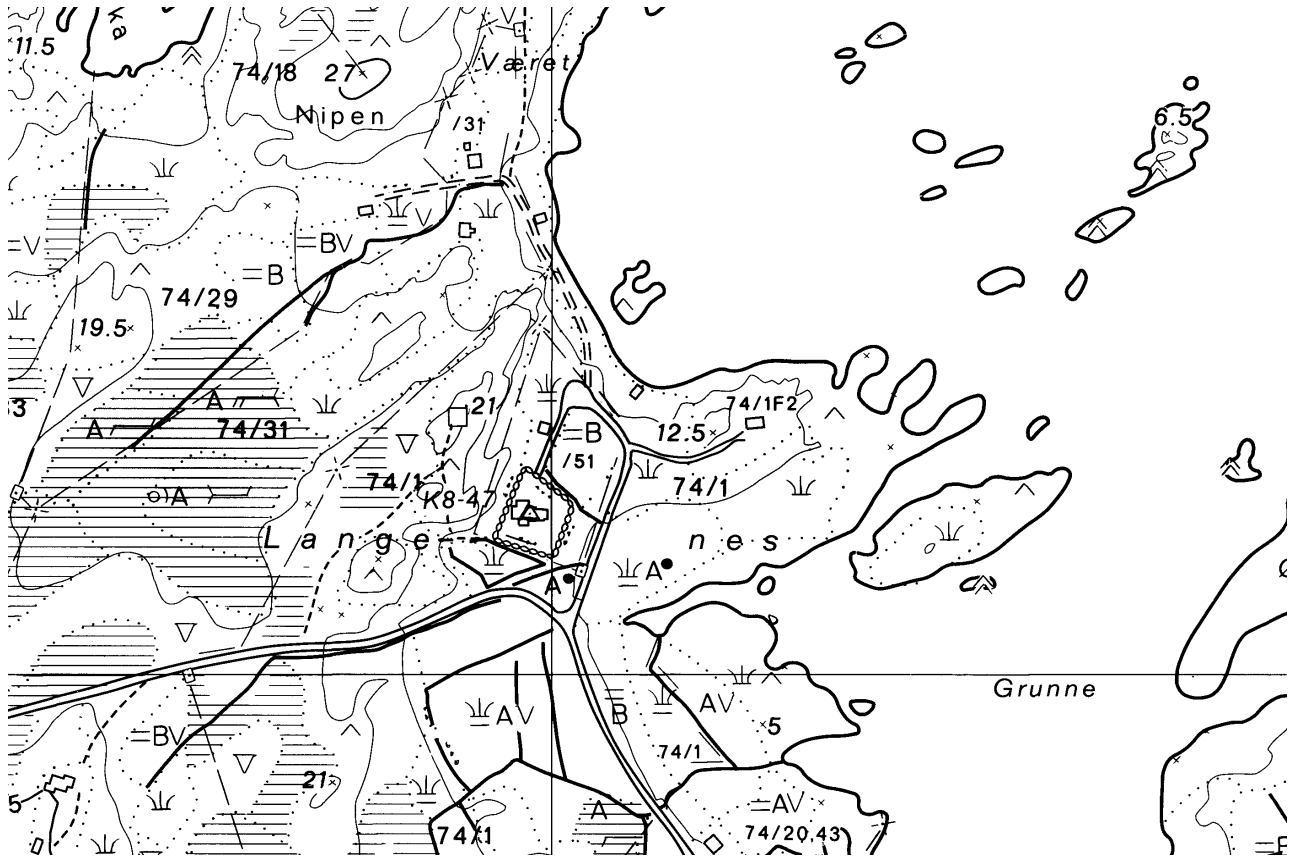

ØKSNES KOMMUNE

LANGENES, gnr. 74 Langenes (Langenes sogn). Øksnes kommune.

ID 84897 – ID 84897-3 er en samisk kirkegård

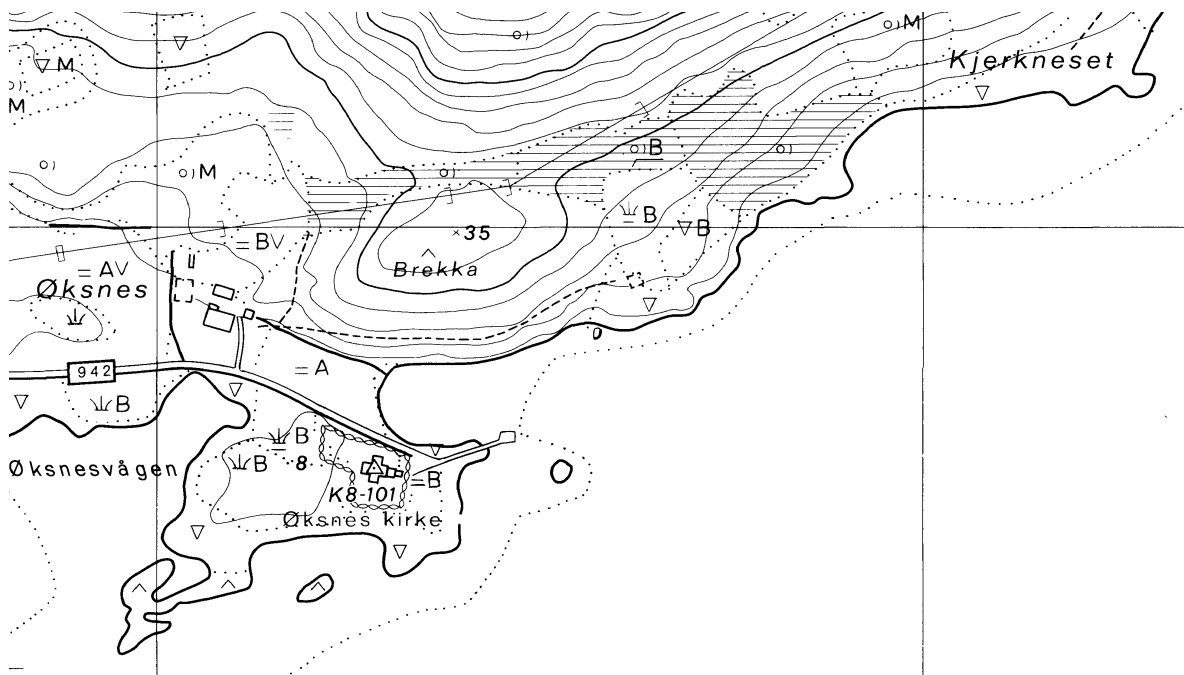
Eldste omtale av en kirke på (gnr. 74) Langenes er i 1589 (*Langenesz*, Thr.R. 88). Langenes var da anneks under hovedkirken på Hadsel (*Suartelans annex*, Thr.R. 88), og *Langenesz och Yxnes kircker och Tinden korshus* skulle da ha betjening av en res.kap. bosatt på Langenes *per vices*, dvs. på omgang: *paa Langenesz skall skie tieniste tho hellige dage effter huer andre, den tridie paa Yxnes och huer niende hellige dag wdi Tienden*. Presten skal, ifølge tradisjonen, fra de eldste tider ha bodd på (72) Stø. Allerede på 1600-tallet flyttet likevel presten over til Øksnes, som da var blitt hovedkirke. Ved besiktigelse 1770 ble kirken beskrevet som en tømmerbygning med korsformet grunnplan og sakristi inntil koret i øst. Ved takst i 1788 ble kirken beskrevet som kassabel: ”Om Den længere skulde staae hen, er det at befrygte, Taget kan falde ind, og saaledes befordre Kirkens endelige Undergang”. Kirken ble ikke, som tidligere antatt, nybygd i 1796, men gjennomgikk i stedet en større reparasjon i 1794-95 – trolig ble den mer eller mindre de- og remontert med tilføring av nye materialer der den var mest skadd av råte. I 1882 fikk kirken takrytter over korsskjæringen og sakristi inntil koret i øst. I 1929 ble kirken restaurert under ledelse av Riksantikvaren (Nicolaisen 1920:20ff, Toften 1969:51f, 60ff). Ut fra denne bygningshistorikken er det ikke usannsynlig at deler av nåværende kirke består av materialer fra en seinmiddelalderkirke. Kirken står rett opp/sør for ei vik nordligst på Langøya. Et par hundre meter rett ut/nord for der nåværende kirke står heter det Været, trolig stedet for et nedlagt fiskevær. ”Det tredie fiskeværd, som her er udi Vesteraalen, kaldes Langenes, udi hvilket fiskevær der boer 60 fiskere, og de have ogsaa en præst hos sig, som gjør ogsaa tieneste ved 2de andre kirker, som kaldes Øxningen og Thinden. Her ligger om sommeren gandske mange Bergens borgere og Thrundhiems borgere med kjøbmandskab og udsalg, og saa meget gods, som hiid bliver ført, det gaar sin kos alt sammen for fisk. Dog kjøbes det ikke alt af hiemmanden, som boer udi fiskeværet, men bønderne som boer der omkring kjøber saa meget med dennem, som verresmændene, fordi de fiske saa vel paa bønder gaardene som de gjøre udi været” (Schönneböl 1591/1895:198). Rett ut/øst for nåværende kirke ligger Galgeholmen og Tjyvsundøra, og ut/nord for Været ligger Kjækholmen (Kjerkholmen?). (kartreferanse: EC 257-5-3).

ØKSNES, gnr. 49 Øksnes (Øksnes sogn). Øksnes kommune.

ID 85901 – ID 85901-3 er en samisk kirkegård

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 49) Øksnes er i 1381 (*Yxnes kirkiu*, DN II:468). I 1589 var Øksnes anneks til hovedkirken på Hadsel (*Yxnes kircke*, Thr.R. 88), og *Langenesz och Yxnes kircker och Tinden korshus* skulle da ha betjening av en res.kap. bosatt på Langenes *per vices*, dvs. på omgang: *paa Langenesz skall skie tieniste tho hellige dage effter huer andre, den tridie paa Yxnes och huer niende hellige dag wdi Tienden*. Ved besiktigelse i 1770 ble kirken beskrevet som en rektangulær tømmerbygning med to mindre kors inntil skipet i nord og sør, takrytter over korsskjæringen og sakristi bygget inntil koret i nord. Sakristiet var yngre enn det øvrige kirkebygg. Kirken hadde tidligere fått større reparasjoner under prestene Celius (1716-53) og Bruun (1754-65). Ved besiktigelse 1788 ble bygningen beskrevet som ”overalt, erfaret at være skrøbelig og forfalden”. Kirken ble ikke, som tidligere antatt, nybygd i 1796, men gjennomgikk i stedet en større reparasjon i 1794-95 – trolig ble den mer eller mindre de- og remontert med tilføring av nye materialer der den var mest skadd av råte. Takrytteren ble ikke gjenoppbygd under disse arbeidene, det skjedde først i 1864 (Nicolaissen 1920:3ff, Toften 1969:46ff). Ut fra denne bygningshistorikken er det ikke usannsynlig at deler av nåværende kirke består av materialer fra en seinmiddelalderkirke. Kirken står på en odde på sørvestspissen av Skogsøya. Om lag 100 m sørvest for nåværende kirke ligger en gårdshaug (Gabrielsen 1998:66 m/ref.). Rett nord for kirken ligger Kjerkeset. Ei bukt ut for (41) Tunstad, kort vei vest for Øksnes, heter Klokkarvika. (kartreferanse: DZ 253-5-1).

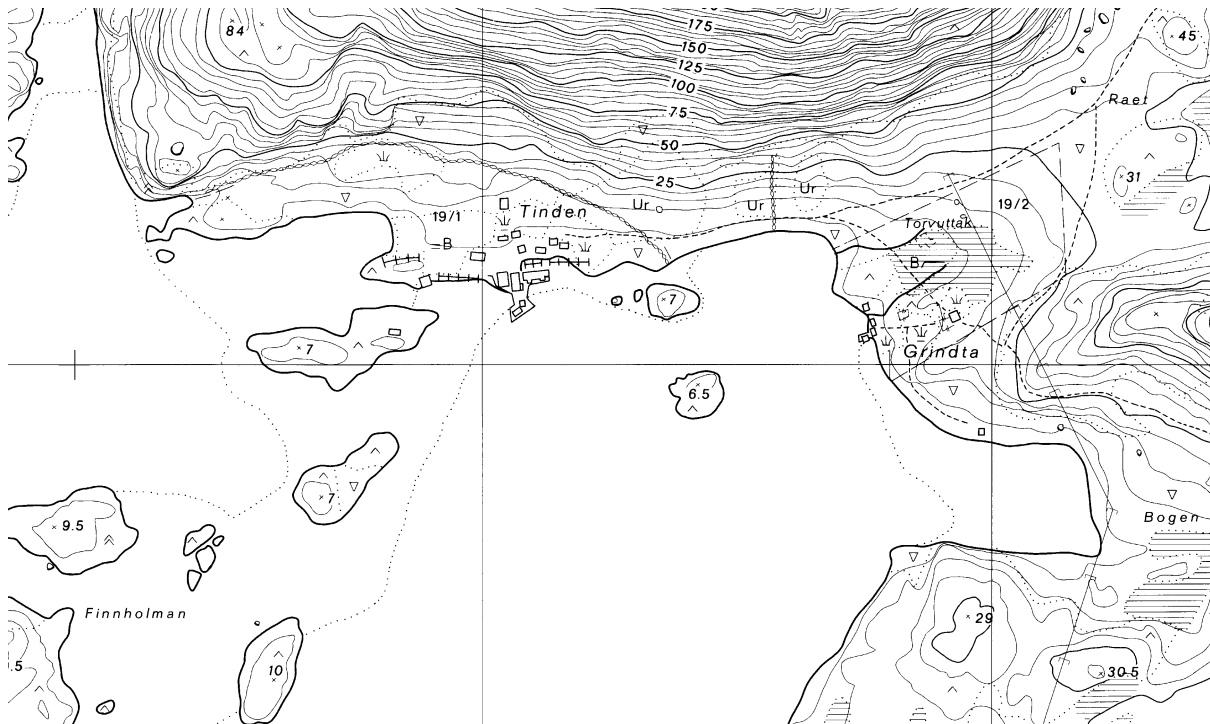

TINDEN, gnr. 19 Tinden (Øksnes sogn). Øksnes kommune. Nedlagt kirkested.

ID 85623

Kirkebygget på (gnr. 19) Tinden nevnes for første og siste gang i de sentrale skriftlige kilder i 1589: Langenesz och Yxnes kircker och Tinden korshus skulle betienis aff en residerende capellan vdi Langenesz; paa Langenesz skall skie tieniste tho hellige dage effter huer andre, den tridie paa Yxnes och huer niende hellige dag wdi Tienden; och da skulle de mijste tieniste paa Yxnes (Thr.R. 89). Det vites ikke, ifølge Rygh (NG 392), når det ble nedlagt. ”Av korshuset ved Tinden er der nu ingen tomt at se, heller ikke av kapellet i Finvaagen. Det samme er tilfældet med korshusene paa Værø i Bø og paa Melbo i Hadsel. Der har neppe været nogen kirkegaarder ved disse korshus; det som holder sig i lang tid efter nedlagte kirker av træ, er som regel kirkegaardsindhegningerne, naar disse har været bygget av torv og sten” (Nicolaisen 1920:7). (kartreferanse: DX 252-5-2).

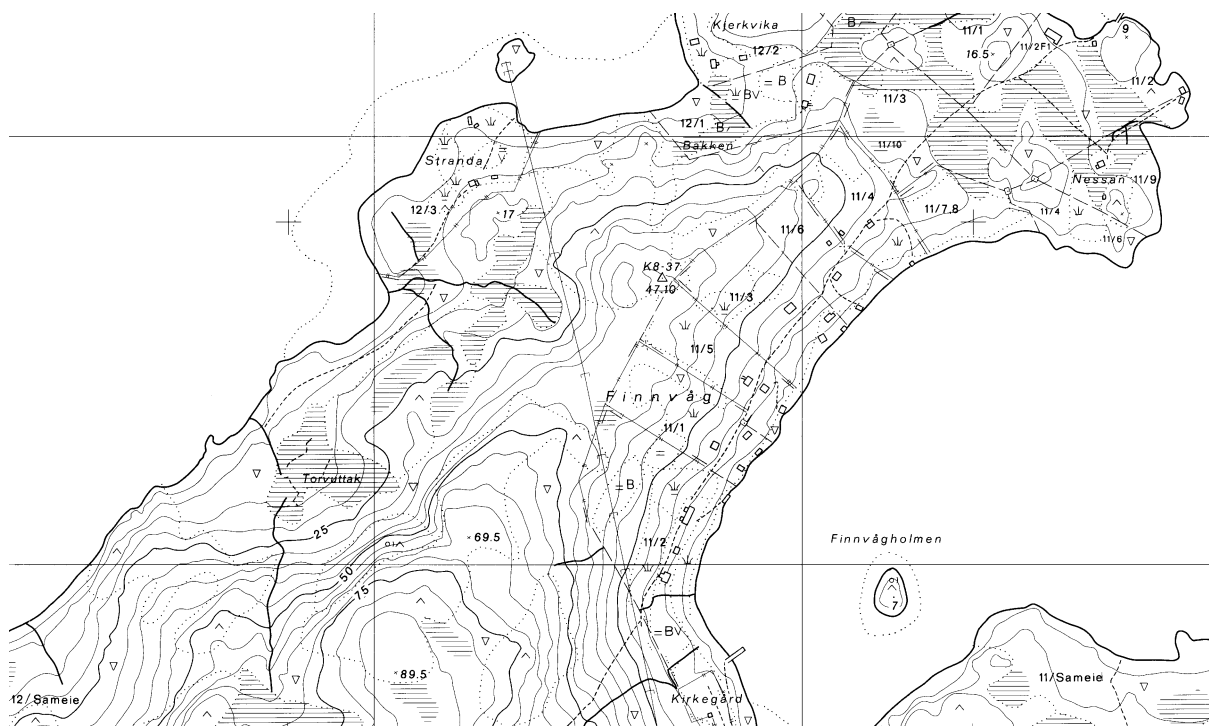

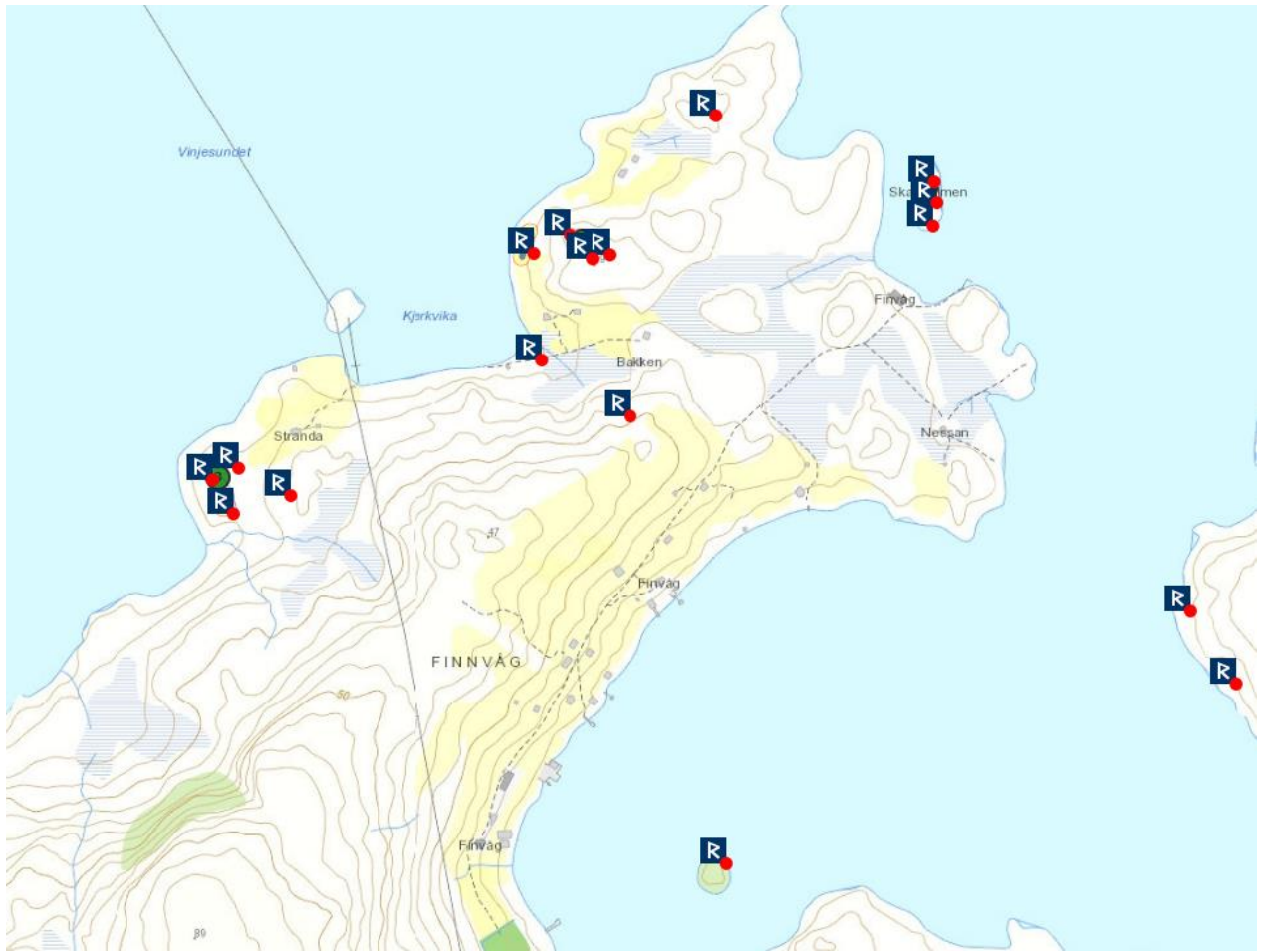

FINNVÅGEN, gnr. 11 Finnvågen (Øksnes sogn). Øksnes kommune. Nedlagt kirkested.

IKKE REGISTRERT I ASKELADDEN – lokalisering: nordvest for ID 134460

En kirkebygning på (gnr. 11) Finnvågen i Vesterålen er ikke omtalt i 1589 (Thr.R. 88). ”Av korshuset ved Tinden er der nu ingen tomt at se, heller ikke av kapellet i Finvaagen. Det samme er tilfældet med korshusene paa Værø i Bø og paa Melbo i Hadsel. Der har neppe været nogen kirkegaarder ved disse korshus; det som holder sig i lang tid efter nedlagte kirker av træ, er som regel kirkegaardsindhegningerne, naar disse har været bygget av torv og sten” (Nicolaisen 1920:7). Likevel er tuftene av en middelalderkirke registrert på bnr. 2 helt i bunn av vågen (Bratrein 1966), og det finnes muntlig tradisjon om den: ”I Finvaagen på Øens Nordkyst har tidligere staaet et Kapell. Ved Gaarden kunde nu ingen Fornlevninger spores; men paa den strax udenfor liggende ’Finvaagø’ er for en del Aar siden flere Gravhauger udkastede af en omreisende Svenske. Paa den bittelille ’Finvaagholme’ er muligens ogsaa Gravhauger. Vestenfor Finvaagen har vi Kirkeviken, nordvestligst paa Øen, hvor i Kapellets Dage Kirkefolket udenfra landede; her er paa Øens Nordvestpynt flere, fordetmeste aldeles forstyrrede Gravhauger, de allerfleste meget smaa; kun oppe paa et fremspringende Fjeld har vi 1 eller maaske 2-3 smukke, urørte Hauger (de 2 er saa tykt overgroede, at de er at fælde nogen Dom om); de er ikke i sig selv høie, men ligger høit og ualmindelig smukt; den ene sikre er 44 Skridt vid” (Aarb. 1875:146). Helt nord på øya heter det Kjerkvikskaga, og rett i sør, på øyas vestside heter det Kjerkvika rett opp for bnr. 1 av (gnr. 12) Bakken (dagligtale jf Rygh: Kjerkvika). Opphavsgården bør ha vært (10) Nærøya, da hele øya utgjøres av Nærøya, Finnvåg og Bakken. (kartreferanse: DX 252-5-4).

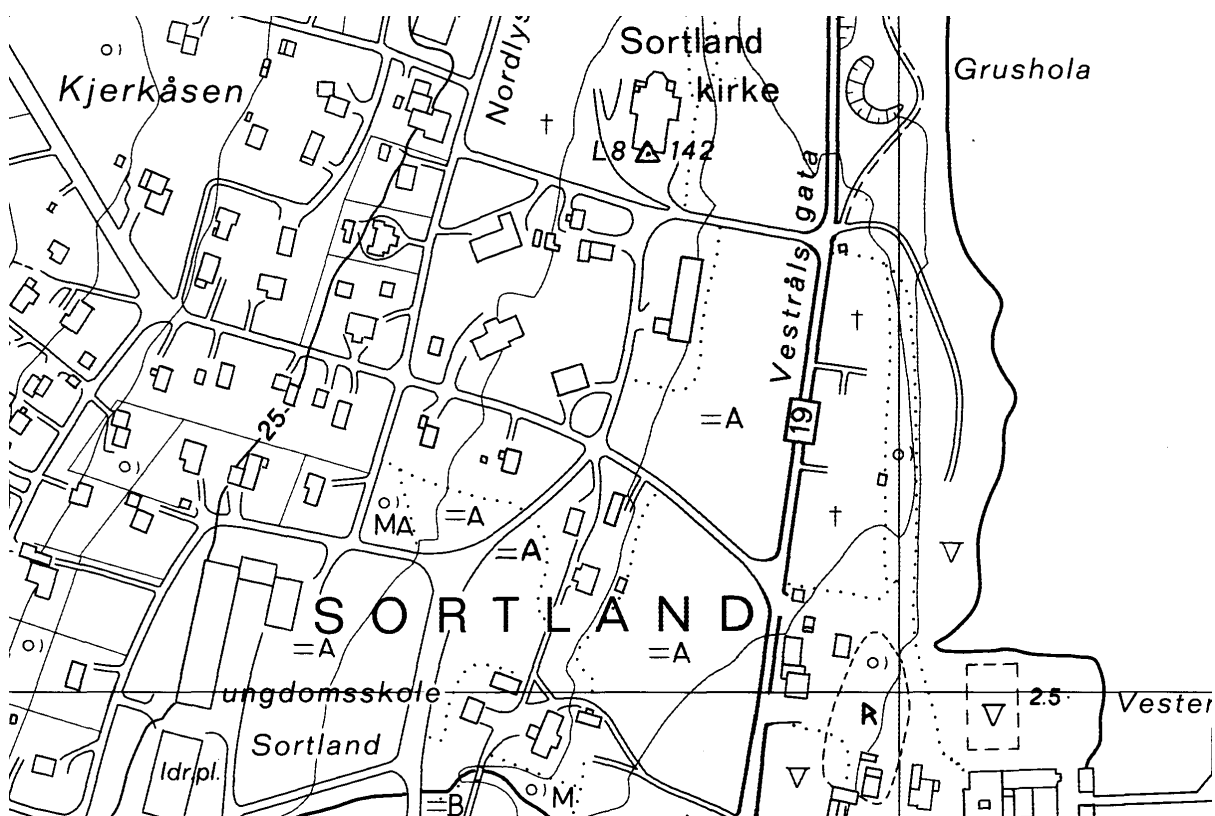

SORTLAND KOMMUNE

SORTLAND ST. MIKAEL OG ST. DIONYSIUS, gnr. 15 Sortland (Sortland sogn). Nedlagt kirkested.

ID 57061

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 15) Sortland på vestsiden av Sortlandsundet er i 1381 (*Suortulandz kirkiu*, DN II:366). En kirke på stedet sto i 1651 til nedfalls, og ny kirke ble reist i 1676. Denne var en tømmerbygning med korsformet grunnplan, takrytter over kors skjæringen og tilbygget kor. I 1803 fikk bygningen en kraftig renovering men beholdt sin form. I 1902 ble den revet, etter at nåværende kirke var blitt innviet året før. Denne er en langkirke i tømmer med små korsarmer på skipet, små sakristier på hver side av koret og tårn over skipets vestende. Nykirken ble reist ca. 300 m nordvest for der kirken fra 1676 hadde stått. ”Den eldste kirka på Sortland lå lenger ned mot sjøen enn dagens kirke, trolig omtrent der tårnet med den gamle kirkeklokka står nå” (Guttormsen 1990:163ff). Dette tårnet står ved inngangen til en minnelund inntil/øst for Vesteråls gata. I 1589 var Sortland anneks under hovedkirken på Hadsel (*Suartelans annex*, Thr.R. 88), og Sortland og Sand kirker skulle ha betjening av en kapellan bosatt på Hadsel *per vices*, dvs. på omgang: *tho hellige dage vdi Suartland och huer tredie wdi Sande*. 29. august 1408 var erkebiskop Eilif (trolig) i visitas på Sortland (DN XIII:67). Dedikasjonen etter DN XIII:67. Om lag 300 m sørsørøst for nåværende kirke, mellom riksveg 19 og sjøen, ligger en gårdshaug (Gabrielsen 1998:63 m/ref). Rett opp/vest for nåværende kirke heter det Kjerkåsen. (kartreferanse: ED 249-5-2).

ANDØY KOMMUNE

DVERBERG (hovedkirke), gnr. 27 Dverberg (Dverberg sogn). Andøy kommune. Nedlagt kirkested.

ID 156679

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 27) Dverberg, samt prestegård, er i 1589 (*Duerberg hoffuedkircke; Duerberg som presten paa boer er kongens gaard*, Thr.R. 87f). Dverberg var da hovedkirke med annekser på Bjørnskinn og Andenes. De to første skulle betjenes av sognepresten, mens en res.kap. skulle ta seg av Andenes (Thr.R. 87). Trolig var Dverberg nylig blitt hovedkirke, da ett av de 20 kannikgjeld nevnt 1540 og 1554 het Andenes (Dybdahl 1989:190). Andenes var i 1589 annekst til Dverberg. Kort før 1750 – trolig i 1735 – bygges ny kirke på Dverberg. Denne var en tømmerkirke med korsformet grunnplan og takrytter over kors skjæringen. I 1658 gjennomgikk den en større reparasjon av sør- og vestveggene, men vinteren 1734 ble den sterkt skadet av lynnedslag at den måtte ha en større gjenoppbygging. Det var likevel mulig å holde visitas i juni samme året. Biskop Nannestad beskrev kirken i 1750 som i høvelig stand, bortsett fra at taket lakk, samt at ”Kirke-Gaarden er stor, vel indhegnet”. I 1794 ble kirken reparert samtidig som det ble bygd til et sakristi. I 1839 ble det bestemt å bygge ny kirke, da det nå ikke lenger svarte seg å reparere bygningen fra 1735. Først i 1843 ble nykirken, den nåværende, innviet. Denne er en tømmerkirke med åttekantet grunnplan og takrytter. Den ble reist på en liten odde om lag 3-400 m sørvest for der samtlige av de eldre kirkene hadde stått. Disse sto som del av prestegårdens tunbebyggelse, på nedsiden mot sørøst. I 1880 ble det påført et 0,6 m tykt sandlag på den gamle kirkegården for å utbedre forholdene ved gravlegging. I 1897 ble det etablert hjelpekirkegård på Sandhaugen, og denne ble utvidet i 1930. Gammelkirkegården på Dverberg ble nedlagt kort etter. I 1923 ble det anlagt kirkegård på Åse, i 1947 på Åsnes og i 1965 i Breivik. I 1786 brant den gamle prestegården, men nye bygninger sto ferdig få år etter. (Solhaug 1993:24ff, Wolff 1942:35f, Gansmoe 1993:88f). I 1750 beskrev biskop Nannestad en rekke helgenfigurer som da fantes i kirkens kor, hvorav flere må ha tilhørt seinmiddelalderske alterskap – derunder kirkens daværende altertavle (Wolff 1942:36). Disse ble, sammen med et presteepitafium, brent noen år etter at den gamle kirken ble revet (Solhaug 1993:55). Ei elv som munner ut rett nord for Prestegården heter Presteelva, en lav men langstrakt forhøyning inn/nordvest for Prestegården heter Kjerkeræet, inn for dette ligger Prestmyran som strekker seg nordvestover til Prestvatnet. På neset innover fra kirken er det flere markeringer med rune-R, så trolig står kirken i kanten av et gravfelt. Det neste neset, om lag 100 m sør for kirken heter Rettarstadneset, og også her er det et gravfelt. (kartreferanse: EH 259-5-3).

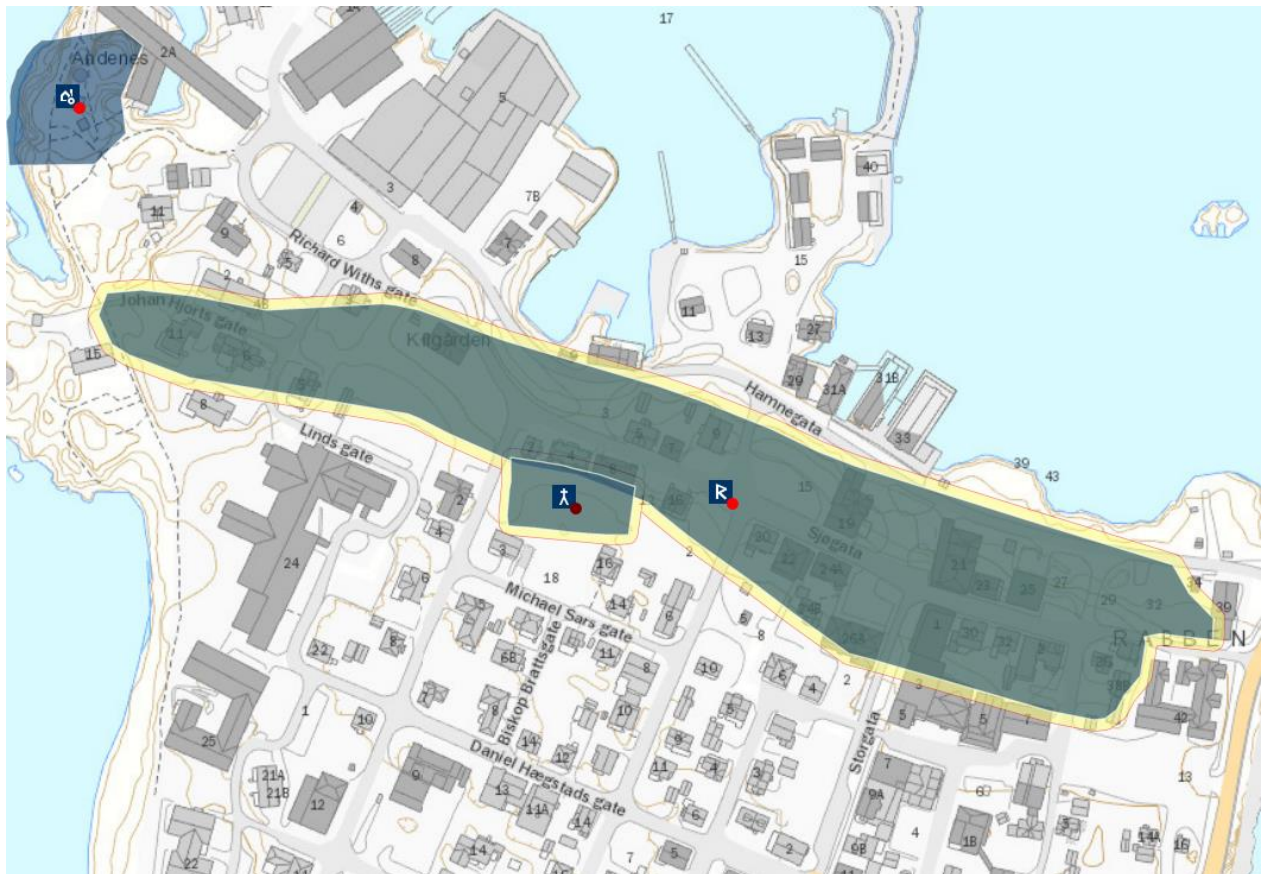
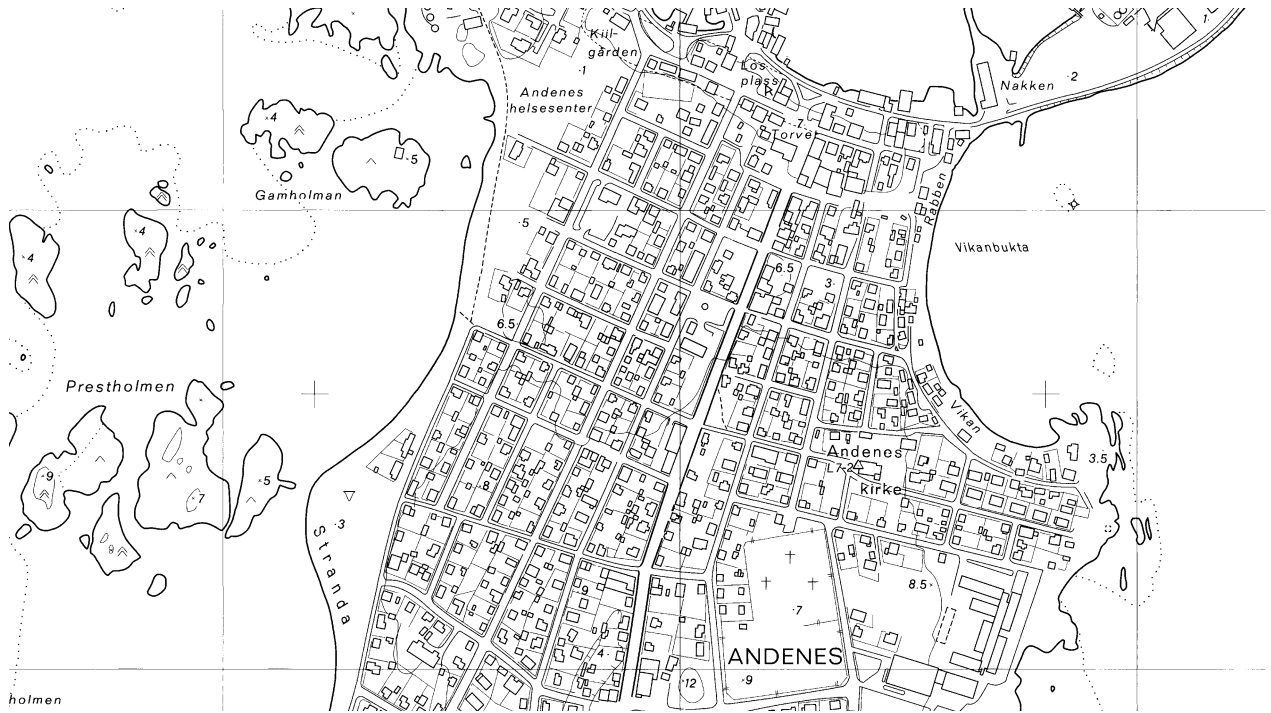
BJØRNSKINN, gnr. 10 Bjørnskinn (Bjørnskinn sogn). Andøy kommune. Nedlagt kirkested.
ID 47635

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 10) Bjørnskinn er i 1589 (*Biørnskindz kaarszhusz*, Thr.R. 87). Biskop Nannestad var aldri innom Bjørnskinn, så det er ukjent hva slags bygning som ble tatt av snøskred rundt 1740. Denne sto i ”et Par Bøsseskuds Afstand” fra der nåværende kirke står, ifølge en beskrivelse fra 1820. Det inngjerdede området der var da ca. 120 m i omkrets. ”Dette får oss med ein gong til å forstå korfor det heiter Kjerkelia rett opp av den gamle kyrkjegården” (Navnet Kjerkelia er avmerket på ØK om lag 500 m rett nord for nåværende kirke). Trolig ble materialene fra den ødelagte kirken gjenanvendt i nybygget som sto ferdig samme året. Nykirken ser ut til å ha vært en langkirke i tømmer, med sakristi og våpenhus men uten takrytter. Samlet lengde ca. 11 m og største bredde (skipet) ca. 5,5 m. Allerede i 1775 var kirken noget brøstfeldig, og til samme tid påla biskopen sognelyden å drenere inntil kirkegården på ned-/sørsiden, da vannet ”opfylder gravene førend Kisten kommer ned”. I 1819 beskrives kirkegården omgjerdet av en steingard med porter. I 1884 ble det notert at kirken da hadde et sakristi inntil koret i øst. Samme år ble dette kirkebygget revet, og ny kirke – den nåværende – sto ferdig på samme tuft og ble innviet i 1885. Dette er en liten langkirke i tømmer med smalere kor i øst og takrytter helt i vest over skipet (Myrvang 1985:15ff). Det er ikke kirkegård rundt nåværende kirke, og Bjørnskinn gamle kirkegård – som lå rundt kirken som ble tatt av snøskred før 1740 – ble nedlagt i 1913. Den nåværende Bjørnskinn kirkegård ble tatt i bruk i 1913. I tillegg er det blitt opprettet hjelpekirkegårder på Haugen/Åknes (1872), Bø/Nøss (1953), Skjolge (1903), Fornes (1905) og Øygård (1951). I tillegg på Kvalhausen (1872) men denne er nedlagt (Nikolaisen 1985:95ff). Nåværende kirke står bnr. 46
Innergården av Bjørnskinn, i veikrysset der hovedveien går ned til Risøybukta. Stedet for den nedlagte (eldste) kirkegården er ikke avmerket på ØK. I 1589 var Bjørnskinn anneks under Dverberg og ble betjent av hovedkirkepresten annen hver helligdag (Thr.R. 87). Lia opp mot Bjørnskintinden er sterkt oppdelt i lange parseller, hvor en finner Klokkarlia hhv. Kjerkelia. Tvers av Tranesvågen, inne i bunnen av denne på grunnen til (6) Mjele søndre, renner Kjerkebekken ut mot øst. ”Det går elles den segna at då dei skulle føre trevyrket fram (til den første kyrkja i Bjørnskinn sokn), batt dei syllstokkane saman og kasta dei utfor Gavlneset: ville sjå kor dei rak i land, for der måtte kyrkja bli bygd. Og stokkane rak i land i Tømmerholmen nedfor Bjørnskinn. Og rett oppføre, under fjellet der borte, blei så kyrkja bygd” (Myrvang 1985:30f). (kartreferanse: EF 256-5-1).

ANDENES, gnr. 42 Prestjorden (Andenes sogn). Andøy kommune.

ID 59851

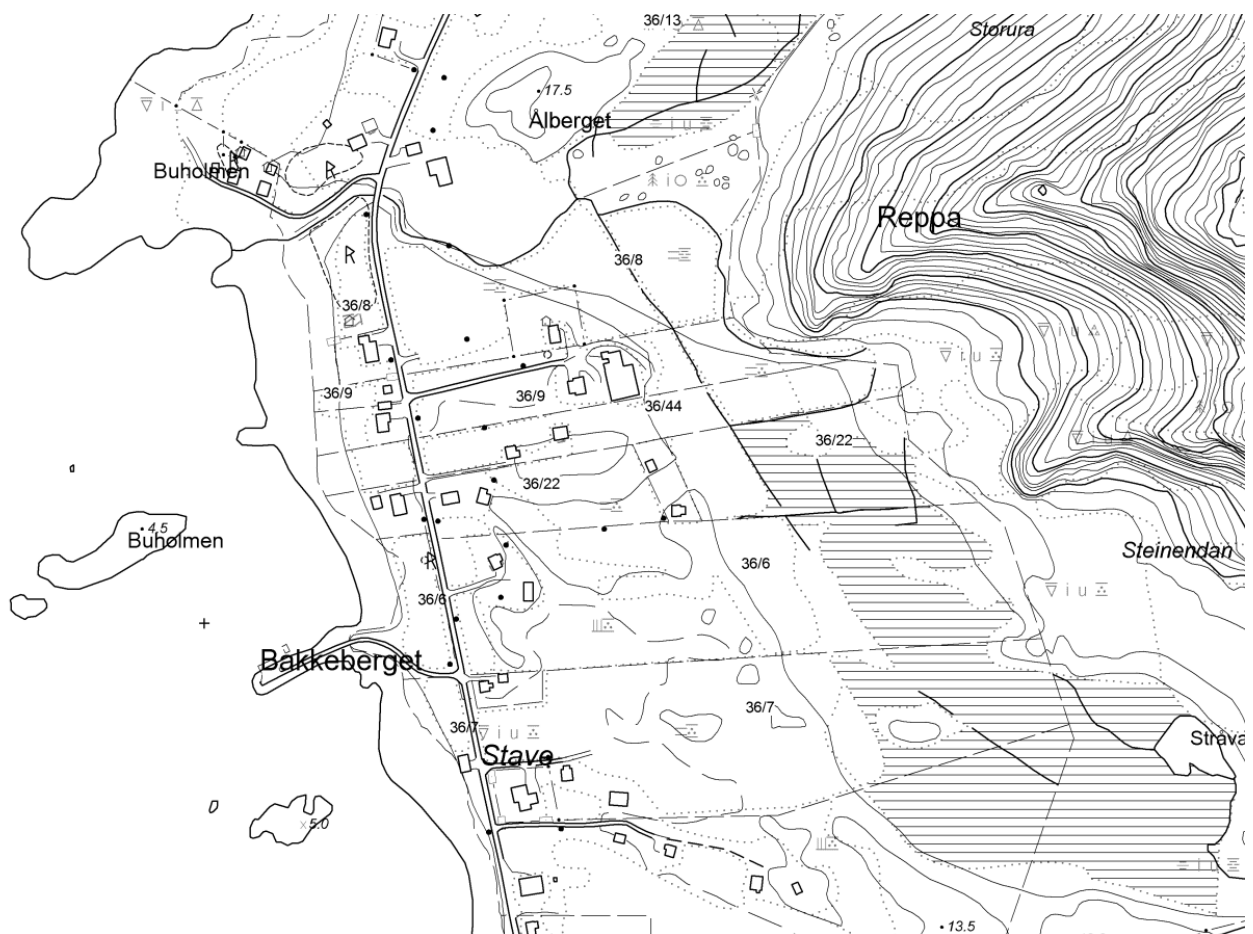
Eldste omtale av en kirke, med en res.kap., på Andenes er i 1589 (*Andenesz kircke*, Thr.R. 87f). Fra kirken er bevart en lang rekke inventarstykker fra seint 1400- og 1500 tallet, men det eldste objektet er en Hallvard- eller Magnusfigur fra slutten av 1200-tallet (Bugge 1932:11). En kirke på stedet ble revet i 1600, og et nybygg – trolig innviet 1607 (Nicolaisen 1907:191) – fikk stå til 1734. Da ble det bygd ny, en langkirke i tømmer som sto til 1830. Deretter ble det reist en kirke som sto til nåværende kirke – en langkirke i tømmer med tårn i vest og et sakristi på hver side av koret – ble innviet i 1876. Nåværende kirke ble bygd (på gnr. 57/2 – ikke oppført i NG) om lag 400 m sørøst for det gamle kirkestedet der samtlige av de eldre kirker har stått. Prestestuen har hele tiden ligget rett ved kirken. (Bjørvik & al 1976:18f). I kallsboka heter det at ”Kirken led meget ondt omkring 1820 – da fiskerne hadde taget sig den Frihed at tørre sine Garn i Kirken” (op.cit. s. 10). Rundt 100 m mot sørsørvest for nåværende kirke ligger en kirkegård, drøye 500 m sørøst for den middelalderske. Andenes gårdshaug ligger langs Sjøgata nord ved havna. Den er 265 m lang og 50 m bred, datert ved utgravinger til 1300-1700. Over dette ligger lag etter brannene i 1886 og 1948. Den middelalderske kirkegården ligger i sørvestskråningen av gårdshaugen, på bnr. 1 av gnr. 42 Prestjorden, rektangulær med utstrekning 54x28 m og omgitt av et 1 m bredt og nær 1 m høyt steingjerde. Midt på kirkegården ses jordvoller etter den yngste kirketufta: skipet 15x10 m, koret 3 ½ m langt og 5 ½ m bredt (Simonsen 1991:92). Denne kirkegården er ikke i bruk (Norge i Bilder). I 1589 var Andenes residerende kapellani i Andenes prestegjeld, men med hovedkirke på Dverberg (Thr.R. 87). I 1771 ble det eget prestegjeld (Solhaug 1993:33). Før dette må Andenes ha vært hovedkirke, i og med at Andenes ved reformasjonstiden var et av de 20 kannikgjeld i Nidaros bispedømme og lå da til kantor (Dybdahl 1989:190f). Andenes var fra 1770 eget kall men ble i 1804 igjen lagt under Dverberg (NG 402). Andenes med underliggende annekser var tidligere en forlening: ”Annenes (...) er et præstegiæld og et foderij, och haffuer her paa dete Annenes wdi gamle dage verret borgemester och raad (...) og paa det samme land er et skiønt fiskeværd, og der boer en stor hob fiskere, og der drages det aller beste rav, som man finder ved all Nordland side, og der bruges en stor handel, og er saa godt som en halv kiøbstad. Mig er berettet og sagt af gamle trofaste dannemænd, at de borgemæstere og raadsmænd udi Bergen have havt det samme leen udi forlening af kongen, dog med saadan vilkor at 6 eller 7 af dennem skulde være her hvert aar, udi dette fiskevær Andenes [fra ca. 1450 var Andenes forlent Munkeliv kloster i Bergen, fra 1528 Bergens rådmenn], og naar laugtinget stod, da skulde de sidde hos laugmanden og hialpe hver mand til rette, baade fattig og riig, saa at det kunde gaa ligelige til udi all maade, og somme sige, at disse som have havt Andenes udi forlening have været herremænd, ridder og riddermænds mænd, og alligevel haver de været borgemestere og raadsmænd udi Bergen, og er ikke end længe siden, at der var 2de herremænd, som bode der, og havde det udi fri forleening” (Schönneböhl 1591/1895:181, 213). Hvorvidt de bergenske lagmenn faktisk bistod de lokale tingmenn kan være usikkert, men de faktiske forhold er at i 1447 fikk Alf Knutsson Andøya i len mot å gi en del av inntektene til munkene ved Hovedøya kloster. På 15- og 1600-tallet og i første halvdel av 1700-tallet var øya en egen sysle, som ble gitt stadig vekslende danske adelsmenn i forlening. I 1525 lå den til Vincent Lunge, i 1528 til de 24 bergenske rådmenn, i 1533 til bergensbiskop Olav Torkelsson, deretter adelsmennene Jon Teiste, Nils Trolle og Jørgen Daa, fram til lenet i 1660 ble slått sammen med Nordlands Amt og ble styrt av en amtmann (Nicolaisen 1907 m/ref.). Som Rygh (NG 403) anfører er matrikelnr. 43-50 og 53-59 på (selve nordspissen av) Andenes ”nu ubrugelige” – trolig pga. ekspansjonen av tettstedet Andenes etter 1723. Således er opphavsgårdens navn blitt grendenavn, men ikke egen gård. I bukta rett ut/vest for kirken ligger Prestholmen. (kartreferanse: EJ 263-5-1).

STAVE, gnr. 36 Stave (Dverberg sogn). Andøy kommune. Nedlagt kirkested.

ID 221164

”Prost Colban skriver i ’Forsøg til en Beskrivelse over Lofodens og Vesteraalens Fogderie’ i 1813, blant annet at man ikke bare finner mange øde tomter på steder som ligger beleilig til for fiske, men nesten alltid også spor av et lite kapell som ble kalt korshus. Der holdt munkene fra de nærmeste prestegjeld gudstjeneste for almuen. Best bevart hos oss er sagnet om kapellet på Stave. Der er det snakk om både kirke, prestegård og kirkegård. Sagnet ’materialiserer’ seg også i en eldre gårds plass som i matrikkelen så sent som i 1838 saes å hete ’Korshustofta’. Det hette seg at kapellet ble mye søkt også etter reformasjonen, og for ikke å komme i klammeri med dem som overvåket den nye lære, så måtte turen dit gå langs uvante stier (Solhaug 1993:23). Tradisjonsmaterialet er gjengitt mer utførlig hos Husøy (1993:95f), som bl.a. refererer Olaus Nicolaisens (1919), og hun nevner funn av beinrester i jorda – sendt Tromsø museum. (kartreferanse: EG 261-5-2/-5-4/260-5-1 – usikkert hvilken).

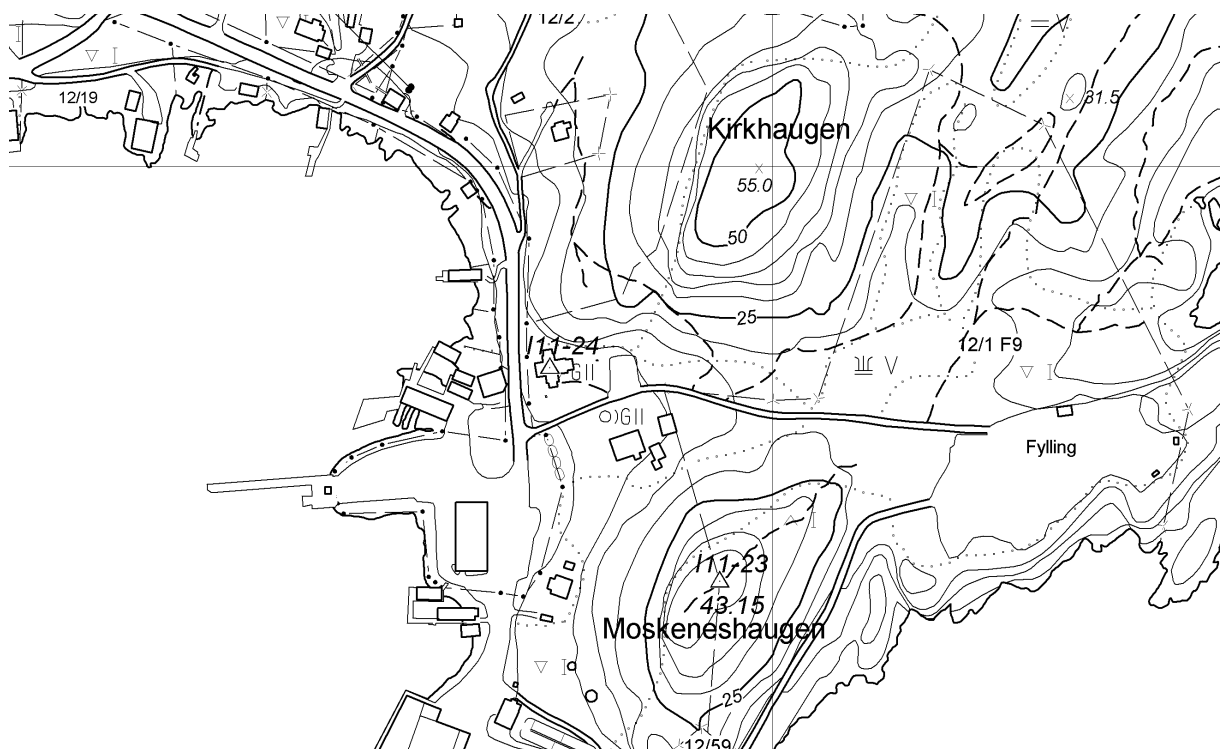

MOSKENES KOMMUNE

MOSKENES, gnr. 12 Moskenes (Moskenes sogn). Moskenes kommune.

ID 84977

Eldste omtale av en kirke på (gnr. 12) Moskenes er i 1589 (*Moskenes korszhus*, Thr.R. 85). I 1750 ble den beskrevet som ”Capell eller Kirke: en liden Træ-bygning, til Deels Bordklæd; ti Choret er uden Klædning; Bord-Tag, uden Taarn; 1 Klaake” og den manglet sakristi. Kirkegården var da liten, ”dog vel indhegnet med Steen og der oven paa Torv, men uden Porte; 1564 bygt” (Wolff 1942:42f). Nåværende kirke bygd 1809 er en tømmerbygning med korsformet grunnplan og takrytter over kors skjæringen (Helland 1908:678). Den står i bakkant av rorbuene på østsiden av Moskenesvågen og rett nord for det lille fjellet ved munningen av vågen – Moskeneshaugen. I 1589 var Moskenes anneks under hovedkirken på Buksnes (Thr.R. 85). I 1743 var Moskenes fortsatt anneks men nå under Flakstad (Mordt 2008:190). Moskenes var i seinmiddelalder krongods og et svært godt fiskeri: ”Fra Sund og til Moskenes ere toe store wge søø, og er samme Moskenes en bondegaard som komer kongl. majest: til. Paa denne gaard ligger en stor hob fiskere, hvilke fiskere kaldes af menige mand vaarfeller med et almindeligt navn, fordi at de komme his af Helleland, af Salten og af Numedalen straxen om kyndermisse til fisket og bliver her siden liggendes all fasten og langt du paa vaaren til sommer maalet. Og dersom der kommer nogen fisk under landet, og her bliver noget fiskeri udi Norlandt, da faar de fisk som roer paa denne gaard, og her falder det aller beste fiskeri som falder udi alt Nordland, fordi at fisken gaar du igien ved denne gaard til havs, efter at han haver gjort sin tiid” (Schönneböhl 1591/1895:188). Rett opp/nordøst for kirken er et lite fjell kalt Kirkehaugen. (kartreferanse: DM 230-5-2).

FORKORTELSER

Kildegjennomgang til registrering av middelalderkirkesteder – forkortelser

For enkelte verker er det ikke oppgitt bind i henvisningene, men aktuelt fylke viser i seg til riktig bind. Dette gjelder for eksempel Norske Gaardnavne og Norges kirker.

AB	Aslak Bolts Jordebog: Fortegnelse over Jordegods og andre Herligheder tilhørende Erkebiskopsstolen i Nidaros / affattet ved Erkebiskop Aslak Bolts Foranstaltning mellom Aarene 1432 og 1449 ; efter Original haandskriftet paa Pergament i det norske Rigsarkiv udgivet af P. A. Munch. Christiania 1852 Og Aslak Bolts jordebok. Utgitt ved Jon Gunnar Jørgensen. Oslo, 1997.
Aarb.	Foreningen til Norske Fortidsminnemerkers Bevaring. Årbok
DN	Diplomatarium Norvegicum: Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen. 1847-2011. Flere utgivere
NF	Norske Fornlevninger. N. Nicolaisen. 1862
NG	Norske Gaardnavne: Oplysninger samlede til brug ved Matrikelens Revision / efter offentlig Foranstaltning udgivne med tilføjede Forklaringer af O. Rygh. 1897-1936
NGL I	Norges Gamle Love indtil 1387, Første Bind. (Den ældre Frostathings-Lov). Udgivne ved R.Keyser & P.A.Munch. Christiania, 1846.
NRJ	Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede / udgivne for Det Norske historiske Kildeskriftfond ved H. J. Huitfeldt-Kaas. 1887-1983
NRR	Norske Rigs-Registranter: tildeels i Uddrag / udgivne efter offentlig Foranstaltning. 1861-1891
Thr.R/ Reformatsen	Trondhjems Reformats 1589. Oslo Domkapittels jordebok 1595. Utgitt for Kjeldeskriftfondet ved Anne-Marit Hamre. Oslo, 1983.
ØK	Økonomisk kartverk. 1:5000 – N5. Utgitt av Statens kartverk. Henvisninger til kartblad ved hver kildetekst.